T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TRAKYA BÖLGESİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN KOOPERATİFLERİN ROLÜ

KAAN KURUM

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. EMEL YILDIZ

EDİRNE 2021

Tezin Adı: Trakya Bölgesi'nde Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Kooperatiflerin Rolü

Hazırlayan: Kaan KURUM

ÖZET

Kooperatif; ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattır. Kooperatifleşme hareketi, bütün milletler tarafından benimsendiği gibi gelişmekte olan Türkiye'de de önemle üzerinde durulan bir mesele olmuştur. Kooperatifler, bireyleri toplum karşısında yalnız bırakmadan onların meselelerini çözmelerinde çok etkili bir kurum olmakla kalmamış, toplum kalkınmasında bir araç olarak düşünülmüştür. Kalkınma açısından bakıldığında; üretim ekonomisi, sermaye birikimi ve sermayenin tabana yayılması, gelir dağılımı ve istihdam, yerleşim düzeni ve çevre koruma gibi konularda kooperatiflerin katkısı önemlidir. World Co-operative Monitor (Dünya Kooperatif İzlencesi) 2020 yılı raporuna göre (2018 yılı verileri referansı); Dünya çapında en büyük 300 kooperatif, 2,146 milyar ABD Doları gelir yaratmaktadır. Kooperatifler, bu çalışmada üçüncü bir sektör olarak ele alınmış, kooperatiflerin sürdürülebilir bir kalkınma açısından gerekliliğine ve önemine değinilmiştir. Dünya'daki ve Türkiye'deki örnek kooperatif uygulamalarından da esinlenilerek Trakya Bölgesi'nde mevcut kooperatiflerin genel durumu ve Trakya Bölgesi için sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabilecek tarım veya tarım dışı alternatif kooperatif çalışmaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Kooperatifçilik, Trakya Bölgesi

Thesis Name: The Role of Cooperatives in terms of Sustainable Development in the Thrace Region

Prepared by: Kaan KURUM

ABSTRACT

Cooperative is an autonomous organization of people who voluntarily come together through a democratically controlled business to meet common economic, social and cultural needs and demands. The cooperative movement has been an issue that has been emphasized by all nations, as well as in developing Turkey. Cooperatives are not only a very effective institution in solving their problems without leaving individuals confronted with the society, but are also considered as a tool in community development. In terms of development; The contribution of cooperatives is important in areas such as production economy, capital accumulation and spreading of capital, income distribution and employment, settlement order and environmental protection. According to the 2020 report of the World Co-operative Monitor (2018 data reference); The largest 300 cooperatives worldwide generate $ 2.146 billion in revenue. Cooperatives are considered as a third sector in this study, and the necessity and importance of cooperatives for a sustainable development is emphasized. Inspired by exemplary cooperative practices in the world and in Turkey, the general situation of existing cooperatives in the Thrace Region and agricultural or non-agricultural alternative cooperative studies that can contribute to sustainable development for the Thrace Region are discussed.

Keywords: Sustainable Development, Cooperatives, Thrace Region

ÖN SÖZ

Bu çalışmada kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının tanımları hakkında literatür taraması yapılmıştır. Bu kavramların birbirine benzer görülmesi ve birbirleriyle ortak yanlarının bulunmasının yanı sıra, farklı içeriklere sahip olduğu hususu da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktadan yola çıkarak kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının ilişkisinin teorik bir çerçevede incelenmesi ve kavram üzerinden genel bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada literatürde bu kavramlarla ilgili yapılan tanımlamalar gözden geçirilmiş, kavramlarla ilgili benzer ve farklı yönler ortaya çıkarılmıştır. Kavramların birbirleriyle olan ilişkisine değinilmiştir ve sonuç olarak sürdürülebilir kalkınma kavramının kooperatifçilik açısından da birbirinden ayrı düşünülemeyen, birbirini tamamlayan kavramlar olduğu görülmüştür. Trakya Bölgesi, tarım ve sanayileşme açısından büyük bir potansiyele sahip olmakla birlikte, sürdürülebilir kalkınma açısından bakıldığında kooperatifçilik, bölgede önemli bir kalkınma aracı olarak öne çıkmaktadır.

Yüksek lisans eğitimim sürecinde bilgi ve tecrübelerinden çok şey öğrendiğim, çalışmamın başından sonuna kadar her aşamada desteğini eksik etmeyen, bakış açımın genişlemesine katkı sağlayan ve beni motive eden değerli tez danışmanım Doç. Dr. Emel Yıldız hocama tüm samimi duygularımla teşekkür ederim. Lisans dönemim de dahil olmak üzere, yüksek lisans sürecinde desteğini ve yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Kıymet Çalıyurt hocama ve Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Anabilim Dalı'nda görev yapan tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Gerekli bilgi ve desteği veren Trakya Birlik'e ve tüm çalışanlarına ilgi ve katkıları için teşekkür ederim.

Çalışma dönemim boyunca desteklerini eksik etmeyen tüm dostlarıma da teşekkür ederim.

Beni yetiştiren ve sevgilerini daima yüreğimde hissettiğim, tüm çalışma sürecimde bana inanan ve desteğini esirgemeyen, ailem oldukları için gurur duyduğum sevgili annem Gülizar KURUM'a, sevgili babam Merih KURUM'a ve sevgili ağabeyim Can KURUM'a sonsuz teşekkür ederim.

Kaan KURUM
Temmuz 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET……i
ABSTRACT ii
ÖN SÖZ..... iii
İÇİNDEKİLER.....v
TABLOLAR LİSTESİ..... ix
ŞEKİLLER LİSTESİ..... xi
KISALTMALAR LİSTESİ xii
GİRİŞ……..1

BİRİNCİ BÖLÜM
KALKINMA KAVRAMI

1.1. KALKINMA KAVRAMI VE KAPSAMI 4
1.1.1. Kalkınma Süreci..... 5
1.1.2. Kalkınmanın Ekonomik ve Sosyal Ölçütleri 6
1.2. EKONOMİK KALKINMA VE EKONOMİK BÜYÜME 9
1.3. DÜNYADA KALKINMANIN GELİŞİMİ.....12
1.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Kalkınma Uygulamaları 13
1.3.2. Washington Uzlaşısı.....14
1.3.3. Post-Washington Uzlaşısı.....14
1.3.4. Az Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkelerde Kalkınma 15
1.4. TÜRKİYE'DE KALKINMANIN GELİŞİMİ.....17
1.5. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ VE TÜRKİYE.....23
1.6. YEREL KALKINMA 24
1.7. TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI 25

İKİNCİ BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KOOPERATİFÇİLİK

2.1. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE KAPSAMI 27
2.1.1. Sürdürülebilirliğin Temelleri 28
2.1.2. Sürdürülebilirliğin Boyutları.....31
2.1.2.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik.....33
2.1.2.2. Çevresel Sürdürülebilirlik 34
2.1.2.3. Sosyal Sürdürülebilirlik.....34
2.2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA.....35
2.2.1. Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Kalkınma Açısından Sürdürülebilirlik ...37

2.2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Temelleri 39
2.2.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Niteliği 40
2.2.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Uluslararası Platformda Gelişimi 40
2.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ.....41
2.3.1. Yoksullukla Mücadele.....43
2.3.2. Açlığa Son 44
2.3.3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam 44
2.3.4. Nitelikli Eğitim 45
2.3.5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 46
2.3.6. Temiz Su ve Sanitasyon 48
2.3.7. Erişilebilir ve Temiz Enerji 48
2.3.8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 49
2.3.9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı.....50
2.3.10. Eşitsizliklerin Azaltılması.....50
2.3.11. Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları 50
2.3.12. Sorumlu Üretim ve Tüketim.....51
2.3.13. İklim Eylemi 51
2.3.14. Sudaki Yaşam 52
2.3.15. Karasal Yaşam 52
2.3.16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar 52
2.3.17. Hedefler İçin Ortaklıklar 53
2.4. KOOPERATİFÇİLİK KAVRAMI VE KAPSAMI.....54
2.4.1. Kooperatifçiliğin Önemi ve Özellikleri.....55
2.5. KOOPERATİF ÇEŞİTLERİ.....56
2.5.1. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 57
2.5.1.1. Tarım Kredi Kooperatifleri.....58
2.5.1.2. Tarım Satış Kooperatifleri.....58
2.5.1.3. Sulama Kooperatifleri 59
2.5.1.4. Su Ürünleri Kooperatifleri.....59
2.5.1.5. Pancar Ekicileri Kooperatifleri 60
2.5.2. Tarım Dışı Kooperatifler 60
2.5.2.1. Tüketim Kooperatifleri.....61
2.5.2.2. Konut Kooperatifleri 61
2.5.2.3. Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri 62

2.5.3. Tarım Dışı Hizmet Kooperatifleri 62
2.5.3.1. Taşıma Kooperatifleri 62
2.5.3.2. Küçük Sanat Kooperatifleri 63
2.5.3.3. Ecza Kooperatifleri 63
2.5.3.4. İş Yeri Yapı Kooperatifleri 63
2.5.3.5. Turizm Kooperatifleri 64
2.6. DÜNYA'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI 64
2.6.1. Dünya'da Kooperatifçiliğin Mevcut Durumu 66
2.6.2. Kooperatiflerin Ülkelerin Ekonomilerindeki Payı 67
2.6.3. Dünya'da Başarılı Kooperatifler ve Uygulamaları 68
2.7. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK 70
2.7.1. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Mevcut Durumu 71
2.7.2. Üçüncü Sektör Olarak Kooperatifler 72
2.7.3. Türkiye'de Başarılı Kooperatif Örnekleri 73
2.7.3.1. Konya Şeker (TORKU) Örneği 73
2.7.3.2. S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi 78
2.7.3.3. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) 78
2.7.3.4. S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRAKYA BÖLGESİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN KOOPERATİFLERİN ROLÜ

3.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN KOOPERATİFLER .87
3.2. TRAKYA BÖLGESİ'NDE KOOPERATİFÇİLİK 88
3.2.1. Trakya Bölgesi'nin Potansiyeli 96
3.2.2. Trakya'da Nüfus 98
3.2.3. Trakya Bölgesi'nin İhracat Durumu 99
3.2.4. Trakya Bölgesi'ndeki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi 100
3.2.5. Trakya Enerji Potansiyeli 100
3.2.6. TR21 Bölge Planı ve Bölge Gelişme Vizyonu 101
3.2.7. Trakya Bölgesi'nde Tarımsal Kooperatifçilik Biçimleri 104
3.2.7.1. Tarım Kredi Kooperatifleri 105
3.2.7.2. Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri 105
3.2.7.3. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 105
3.2.7.4. Pancar Ekicileri Kooperatifleri 106
3.2.7.5. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri 106

3.2.7.6. Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri 107
3.2.8. Yıldız Dağları ve Ergene Bölümü'nde Tarım Kooperatifçiliği 107
3.2.8.1. Yıldız Dağları Bölümü ve Kooperatifçilik Biçimleri.....107
3.2.8.2. Ergene Bölümü ve Tarım Kooperatifçiliği.....108
3.2.8.3. Trakya Bölgesi'nin Mekânsal Gelişim Açısından Güçlü, Zayıf, Fırsat, Tehdit Analizi ve Rekabet Gücü Değerlendirmesi 110
3.2.9. Bölge Tarımının Güçlü ve Zayıf Yönleri 112
3.2.10. Trakya Bölgesi'nde Kooperatiflerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi 116
3.3. TARIM DIŞI ALTERNATİF KAYNAKLARIN BÖLGENİN KALKINMASINA KATKISI.....127
3.3.1. Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri 127
3.3.2. Kooperatifler Bankası.....128
3.3.3. Başka Bir Okul Mümkün: Yenilikçi Bir Eğitim Kooperatifi 130
3.3.4. Alman Kooperatif Raiffeisen Konfederasyonu (DGRV) 131
3.3.5. Dünyanın En Büyük İşçi Kooperatifi: Mondragon.....133
3.3.6. İnternet ile Gelişen Yeni Bir Kooperatif Türü: Platform Kooperatifçiliği…….....135
3.3.6.1. Platform Kooperatifçiliği Ekosistemi.....136
3.3.6.2. Platform Kooperatifçiliği Örnekleri.....136
SONUÇ VE ÖNERİLER.....138
KAYNAKÇA.....146

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: En İyi On Ülke ve Türkiye İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması (2020)……8

Tablo 2: En İyi On Ülke ve Türkiye Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Sıralaması (2020)……9

Tablo 3: Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Karşılaştırması (Cari ABD Doları)…….12

Tablo 4: Kişi Başına Net Milli Gelir Karşılaştırması (Cari ABD Doları)…….12

Tablo 5: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler (2020)……16

Tablo 6: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının İlkeleri…….38

Tablo 7: Seçili Ülkelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (2019)……..47

Tablo 8: Tarımsal Faaliyet Gösteren Birim Kooperatiflerin Sayısal Büyüklükleri (Ocak 2021)……....57

Tablo 9: ICA 2017 Yılı Listesinde Zirvede Yer Alan İlk 10 Kooperatif (Ciro ABD Doları)…….68

Tablo 10: Dünya'da Gelirlerine Göre En Büyük 10 Tarımsal Kooperatif……70

Tablo 11: Konya Şeker (TORKU) Yıllar İçindeki Faaliyetleri……74

Tablo 12: Edirne İl Geneli Tarımsal Kooperatiflerin Sayısı ve Ortakların Sayısı (2020)……..89

Tablo 13: Kırklareli İl Geneli Tarımsal Kooperatiflerin Sayısı ve Ortakların Sayısı (2020)……..90

Tablo 14: Tekirdağ İl Geneli Tarımsal Kooperatiflerin Sayısı ve Ortakların Sayısı (2020)……..90

Tablo 15: Edirne İl Geneli Yapı Kooperatifleri Sayısı ve Ortak Sayısı (2020)…....91

Tablo 16: Kırklareli İl Geneli Yapı Kooperatifleri Sayısı ve Ortak Sayısı (2020)…91

Tablo 17: Tekirdağ İl Geneli Yapı Kooperatifleri Sayısı ve Ortak Sayısı (2020).....92

Tablo 18: Edirne İl Geneli T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Olarak Görev Yapan Kooperatiflerin Sayısı ve Ortak Sayısı (2020)……92

Tablo 19: Kırklareli İl Geneli T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Olarak Görev Yapan Kooperatiflerin Sayısı ve Ortak Sayısı (2020)……93

Tablo 20: Tekirdağ İl Geneli T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Olarak Görev Yapan Kooperatiflerin Sayısı ve Ortak Sayısı (2020)……94

Tablo 21: Trakya Bölgesi'nde (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bulunan T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'na Bağlı Görev Yapan Tüm Faal Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020)……...94

Tablo 22: Trakya Bölgesi'nde (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bulunan T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na Bağlı Görev Yapan Tüm Faal Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020)……..95

Tablo 23: Trakya Bölgesi'nde (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bulunan T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Görev Yapan Tüm Faal Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020)……..95

Tablo 24: Trakya Bölgesi İl Bazlı Tüm Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020)……..96

Tablo 25: Trakya Bölgesi'ndeki (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bağlı Oldukları Bakanlıklara Göre Tüm Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020)……96

Tablo 26: Trakya Bölgesi İllere Göre Yıllık Nüfus (2018, 2019, 2020)……...98

Tablo 27: Trakya Bölgesi'nde Kooperatif Ortak Sayılarının İllere ve Trakya Bölgesi'nin Toplam Nüfusuna Göre Oranı (2020)…….....99

Tablo 28: Trakya İllerinin İhracat Rakamları 2019-2020 (ABD Doları)……..99

Tablo 29: Trakya Bölgesi İllerinin Türkiye'deki Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2017)……..100

Tablo 30: Trakya'daki Köy Kalkınma ve Diğer Amaçlı Kooperatifler (2019)…...104

Tablo 31: Trakya Bölgesinin Güçlü, Zayıf, Fırsat ve Tehdit Analizi……..110

Tablo 32: Edirne Tarım Alanlarının Dağılımı (2019)……..114

Tablo 33: Kırklareli Tarım Alanlarının Dağılımı (2017)…….115

Tablo 34: Tekirdağ Tarım Alanlarının Dağılım (2019)……...115

Tablo 35: Sürdürülebilir Kalkınmanın 17 Hedefi İle Trakya Bölgesi'nin Mevcut Durumunun Karşılaştırılması……117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Toplulukları Oluşturan Ekonomi, Toplum ve Çevre Bileşenleri……..30
Şekil 2: Hart'a Göre Sürdürülebilirliğin Tanımı……30
Şekil 3: Sürdürülebilirlik Kavramının Unsurları……32
Şekil 4: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri……43
Şekil 5: Rochdale Öncüleri (1844)…….66
Şekil 6: Dünya'da Kooperatiflerin Sektörel Dağılımı……69
Şekil 7: Trakya Birlik Extraksiyon Ünitesi Akış Şeması……...82
Şekil 8: Trakya Birlik Rafine Üniteleri……..83
Şekil 9: Trakya Birlik Margarin Ünitesi…….84
Şekil 10: Trakya Birlik Likit Dolum Ünitesi……..85
Şekil 11: TR 21 Trakya Bölge Planı…….103

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltma	Anlamı
A.B.D.:	Amerika Birleşik Devletleri
AB:	Avrupa Birliği
AR-GE:	Araştırma ve Geliştirme
BBOM:	Başka Bir Okul Mümkün
BKH:	Binyıl Kalkınma Hedefi
BM:	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ:	Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
ÇŞB:	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
DGRV:	Alman Kooperatif Raiffeisen Konfederasyonu
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
EAGGF:	Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu
ECLA:	Latin Amerika Ekonomik Komisyonu
ERDF:	Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu
ESF:	Avrupa Yapısal Fonu
FAO:	Gıda ve Tarım Örgütü
FED:	Amerika Merkez Bankası
GAP:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GII:	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GTB:	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
GW:	Gigawatt
I.B.R.D.:	Dünya Bankası
I.F.A.D.:	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
ICA:	Uluslararası Kooperatifler Birliği
ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü
IUCN:	Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
IGE:	İnsani Gelişme Endeksi

ISO: İstanbul Sanayi Odası

KDV: Katma Değer Vergisi

KÖY: Kalkınmada Öncelikli Yöreler

KÖY-KOOP: Köy Kalkınma ve Diğer Amaçlı Kooperatifler

LNG: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz

MW: Megawatt

OECD: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı

RES: Rüzgâr Enerjisi Santrali

SDE: Stratejik Düşünce Enstitüsü

SGP: Satınalma Gücü Paritesi

SKH: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

SMH: Safi Milli Hâsıla

TDK: Türk Dil Kurumu

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TTK: Türk Ticaret Kanunu

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TWs: Terawatt Saat

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNFPA: Nüfus Fonu

UNIDO: Birleşmiş Milletler Sınaî Kalkınma Teşkilatı

WB: Dünya Bankası

WBCSD: Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi

WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

WCM: Dünya Kooperatif İzlencesi

WCS: Dünya Koruma Stratejisi

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

WWF: Dünya Doğayı Koruma Vakfı

GİRİŞ

Kalkınma kavramı; mevcut durumdan veya önceki konumdan başlayarak, değişim içerisine girmeyi tavsiye eden dinamik bir kavramdır. Sürdürülebilirlik kavramı ise; hayat kalitesini düşürmeksizin, düşünce biçiminde farklılık gerektiren bir kavram sunmaktadır. Söz konusu farklılığın temeli, tüketim toplumu halinden çıkıp, evrensel yönden dayanışma içerisinde bulunan, çevresel yönetim, toplumsal görevler ve ekonomik neticeleri hedef almaktır. Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) tanımından yola çıkarsak kısaca kooperatif; *"Ortak sosyal, ekonomik ve kültürel istek ve gereksinimleri, ortak sahip olunan ve demokratik bir şekilde denetlenen bir işletme vasıtasıyla karşılamak üzere gönüllü biçimde bir araya gelen kişilerin meydana getirdiği özerk bir yapıdır."* Türk Dil Kurumu (2004) tarafından kooperatif; *"Ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini korumak, özellikle meslek ya da geçimleriyle alakalı ihtiyaçlarını parasal ve işgücü katkılarıyla karşılıklı dayanışma, yardım ve kefalet biçimiyle karşılamak amacıyla tüzel ve gerçek kişiler tarafından meydana getirilen değişir sermayeli ve değişir ortaklı tüzel kişiliğe sahip firma"* olarak tanımı yapılmıştır. Türkiye'de kooperatifler, bölgesel olarak özellikle tarım alanından geçinen üreticiler için değerlendirilen bir ekonomik örgütlenme biçimidir.

World Co-operative Monitor (Dünya Kooperatif İzlencesi) 2020 yılı raporuna göre (2018 yılı verileri referansı); Dünya'nın en büyük 300 kooperatifi 2,146 milyar ABD Doları gelir meydana getirmektedir. İlk 10'da yer alan kooperatifler ise yaklaşık; 864 bin kişi istihdam etmekte ve 573,09 milyar ABD Doları gelir yaratmaktadır.

Çalışmanın temel araştırma konularını oluşturma bakımından kalkınma kavramı, ekonomik kalkınma, Dünya'da ve Türkiye'de kalkınmanın gelişimi gibi konular bakımından sonuçları birinci bölümde incelenmesi gereken başlıkları oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde sürdürülebilir kalkınma kavramı ve

kooperatifçilik kavramının ortaya çıkışı, özellikleri, çeşitleri bakımından sonuçları incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Trakya Bölgesi'nde Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Kooperatiflerin Rolü olarak Trakya Bölgesi'nin genel durumu, nüfusu, enerji potansiyeli ve tarımının güçlü-zayıf yönleri açıklanarak Trakya Bölgesi'nin geliştirilebilir bir potansiyelinin olması noktasında alternatif kaynakların bölgenin kalkınmasına katkısı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi konusunda kooperatiflerin önemine, geçmişten 2020 yılına kadar olan süreçte, ülke ve dünya örnekleriyle genel bir değerlendirilme yapılmıştır. Çalışmanın sonunda bazı önerilerde bulunulmuştur. Önerilerin hazırlandığı kısmında, faaliyete geçirilebilme imkânı olan, ulusal ve bölgesel ekonomik kalkınmaya hem de kooperatiflere fayda sağlayabilecek konulara yer verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada asıl amaç sürdürülebilir kalkınma olduğu için kooperatiflerin önemi büyüktür. Kooperatiflerin sürdürülebilirlik sorunları için daha fazla sorumluluk almaları ve aynı zamanda geleneksel çalışmaya dayalı alanlarını genişletmeleri gerekmektedir. Sürdürülebilirlik bir amaç olarak benimsenmeli ve gündelik yaşamda da uygulanarak toplumsal fayda sağlanmalıdır. Sorumluluk almak, kooperatifçilik için maliyet gözetse de 2021 yılının yarısını geride bıraktığımız günlerde, dünyada yaşanan gelişmeler sürdürülebilir kalkınmayı önemseyen toplulukların olduğu yönündedir. Sürdürülebilirliği benimseyen kooperatiflerin de yapılan araştırmalar dâhilinde çalışmalarının karşılığını piyasada alabildikleri görülmektedir. Belirli ilkelere uymayı üstlenen ve bunların denetlenmesi, takip edilmesi anlamında açık ve hesap vermeye hazırlıklı bulunan kooperatifler, bu koşullarda kendilerine sunulan ürünler daha yüksek fiyat ödemeye razı bir konumdaki tüketicilere ulaşabilmektedir. Kooperatiflerin sunduğu, piyasanın bir miktar altında olan ücretler olsa dahi nitelikli çalışanlar, kendi değerlerine yakın gördükleri için tercihlerini kooperatiflerde çalışmaktan yana kullanabilmektedir.

Ayrıca gönüllü çalışma sistemi yalnızca vakıflar veya derneklerde değil, kooperatiflerde de görülmektedir.

Uluslararası planda kooperatifçilik kurumları; Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine seyirci kalamamaktadır. 2021 yılının yarısını geride bıraktığımız günlerde, Trakya Bölgesi başta olmak üzere, diğer bölgelerde de görülmeye başlanan kuraklık sorunu, yoksulluğu yok etmek ve bütün insanların refah ve barış içerisinde yaşam sürmesini sağlama üzerine belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 17 hedefine gerçek manada kooperatifçilik ilke ve değerleri ile uyumlu olmaktadır.

Literatürde, sürdürülebilir kalkınma ve kooperatifçilik arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların yetersiz olması, Trakya Bölgesi'nin Avrupa'ya açılan en önemli konumda olması, arazilerinin verimli ve nüfusunun eğitimli olması gibi kooperatifçiliği daha da geliştirebilecek özelliklerinin bulunması açısından araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı olarak, sürdürülebilir kalkınma kavramı ile kooperatifçilik konusu birleştiğinde Trakya için avantajlı olacağı düşüncesi çalışmanın en önemli noktası olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA KAVRAMI

Birinci bölümde, yapılan literatür araştırması rehberliğinde sahip olunan bilgiler ile "Kalkınma Kavramı" açıklanacak ve üzerinde durulacaktır.

1.1. KALKINMA KAVRAMI VE KAPSAMI

Kalkınma, mevcut durumdan veya önceki konumdan başlayarak, değişim içerisine girmeyi tavsiye eden aktif bir kavramdır. Üzerinde en fazla tanım yapılan kavramlardan biri olan kalkınma kavramı, bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu şekilde değişimi olarak ifade edilmektedir (Tolunay, 2006: 116). Toplumların gelişim sürecine uygun olarak, kalkınma kavramının değişik içerikler kazanması söz konusudur. 2020'li yılların başında dahi içeriğinin anlaşılır ve açık olmadığı görülmektedir. Teorilerde olduğu şekilde günlük konuşmalarda da zaman zaman sanayileşmenin, zaman zaman da büyüme ve modernleşme yerine kullanılabilmektedir (Yavilioğlu, 2002: 59).

Genel olarak kalkınma kavramı; bir toplumda ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda istenen her çeşit değişim ve gelişim şeklinde veya bir ulusun istenen biçimde ekonomik gelişim süreci oluşturabilmesi amacıyla ulusal ekonominin bir bütün biçiminde düzenlenmesi olarak ifade edilebilir. Tarihsel anlamda kalkınma, TDK'ya göre, az gelişmiş olarak adlandırılan ülkelerde görülen, maddi açıdan refahı artırmaya yönelik potansiyelin harekete geçirilmesi ve önemli ölçüde beşerî acıların azaltılması anlamına geldiği de söylenebilir (Mamedov, 2019: 143).

1.1.1. Kalkınma Süreci

Sanayi Devrimi; insan ve hayvan emeğine dayanan üretim şeklinden makine gücünün hakimiyetindeki üretim biçimine geçiş dönemidir (Küçükkalay, 1997: 52). 1750-1870 döneminde önce İngiltere'de, sonraki dönemlerde Batı Avrupa ülkelerinde etki çemberini genişleten Sanayi Devrimi, Avrupa'nın var olan sosyo-ekonomik yapısını değiştirerek geniş çapta bir değişimi başlatmıştır. Başta İngiltere'de tarım sektöründeki artık değerin farkına varılması ile başlayan dönüşüm sonucunda, kent merkezleri yoğun şekilde gelişme göstermiş ve kırsal alanlardaki bu artık değer için bir pazar niteliği ortaya çıkmıştır. Talep artışı, sermaye birikiminin yeterli halde bulunması, sosyal yapının değişim ve dönüşüme uyum sağlaması gibi nedenlerden ötürü sanayileşme Avrupa'da seri bir biçimde etki etmiştir (Köktaş ve Gölçek, 2016: 96).

Sanayi Devrimi'nden sonra, birçok ekonomik düşünce akımı tarafından üzerinde önemle durulan teknoloji ölçeği unsuru, kalkınmanın en önemli ölçütlerinden biri durumuna gelmiştir. Klasik, Marksist ve Neo-Klasik ekonomistler teknolojik gelişme konusuna gereken önemi vermeseler de ekonomik büyümenin olgunlaşmasında teknolojik gelişmenin kayda değer bir yeri olduğunu kabul etmektedir. Friedrich List (1841) Smith'in (1776) iş bölümü savına gereğinden fazla vurgu yaptığına, teknoloji ve bilimin önemine yeterli değeri vermediğine inanmıştır. Marx (1867), artı değer kuramıyla teknolojik yenilik anlamında Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" tezine kaynaklık etmiştir. Keynes'in (1936) kuramı ise teknolojik yenilikleri içermemektedir ve tümüyle denge üzerine inşa edilmiştir. Benzer biçimde Solow öncesi Neo-Klasik ekonomik düşüncede de teknoloji dışsal veri çerçevesinde kabul edilmiştir ve denge kuramı egemen olmuştur (Tiryakioğlu, 2011: 172). Solow, son zamanlarda sürdürülebilirlik tartışmasının esas olarak duyguların ve tutumların ifade edilmesi için bir fırsat olduğuna, sürdürülebilirliğin çok az resmi analizi veya modern bir endüstriyel ekonomi için sürdürülebilir yollara işaret etti (Chichilnisky, 1997: 467).

Marx, altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkinin dinamiklerini, toplumun tarihsel gelişimini inceleyerek yakalamaya çalışmıştır. Geniş kapsamda ise dengeli kalkınma modeli, Rosenstein-Rodan ve Nurkse gibi ekonomistler tarafından ele alınmıştır. Rosenstein-Rodan'ın (1943), "BigPush" (Büyük İtiş) teorisine göre, kalkınmanın meydana getirilebilmesi için sermayeyle emeğin bir bütün haline gelmesi önemlidir (Fırat ve Aydın, 2015: 64-65).

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte, Klasik ve Neo-Klasik teorilerin sermaye kavramına biçtiği egemen rolden dolayı, politika yapıcılar ve akademisyenler "fiziki sermaye kavramını" kalkınmada yeterli ve gerekli olan bir şart olarak görmüştür. Önceki dönemlerde nitelikli işgücü, eğitimli bir nüfus ve uygun bir kurumsal kapsamı olmayan bir makinenin, verimi düşük durumda üretebileceği gerçeği görmezden gelinmişti. Fakat sonraki yüzyıllarda yapılan araştırmalar, kalkınma ekonomistlerini, "kalkınma sürecini çabuklaştırmak için insanın becerilerinin, davranışlarının ve değerlerinin değiştirilmesi gerekliliği bu yüzden kalkınmanın anahtarının insan olduğu" gibi bir sonuca götürmüştür (Karataş ve Çankaya, 2010: 34).

Kalkınma tek başına düşünüldüğünde ilk algı olarak sosyo-ekonomik bir dönüşümü çağrıştırmasına karşın sürdürülebilir kalkınma konsepti kapsamında sürdürülebilirlik kavramıyla birlikte kullanılırsa ekonomik büyüme, sosyal gelişim ve çevre koruması alanlarının hepsinde yol alınan ilerleme anlamına gelmektedir. Bazı kaynaklar tarafından ekonomik kalkınma ve sosyal veya toplumsal kalkınma olarak bir ayrım yapılmasına karşın, ekonomik kalkınma ve kalkınma terimlerinin eşdeğer kullanımı, ekonomik büyümenin yanında sosyal ölçütleri de kapsayan daha genel bir ilerlemeyi temsil ettiği söylenebilir (Tutulmaz, 2012: 607).

1.1.2. Kalkınmanın Ekonomik ve Sosyal Ölçütleri

Ekonomik ve sosyal ölçütler olarak kalkınma ölçüsü, aşağıdaki gibi kullanılabilir:

Ekonomik ölçütler; kişi başına düşen reel milli gelir artışı, milli gelir düzeyindeki reel artış ve gelir dağılımı olarak,

Sosyal ölçütler ise; okuma-yazma oranı, okullaşma oranı, bebek ölüm oranları, kişi başına düşen doktor sayısı, cinsiyet eşitsizliği, kişi başına kâğıt tüketimi, gazete, dergi okuma oranları, kişi başına düşen protein miktarı, şeklinde sıralanabilmektedir (Aktuğ, 2010: 11).

İnsani gelişme yaklaşımının temelini oluşturan durumlardan biri de toplumun bireylerinin temel ihtiyaçlarının yanında daha üst seviye ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayıcı ortamlar oluşturmaktır. Kalkınma anlayışı, ülkelerin kalkınmasını ve ekonomik büyümesini GSYH artışında görmektedir ve bu anlayış 1980'lerden sonra zayıflamış yerini "insanca gelişim" düşüncesine bırakmıştır. Bu felsefenin ortasında insan yer almaktadır. Bir ön koşul olarak üretim zenginliğindeki artış kabul edilmektedir. Bu düşüncenin temelleri Mahbub-ul Haq liderliğinde bir ekiple, Amartya Sen tarafından konulmuş, UNDP'nin katkısıyla uygulamaya konmuştur. 1990'dan yılından beri dünyada gittikçe yaygın hale gelmiş ve kabul edilmiştir (Erdem ve Çelik, 2019: 33).

Bir ülkeye gelişmiş bir ülke denebilmesi için o ülkenin milli gelirindeki artışın yüksek oluşu yetersiz kalmaktadır. Ekonomik yönden kalkınmış birçok ülkede sosyal sıkıntıların çözüme kavuşturulamamasının görülmesiyle; insani gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki alakanın daha iyi kurulması gerekliliği meydana gelmiştir. Bu yüzden kalkınma, fiziki kalkınmanın yanında, insanların alternatiflerini çoğaltıp çoğaltmamasını da içerecek bir anlayışa döndürülmüştür. Bu doğrultuda, 1990 yılında ilk defa Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Raporları'nda (İGR), gelirin yanında gelir dışı göstergelerin de temel alındığı, insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan birtakım endeksler yayımlanmaya başlanmıştır (Şeker, 2011: 1-2).

Türkiye, 2020 yılı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı verilerine göre İnsani Gelişmişlik Endeksi'nde 54. Sıradadır (UNDP, 2020).

Tablo 1: En İyi On Ülke ve Türkiye İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması (2020).

Sıra	Ülke	İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Değeri 2019	Ortalama Yaşam Süresi Beklentisi (Yıl)	Beklenen Okullaşma Süresi (Yıl)	Ortalama Eğitim Yılı (Yıl)	Kişi Başına Gayri Safi Milli Gelir (Dolar)
1	Norveç	0.957	82.4	18.1	12.9	66,494
2	İrlanda	0.955	82.3	18.7	12.7	68,371
3	İsviçre	0.955	83.8	16.3	13.4	69,394
4	Hong Kong	0.949	84.9	16.9	12.3	62,985
5	İzlanda	0.949	83.0	19.1	12.8	54,682
6	Almanya	0.947	81.3	17.0	14.2	55,314
7	İsveç	0.945	82.8	19.5	12.5	54,508
8	Avustralya	0.944	83.4	22.0	12.7	48,085
9	Hollanda	0.944	82.3	18.5	12.4	57,707
10	Danimarka	0.940	80.9	18.9	12.6	58,662
54	**Türkiye**	**0.820**	**77.7**	**16.6**	**8.1**	**27,701**

Kaynak: İnsani Gelişme Raporu Ofisi 2020. (http://hdr.undp.org/).

Bu sıralamayı belirleyen sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik göstergeleri arasında eğitim, sağlık, güvenlik, araştırma-geliştirme harcamaları, toplam borç, sermaye birikimi, nitelikli işgücü, toplumsal cinsiyet eşitsizliği değişkenlerine ilişkin veriler vardır. Çevresel sürdürülebilirlik göstergeleri arasında ise fosil yakıta dayalı enerji kullanımı, yenilenebilir enerji kullanımı, karbondioksit emisyon salımı, orman alanları, temiz su kaynakları, hane halkı ve çevresel kaynaklı kirlenme, güvenli olmayan su, sağlık koruma ve hijyen değişkenlerine ilişkin veriler vardır. Türkiye bu değişkenlerin çoğunda üç gruplu ülke sınıflamasında ortada veya altta yer almaktadır (Sadioğlu, Baykaç ve Bingöl, 2019: 605).

Tablo 2: En İyi On Ülke ve Türkiye Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Sıralaması (2020).

Sıra	Ülke	2000	2010	2019
1	Norveç	56137	60290	63633
2	İrlanda	48017	53041	86781
3	İsviçre	58604	64479	68628
4	Hong Kong	36317	51361	59893
5	İzlanda	40780	46832	55874
6	Almanya	42858	46927	53815
7	İsveç	41244	48519	53205
8	Avustralya	38652	45354	49756
9	Hollanda	47645	52278	57141
10	Danimarka	49024	50947	57184
54	**Türkiye**	**15470**	**20042**	**28167**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (UNDP GDP Per Capita (2017 PPP $). http://hdr.undp.org verilerinden yararlanılmıştır).

Dünya'da ilk 10'da yer alan ülkelerin ve Türkiye'nin GSYH rakamları Tablo 2'de karşımıza çıkmaktadır. Tablo 2'ye göre, son 10 yılda en fazla GSYH artışının İrlanda'da olduğu görülmektedir.

1.2. EKONOMİK KALKINMA VE EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik kalkınma, kişi başına düşen gelir ile üretimdeki artışın yanında, üretim yapısı değişikliklerini, yapısal farklılıkları, kurumsalla teknik alandaki değişiklikleri ve sektörler arası kaynakların teminini kapsamaktadır. Geniş anlamda ekonomik kalkınma; insanların özgüvenlerini, yaşam seviyelerini, özgürlüğünü çoğaltan ve insanların tümünün yetenekleri ile hayatlarının kalitesini geliştiren bir süreçtir. **Ekonomik büyüme**, ülkede GSMH (ülke içerisinde üretilmekte olan bütün ürün ve hizmetlere, ülke dışındaki vatandaşların da üretimleriyle dahil olması neticesinde bulunan parasal değer) artışı şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, kısıtlı bir manada kişi başı milli gelirinde artış olup, bu süreçteki analizleri, özellikle de nicel olarak analiz etmeyi içermekte; bunlar arasındaki işlevsel ilişkilere odaklanmaktadır. Ekonomik kalkınma kavramının ise ekonomik büyümeden daha geniş kapsamı bulunmaktadır (Şaşmaz ve Yayla, 2018: 260).

Bir ülkenin bireylerinin, uzun bir zaman aralığında ekonomik refahında artış olduğu zaman ekonomik kalkınma ortaya çıkar. Ekonomik kalkınma, esas olarak kişi başına düşen gelirde artışla birlikte üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir içerisindeki payının, sağlık koşullarının, okuma yazma ve ortalama yaşam süresinin artması gibi göstergelerle ölçülebilir. Ekonomide yapı ve yapısal değişim kavramlarının birçok kullanımı vardır. Yapısal değişim sektörel değişimleri ifade ederken, ekonomik kalkınmada yapı kavramı ise genel olarak ekonomide üretim ve faktör kullanımı şeklinde sektörlerin nispi önemine değinmektedir (Bilgili, 1998: 35-36).

Ekonomik büyüme ve kalkınma neticesinde meydana gelecek refahın dengeli ve adaletli bir biçimde bölüşümü, toplumun bütün kesimlerine dağılması da önemli bir konudur. Gelişmiş ülkelerde, asgari gelir, dolaylı olarak refahın belli bir seviyeyi aşması yüzünden, üst ve alt gruplar arasında fark artsa da bölüşüm sıkıntısı arka planda kalmış görünmektedir. Fakat bir yandan kalkınmanın gerçekleştirilmesi, diğer yandan da yeterli kaynağı bulunmayan gelişmekte olan ülkelerde bölüşüm, yalnızca ekonomik değil, bir yandan da sosyal, kültürel ve politik açıdan ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Bu sorunların çözülmesinde kuşkusuz sosyal devlet uygulamaları en önemlisidir (Aktuğ, 2010: 26).

Kalkınma kavramı ile beklenen büyüme; gelir dağılımında eşitlik, yoksulluğun azalması, işsizlik oranının düşürülmesi gibi beklentiler gerçekleşmemiştir. Bu durum kalkınma ekonomisinin gözden düşmesine neden olmuştur. Ekonomi ekolleri, kalkınma fikrinin hayata geçirilmesi ve "Sanayileşme = Kalkınma" formülü içerisinde tarımsal çoğunluklu ekonomilerin, sanayi, hatta hizmetler sektörlerinin liderliğindeki bir yapıya dönüştürülmesini öngören ekonomi politikaları için birbirinden ayrı iki ana yol haritası oluşturulmuştur. İlki, korumacı ekolün "İthal İkameci", diğeri de serbesti taraftarı ekolün "İhracata Dayalı" sanayileşme stratejisidir (Doğan, 2011: 68).

Cumhuriyet sonrası ulusal yapı kurulmaya çalışılmıştır ve içeriği, bireysel kimlik, mekânsal ve sosyal yaşayış için batılı toplumsal yapılar üstünden tanımlanırken, tarihsel ve kültürel kalıntılar için ise Anadolu'nun köklü geçmişi referans gösterilerek meydana getirilmiştir. Cumhuriyet devrimleri bu esas düşünceden beslenmiş ve yenilenmeyi hedeflemiştir diyebiliriz. Devrimler, siyasal yönden, bireysel ve toplumsal kimliğin belirlenmesini sağlamış olsa da mekânsal ve sosyal anlamda değişimi asıl harekete geçiren, özellikle ekonomik kalkınma için devletin aldığı kararlar ve sunduğu uygulamalar olmuştur. Ekonomik kalkınma, arzu edilen çağdaşlaşma hedefini meydana getirecek bir araç şeklinde önemsenmiştir. Arzu edilen kalkınma hedefine; tarım, sanayileşme, ulaşım ve altyapı yatırımları ile ulaşılacağı düşünülmüştür. Devlet tarafından, yalnızca ekonomiyi canlandırmak için Anadolu'nun farklı yerlerine fabrikalar kurulmamış, başlatılan çağdaşlaşma projesi bu işin bir parçası olarak yorumlanarak, devrimler ile ulaşılmaya çalışılan sosyal ve mekânsal ortamların birer örneği olarak yeni yerleşimler de kurulmuştur. Lojmanlar, fabrikalar etrafında inşa edilmiş ve sosyal mekanlar içeren; kooperatif konutlarla hastane, sağlık, okul, kültür ve spor alanları gibi farklılaşmayı ivmelendirecek örnek kent modelleri üretilmiştir (Asiliskender, 2009: 153-154).

Kalkınma yarışına, Türkiye ile Güney Kore aynı dönemlerde başlamış olsa da 2021 yılının yarısını geride bıraktığımız günlerde Güney Kore'nin Türkiye'den daha iyi bir başarım gösterdiği, iki ülkede de devlet belirleyici bir rol oynamakta ve iki ülkede de öncelikli sektör politikalarının yaşama konması yönünde atılan adımlar ve uygulamalar yaşanan farklılıklar bulunduğunu göstermektedir (İslatince, 1998: 353).

Örnek olarak, Türkiye ve Güney Kore için "Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla" ve "Kişi Başına Net Milli Gelir" karşılaştırmasını tablo halinde incelersek;

Tablo 3: Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Karşılaştırması (Cari ABD Doları).

Yıl	Türkiye	Güney Kore
1960	509.4	158.2
1980	1564.2	1715.4
2018	9370.2	33340.3
2019	9042.5	31762.0

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri.

Tablo 4: **Kişi Başına Net Milli Gelir Karşılaştırması (Cari ABD Doları).**

Yıl	Türkiye	Güney Kore
1980	1312.4	1535.8
2018	7644.6	26856.2

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri.

Dünya Bankası'nın verilerine göre, Türkiye ve Güney Kore arasında ekonominin yapısındaki değişimlere bakıldığında, Türkiye'de kişi başına düşen GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) 1960'ların başından 1980'lere kadar, G. Kore'nin üstünde olmuştur. Aradaki farkın en yüksek olduğu 1965 yılında, Türkiye'de kişi başına GSYH, G. Kore'nin 3,5 katı değerindedir. Fakat bu durum 1980'lerden sonra tersine dönmüştür (Arslanhan ve Kurtsal, 2010: 4).

İhracata yönelik büyüme stratejisi, büyüme ve sanayileşme için gereken dürtüler iç talepten çok dış talepte ele alınmıştır. Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere kalkınmaları için maddi destek sağlayan ve yapısal reformlar öneren uygulamalarından sonuca ulaşamayınca, büyüme merkezli anlayıştan insan merkezli anlayışa geçiş yapılmıştır. Bu anlayışta kalkınma, toplumsal bir faaliyettir (Koç ve Yakışık, 2017: 201).

1.3. DÜNYADA KALKINMANIN GELİŞİMİ

1929 Büyük Buhran ile birlikte bir disiplin olarak ekonomik kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınma ekonomisi asıl olarak ivme kazanmış ve ekonomi literatüründe sistematik şekilde yerini almıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uzun dönemde sosyal ve ekonomik yapılarını büyümeye uygun hale getirerek kendilerine kalkınmayı bir hedef belirlemişlerdir (Tunalı ve Yılmaz, 2016: 302).

Kalkınma konusu, II. Dünya Savaşı'ndan beri, neredeyse tüm ülkelerin ilgilendiği esas sorunlardan biridir. Çünkü bu, bir yönden bazı ülkelerin yoksulluktan kurtulması, diğer yönden de dünya barışının muhafaza edilmesi ve hatta kurulması anlamına gelmektedir. Büyüme, bilindiği üzere nüfus başına düşen üretim hacminde, bir sene içerisinde, ortaya çıkan artış anlamına gelmektedir. Bir ekonomideki yıllık GSMH artış oranı, SMH artış oranı büyüme hızını ifade ederken kullanılmaktadır. Yine aynı biçimde kişi başına tüketim harcamalarındaki yıllık artış oranı büyüme hızını ifade etmek için kullanılabilir (Aktuğ, 2010: 7-9).

Kalkınma planlarına yönelik incelemelerinde Birleşmiş Milletler 1947'de, hükümetlerin ekonomik kalkınmada nihai amacının bütün nüfusun refah düzeyini artırmak olduğunu duyurmuştur (Yavilioğlu, 2002: 62). 1970'li yılların ilk yarısından itibaren Dünya'yı etkisi altına alan yeni kriz dalgasıyla, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınmanın duraksamadan yükselme dönemi son bulmuştur. 1970'li yıllardan sonra, II. Dünya Savaşı sonrası devletin sıkı müdahalesiyle kalkınma başarısında görülen iyimserlik, yavaşça tıkanmaya başlamıştır. Dış ve iç borç ağırlığı, ödemeler dengesi, yoksulluk gibi birçok benzer konularda başarısızlık belirtileri görülmeye başlamıştır. 1970'li yıllardan sonra Dünya'daki konjonktürel dalgalanmalar ve az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik sorunlar, birçok ülkede ekonomik krizlere neden olmuştur (Doğan, 2011: 60).

1.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Kalkınma Uygulamaları

Kalkınma politikalarını oluşturan kalkınma düşüncesiyle ortaya çıkan bu politikalar özellikle 1945-1980 yılları arasında dünyada etkili olmaya devam etmiştir. Dünya Bankası gibi, amacı düşük gelirli ülkelere kredi imkânı tanıyarak destek imkânı tanıyan mali kuruluşların az gelişmiş ülkelerde ithal ikamesine dayalı

sanayileşmeyi desteklediği görülmektedir (Sevkal, 2007: 4). İthal ikame politikasının amacı, uluslararası piyasa içinde rekabet edebilir olmasıyla yurtiçi üretimin hem parasal ve mali olarak hem de dış ticaret politikaları ile korunmasıdır. Kısaca içe dönük sanayileşme politikaları olarak da adlandırılmaktadır (Egeli, 2001: 150).

1.3.2. Washington Uzlaşısı

Ekonomist John Williamson, Washington Uzlaşısı teriminin mimarıdır ve Washington Uzlaşısı; makro ekonomik tedbirlilik, iç serbestlikten ve dış uyumdan yanadır. Bir diğer tanım ise devlet desteklemelerinin kaldırılması, ticari yönde serbest olma, hükümetin ekonomiye müdahale etmesi, mali disiplinin sağlanması, faiz oranlarının serbest bırakılması ve devlete bağlı kuruluşların özelleştirilmesi gibi politikaları içermektedir (Metin, 2013: 215). Washington Uzlaşısı, merkezi Washington'da yer alan üç önemli kurum olan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve ABD Hazine Bakanlığı'nın ülkelere önerdikleri ortak ekonomi politikalarını ifade etmektedir. Daha sonra bu uzlaşıya Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Merkez Bankası da dahil olmuştur (Yıldırım, 2011: 4).

Gelişmekte olan birçok ülkede Washington Uzlaşısı uygulamaya konulmuştur. Böylece, 1980'lerin ortalarında Dünya Bankası'nın standart politika aracı haline gelmiştir. Bu kavram daha az devlet etkisi ile daha fazla piyasaya yönelik ürün anlayışıyla faktör ve sermaye üstündeki kısıtlamaları kaldırarak her şeyi piyasaya bırakmıştır. Bu sayede ekonominin tek rehberi fiyat mekanizması olmuştur. Devletlin asli görevi, piyasa güçlerine terk edilip devlet müdahaleleri saf dışı bırakılmıştır (Metin, 2013: 215).

1.3.3. Post-Washington Uzlaşısı

Düşük gelir seviyesi olan ülkelerde büyümenin artırılmasıyla beraber yoksulluğun azaltılması ile ilgili konularda Washington Uzlaşısı yeterli olmayınca

2000 yılından sonra yerini Post-Washington Uzlaşısı'na bırakmıştır. Bu uzlaşının ortaya çıkmasında Dünya Bankası'nda baş ekonomist olarak görevde olan Nobel ödülü sahibi Stiglitz önemli rol üstlenmiştir. Stiglitz'in ortaya atmış olduğu Post-Washington Uzlaşısı'nın en temel unsurlarından biri devletin kalkınma sürecindeki rolünün vurgulanmasıdır (Kayaduvar ve Ergun, 2018: 177). Sürdürülebilir ekonomi, doğal kaynakların etkinşekilde muhafaza edilmesi ve kaynakların eşit biçimde paylaşılmasıyladolaysızalakalıdır. Sürdürülebilir olmayan ekonomik sistemler ise toplumu güçsüzleştirerek kaynaklara erişimi engellemektedir (Özmete, 2010: 83).

1.3.4. Az Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkelerde Kalkınma

Az gelişmiş ülkeler, küreselleşmeden 1980'lerden itibaren gelişmiş ülkelerden daha çok etkilenmişlerdir. Küreselleşme; yeryüzünde farklı bölgelerde yaşayan toplum ve devletler arasındaki iletişimin derecesinin karşılıklı bağımlılık kavramıyla beraber günden güne artması anlamına gelmektedir (Bayar, 2008: 25-26).

Dünya Bankası'nın 2020 verilerine göre ülke sınıflandırmaları aşağıdaki gibidir (World Bank, 2020);

Düşük Gelirli Ülkeler: GSMH'si kişi başına 1,036 ABD Doları veya daha az olan ülkeler,

Düşük – Orta Gelirli Ülkeler: GSMH'si kişi başına 1,036 – 4,045 ABD Doları arası olan ülkeler,

Yüksek – Orta Gelirli Ülkeler: GSMH'si kişi başına 4,046 – 12,535 ABD Doları arası olan ülkeler,

Yüksek Gelirli Ülkeler: GSMH'si kişi başına 12,535 ABD Doları ve üzerinde olan ülkeler olarak sınıflandırılmıştır.

2019 yılı Dünya Bankası kişi başına düşen GSMH istatistiklerine göre Türkiye, 9.690 ABD Doları gelir ile Yüksek – Orta Gelirli Ülkeler kategorisinde yer almaktadır (World Bank, 2020).

Genel etkenlerden ayrı şekilde, ülkeler arası gelişmişlik farklarının meydana gelmesine neden olan başka unsurlar da bulunmaktadır. Bu faktörlerin doğmasında esas neden Sanayi Devrimi olarak nitelendirilmektedir. Dünya'da ülkelerin gelişmiş ve az gelişmiş olarak ayrılması ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur (Gürlük, 2001: 2). Tablo 5'te gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerden bazılarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler (2020).

Gelişmiş Ülkeler	Bölgelere Göre Gelişen Ülkeler	Az Gelişmiş Ülkeler
▪ Almanya ▪ Amerika Birleşik Devletleri ▪ Avusturya ▪ Belçika ▪ Birleşik Krallık ▪ Danimarka ▪ Finlandiya ▪ Fransa ▪ İsviçre ▪ İtalya ▪ İzlanda ▪ Japonya ▪ Kanada ▪ Norveç	▪ Angola ▪ Arjantin ▪ Brezilya ▪ Burundi ▪ Cezayir ▪ Çin ▪ Endonezya ▪ İsrail ▪ Jamaika ▪ Kamerun ▪ Kolombiya ▪ Küba ▪ Mısır ▪ Nijerya ▪ Pakistan ▪ Türkiye	▪ Afganistan ▪ Bangladeş ▪ Çad ▪ Etiyopya ▪ Gambiya ▪ Gine ▪ Haiti ▪ Kamboçya ▪ Kiribati ▪ Nepal ▪ Sudan ▪ Uganda ▪ Yemen

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (https://www.un.org sitesinden yararlanılmıştır).

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, kalkınmışlık seviyelerinin sürdürülebilir biçimde devam etmesi amacıyla hem sosyal hem de ekonomik yönden kalkınma önemli bir hedef olarak görülmektedir. Bu hedefe dair ülkeler gelişmişlik seviyelerine göre, sağlık ve eğitimde hizmetlerin artırılması, siyasi ve ekonomik

istikrarın sağlanması, istihdamın, üretimin ve dış ticaret imkanlarının artırılması, kişi başına düşen gelir seviyelerinin yükseltilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma olarak politikalar uygulamaktadır. İleri teknoloji kullanımı ve küreselleşme neticesinde farklılaşan Dünya, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri, gelişmiş ülkelerle ilişkide zorunlu tutmaktadır. Bu yüzden gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını başarabilmesi için, geçmişi ve kültürel farklılığı göz önünde bulundurularak gelişmiş ülkelerden farkının bulunduğu tarafların saptanması, neticelerin ve önerilerin belirlenerek uygun kalkınma politikalarının faaliyete geçirilmesi gereklidir (Kubar, 2016: 94-95).

1.4. TÜRKİYE'DE KALKINMANIN GELİŞİMİ

Mustafa Kemal Atatürk: **"***Tam bağımsızlık için şu prensip vardır: Milli egemenlik, ekonomik egemenlik ile pekiştirilmelidir… Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak başarılar yaşayamaz, az zamanda söner."* sözüyle ekonomik bağımsızlık olmadan politik bağımsızlığın olmayacağını ifade etmiştir (Aktan, 1998: 31).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk'ün bu düşüncesi ile birleşerek ekonomik yaşamda da hızlı atılımlar yapmaya başlamıştır. 1923-1929 yılları arasında İzmir İktisat Kongresi'nde kararların alınmasıyla kısmi bir liberal dönem yaşanmış ancak tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 Büyük Buhranı ile birlikte girişimciliğin ve sermayenin yetersiz kalmasıyla Türkiye Cumhuriyeti "Devletçilik" politikasını takip etmeye başlamıştır (Özçelik ve Tuncer, 2007: 253).

Devletçi sanayileşme politikasına dayanan Birinci Sanayi Planı, yatırım mallarıyla üretimi hedefleyen bir "sanayi üreten sanayi" tipi sanayileşme değildir. Esas strateji olarak oluşan "un + şeker + pamuklu kumaş" gibi "3 beyaz" ile "kömür + demir + petrol" gibi "3 siyah" ana tüketim ve ara malı üreten "ithal ikameci" tipi bir sanayileşme modeli olmuştur (Kalaycı, 2009: 167).

1923 yılında bir ekonomi kongresi düzenlenmiştir. Uluslaşma sürecinde siyasal sorunlarla ilgilenirken kalkınma konusu da ele alınmıştır. Bu kalkınma konusu İzmir İktisat Kongresi'nde ele alınmıştır. Bu dönemde devletin ekonomideki rolünde özellikle bankacılık, devlet tekelleri ve demiryolları üzerinde ağırlık verilmiştir. İş Bankası, 1924 yılında özel ulusal banka olarak Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin önde gelen siyasetçileri tarafından kurulmuştur. Ardından kamu bankası olan Türkiye Sanayi ve Maden Bankası kurulmuş ve Ziraat Bankası da tekrar düzenlenmiştir. Devlet tekellerinin başında ise tütün ve sigara kâğıdı, alkollü içki, kibrit ve petrol tekeli gelmektedir (Sevkal, 2007: 82-83).

1923-1929 yılları arası faaliyete alınan Teşvik-i Sanayi Politikası ile 1929-1932 yılları arası faaliyete geçirilen Gümrük Himayeleri ve Teşvik Politikası dünya çapında meydana gelen ekonomik krizin etkileriyle beklenen faydayı sağlayamamıştır. Böylece 1932 yılı içerisinde hükümet, devletin üretime yönelen temel yatırımları oluşturmasını üstlenmesine karar vererek devletin yalnızca düzenleyici ve özendirici durumdan çıkıp üretici olarak da özel sektörün yanında bulunmasını desteklemiştir. Türkiye'de takip edilen devletçilik anlayışıyla ilgili Mustafa Kemal Atatürk'ün fikri şöyledir (Kaştan, 2003: 492-493):

"Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas almakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde, milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektir;

1. *Sanayi tesislerini memleketin içlerine, uzak köşelerine yaymak,*
2. *Modern, uygar, ileri yerleşme ve hayat tarzını, memleketin uzak köşelerine kadar götürerek etrafa, ileriliğin uygarlığın örneklerini vermek,*
3. *Gerek teknik gerek işletme alanlarında büyük ölçüde işler içinde ve çok sayıda eleman yetiştirerek, ileride bunların özel teşebbüs sahasında, teşkilatçılıklarına, önderliklerine imkân vermek. İktisadi devlet*

teşekküllerini milli ekonominin bütün branşları ve sektörleri için bir mektep halinde geliştirmek,

4 *İşletme muhasebesi, doğru hesap, modern işletmecilik bakımından organizasyon sahalarında örnekler vermek, uzmanlar yetiştirmek ve tam istihdam, tam randıman alanları ile dürüst vergi hesabı alanında örnek olmak ve gelenek yaratmak,*

5 *Yönetici, müstahdem ve işçiyi, yalnız hizmetlerinden faydalanılıp, hayatları ile ilgilenilmeyen kör iş kuvvetleri halinde almayıp, onların lojman, günlük hayat, sıhhat, eğitim ve çocuklarının bakımı ile spor işlerine ve toplu eğlencelerine kadar saran bütün sahalarda, insanca yaşamlarını ve gelişmelerini sağlamak ve bu alanda özel teşebbüse önder olmak..."*

Kapsamlı bir kalkınma planı olarak nitelendirilebilecek ilk sanayi planını 1933-1937 yılları arasında Türkiye uygulamıştır. Türkiye'de, kalkınma kavramın ekonomik içerikte kullanıldığı, kalkınma/sanayileşme planı hakkında birçok makale bulunmaktadır (Yavilioğlu, 2002: 64). Türkiye için ayrı bir değerlendirme yapılacak olunursa daha çok niteliksel değişkenlerin göz önünde bulundurulduğu bu gelişmişlik ölçütü büyümeden sonra değerlendirilmeye alınmış ve ilk kez diğer şartlarda olduğu üzere niceliksel gelişimler tamamlanmaya gayret edilmiştir. İlk olarak zorunlu ihtiyaçlar gibi örneklendirilen dış ticaret dengesi açıklarının korunması ve ekonomik faaliyet kolları içindeki başlıkların oranlarında yaşanan değişimlerde dengeyi sağlamak bunun ilk nedeni olmuştur. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki en temel farkın bu durumdan kaynaklanmakta ve gerçek manada kalkınmaya geçişin sürdürülebilir büyüme ile gerçekleşeceği, daha sonra niteliksel gelişmelerle destekleneceği sonucuna ulaşılmıştır (Mamedov, 2019: 143).

1938-1950 yılları arasında, II. Dünya Savaşının etkileri ve onun yaratmış olduğu ağır demokrasi mücadeleleri oluşmuştur. Türkiye'de ise bu dönemde muhtemel tehlikelere karşı "savaş ekonomisi politikası" faaliyete geçmiştir. Milli Koruma Yasası, 1940 yılında çıkarılmış ve bu yasa ile hükümete; olağanüstü

şartlarda fiyatların belirlenmesi, zorunlu çatışma, özel işletmelere el konulması gibi ekonomiye doğrudan etki etme yetkisi verilmiştir. 1942 yılında, devlet gelirlerini artırma amacıyla varlık vergisi yasası uygulamaya konulmuştur. 1945-1950 yılları arasında da çok partili sisteme geçilmesiyle ekonomi alanında liberal akım başlamıştır (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 63).

1950'li yılların başında dış ticaretin serbest hale getirilmesi ithalatta patlama meydana getirmiş, bu durum mevcut dövizin azalmasına ve dövize olan ihtiyacın artmasına neden olmuştur. Türkiye yönünden o dönemde döviz bulma imkânı ise bir hayli kısıtlıdır. İhracat seçeneği döviz getiremediğinden, döviz getirecek bir imkân olarak borçlar ve dış yardımlar giderek önem kazanmıştır. Türkiye devamlı dış borç yollarını zorlamakta ancak geri bildirim alamamaktadır. Bu dönemde borç isteyen ülkelere uluslararası kurumlar istikrar programları tavsiyesi vermektedir. Türkiye ekonomisi 1960 yılına kadar, herhangi bir plan içerisinde bulunmadan orantısız büyümüş, tüm sektörlerin özellikle de sanayi sektörünün büyümesi 1955 yılından sonra hızı yavaşlamıştır. Kamu tarafının ekonomideki payının azaltılması hedeflenmiş olsa da başarıya ulaşamamıştır. Yürütülen projeler arasında bir eşgüdüm sağlanamamış, projelerin finansmanında sorunlar olmuş ve Türkiye bir şantiye izlenimi bırakmıştır. Türkiye ekonomisinde 1960'lı yıllarda planlı döneme geçiş bir dönüm noktasıdır. Bu dönemden sonra kamu yönetimi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın lokomotifi olarak kabul edilmiş ve başarı elde edilebilmesi için devamlı yeniklere yer verilmiştir. 1963–1967 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; kırsal alanda sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi oluşturacak bir "toplum kalkınması" modeli önerilmiştir. Kırsal bölgelerdeki küçük ve dağınık yerleşimden kaynaklı sorunların neticelendirilmesi amacıyla çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir. Örnek köy uygulamaları DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) liderliğinde, Köy İşleri Bakanlığı merkez ve taşra birimleri tarafından düzenlenmiştir. 1968-1972 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ana hedef %7'lik büyüme hızı olmuş, ekonomide yapısal farklılığa gidilerek sanayi sektörünün lokomotif sektör olması hedeflenmiştir. İmalat sanayi, uzun vadede özel sektöre bırakılmış, Planın hedeflerini gerçekleştirmesi, özel sektörün beklenen gelişimi

göstermesine bağlanmıştır. 1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi ile yeni ve uzun dönemli bir strateji meydana getirilerek Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkiler önemsenmiştir. Bu dönemde dışta ve içte yaşanan olaylardan dolayı sınai yatırım hedeflerine ulaşılamamıştır. Bu yüzden GSYH'nin meydana gelmesinde sanayi sektöründe hedeflenen artış oluşmamıştır. Türkiye ekonomisinin kalkınmasını sağlayacak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, ana sanayilerin en kısa sürede oluşturulması planlanmıştır. İmalat sanayinde AR-GE çalışmaları üzerine yoğunlaşılacağı, ileri teknoloji sağlayan ve kullanan birimlerin, sanayilerin destekleneceği önemle aktarılmıştır. İmalat sanayinin gelişimi sürecinde dışa dönük bir sanayileşme politikası izleneceği vurgulanmıştır. Yatırım malı ve ara malı üreten sanayilerin önemine değinilmiş ve geliştirilmesi amaçlanmıştır (Uzunkaya, 2020: 20-25).

1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana uygulanan gelişim atılımlarının başarılı olabilmesi ve devam ettirilmesi gibi temel bir gayretin yanında, büyük dış ve iç sorunların baskısı altına girmektedir. Toplum, bir toparlanma ve ertelenmez boyutlara ulaşan sorunları neticelendirme zorunluluğu ile karşılaşmaktadır. Bu dönemde imalat sanayii teknoloji meydana getirme izinde önemli adımları geçip, ileri ve rekabetçi bir sanayi yapısının temellerini oluşturacaktır. Yeni sanayileşme, sanayi girdileri açısından ulusal imkanlara çok daha fazla dayanacak, genelde, ara ve yatırım malları üretimine yönelecektir (DPT, 1979: 3).

1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Üçüncü Plan'da ve Dördüncü Plan'da uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yöreler çalışmasının sürdürüldüğü ve bunlara dair esasların büyük ölçüde korunduğu görülmektedir. Bu konuda, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin öncelikli olduğu yine dikkat çekmektedir. Beşinci Kalkınma Planı'nda, Kalkınmada Öncelikli Yöreler ile alakalı bazı temel ilkeler belirlenmiştir. Konu edilen bölgelerde planlanacak sanayilerin var olan ve potansiyel kaynakları harekete geçirecek ve bölgelerin gelişiminde destekleyici güç olabilecek sektörlerde gerçekleştirilmesi, büyük ölçekli

yatırımların yanında küçük ölçekli ve emek ağırlıklı sanayi projelerinin de özendirilmesi, teşvik tedbirlerinin sektörler ve öncelikli il grupları itibarıyla farklı nispet ve çerçevede faaliyete konması gibi ilkeler bunlardan en önemlileri olarak sayılabilir. Bunlardan ayrı olarak, bölge planlama uygulamasına geçiş yapılması, azgelişmiş bölgelerde imalat sanayine işletme kredisi, vergi-resim-harç istisnası uygulaması, bölge merkezlerinde proje ofisleri kurulması, sosyal hizmet ve altyapı yatırımları yapacak olan yatırımcılara vergide kolaylık imkanının tanınması gibi politikalar, planda bulunan diğer önemli hususlardır (Dulupçu, Sungur ve Keskin, 2010: 245).

1990-1994 yılları Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda diğer planlardan ayrı; "bölge planlama" kavramından vazgeçildiği ve yerine "bölgesel gelişme" kavramının kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu planda, diğer planlardan farklı, Avrupa Topluluğu'nun bölgesel politikalarında göz önünde bulundurulan uygulamaların ve amaçların örnek alınacağı belirtilmektedir. Planda, başta Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yöreler uygulamasına ve organize sanayi bölgelerinin kurulmasının sürdürülmesi ilkeleri benimsenmiştir (Dulupçu, Sungur ve Keskin, 2010: 245).

1996-2000 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın, diğer planlardan farkı, "bölgesel planlama" ve "bölgesel gelişme" kavramları yerine "sürdürülebilir kalkınma" anlayışı gündeme gelmiştir. Yine bu planda yeni bölgeselcilik yaklaşımının bir sinyali olarak ilk defa "bölge kaynaklarını göz önüne alan" bölgesel gelişme projeleri vurgulanmıştır. Fakat hem vurguladığı kavramlar hem de araç ve amaçları açısından yeni bölgeselcilik yaklaşımının tam manasıyla Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda egemen olduğu ve odağını oluşturduğu görülmektedir. Genel bir ifadeyle belirtilecek olursa; yeni bölgeselcilik anlayışıyla oluşan; AR-GE, teknolojik gelişme ve inovasyon, işbirliği ve ortaklıklar kurulması, yeni sanayi odakları, kümelenmeler, cazibe merkezleri, network, üniversite-sanayi işbirliği, girişimciliğin geliştirilmesine destek olunması ve destekleyici araçlarla güçlendirilmesi, girişim sermayesi uygulaması,

yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayanan gelişim ve yerel kapasitenin artırılması gibi birçok kavram ve uygulama, yeni bölgeselcilik yaklaşımı konusunda söz konusu planlara eklenmiştir (Dulupçu, Sungur ve Keskin, 2010: 247).

1.5. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ VE TÜRKİYE

1990 yılında UNDP'nin yayınladığı İnsani Kalkınma Raporu'nda insani kalkınma, insanların alternatiflerini genişletme süreci olarak tanımlanmaktadır. Dahası, bu raporda insanın kalkınmanın araç olmayıp, amaç olması gerektiği söylenmiştir. Geleneksel büyüme merkezli kalkınma kavramını bu söylemler değiştirmektedir. Bu yüzden, ekonomiye tek taraflı çözümler sunan büyüme merkezli kalkınma kavramının noksanlıklarını tamamlamak amacıyla yapılan insani kalkınma tanımlaması çok önemlidir (Yılmazer, 2002: 21).

2009 yılında Türkiye ilk defa orta insani gelişme seviyesinden yüksek insani gelişme seviyesine çıkmıştır. 2019 yılına gelindiğinde ise insani gelişmişlik puanı 0,806'ya yükselerek, 1990'dan bu yana %39,4'lük artış göstererek ilk kez "çok yüksek insani gelişme" kaydeden ülkeler arasına katılmıştır. 1990 yılında, ülkeler arasında insani gelişme seviyelerinin ölçülmesine başlanmış ve 2020'li yılların başına kadar sürmüştür. Yapılan ölçümlerde, Türkiye'de 1990-2018 yılları arası, doğumda beklenen yaşam süresi 13,2 yıl, beklenen öğrenim süresi 7,5 yıl, ortalama öğrenim süresi 3,1 yıl artmıştır. Dahası kişi başına düşen milli gelir oranı da hemen hemen %122,1'lik oranda bir artış olmuştur. Türkiye, 2019 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre, sayısal verilerle0,806 değeriyle ülkeler arasında 59. olmuştur. Yapılan değerlendir neticesinde, çok yüksek insani gelişme göstererek; 0,954 puanla Norveç 1. sırada, 0,946 puanla İsviçre 2.Sırada ve 0,942 puanla İrlanda 3. sırada bulunmaktadır. Nijer (0,377), Çad (0,401), Mali (0,427) gibi ülkeler ise düşük insani gelişme kaydeden ülkeler arasında yer almıştır (Zor, 2020: 46).

Önceki yıllara bakarak Türkiye'nin gelişmişliğiyle ilgili kapsamlı bir yorum yapmak, temel alınan göstergeler ve hesaplama tekniklerinin değişmesinden dolayı

zorlaştırmıştır. Ancak en güncel endeks raporuna bakılırsa, Türkiye'nin yıllar içinde devamlı gelişim kaydettiği görülmektedir. 2009 yılında Türkiye ilk defa orta insani gelişme seviyesinden yüksek insani gelişme seviyesine yükselmiştir (Akçiçek, 2015: 9). Ülkeler arasında insani gelişme seviyelerinin ölçümü 1990 yılında başlamış ve 2020'li yılların başına kadar sürmüştür (Zor, 2020: 46).

1.6. YEREL KALKINMA

Yerel kalkınma; şehir, metropoliten alan ve alt ulusal bölge biçiminde tanımlanan, ekonomik faydaları yükselten ve topluluktaki herkesin hayat kalitesini artıran, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi meydana getirmek için yerel otoritelerin, kâr amacı olmayan kurumların, özel sektörün ve yerel halkın beraber çalışması olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir tanımda yerel ekonomik kalkınma, ekonomiyi iyileştirmek, herkes için hayat kalitesini artırmak üzere toplumda yer alan kamu, ticari ve kâr amacı olmayan kuruluşların iş birliği içerisinde olduğu, istihdam ve ekonomik büyüme meydana getirmek için daha iyi şartların oluşturulması süreci olarak belirtilmektedir (Aydın ve Yıldırım, 2013: 29).

Yerel kalkınma, belli bir bölgedeki kaynakların sosyo-kültürel ve ekonomik yönden ele alarak, özel sektör ve kamu iş birliği ile yörede planlı ve programlı faaliyetler neticesinde var olan durumu geliştirerek belirlenen hedeflere ulaşılmasıdır. Yerel kalkınmanın amacı sosyal paydaşların katılımını ve istihdam olanaklarını arttıracak politikaları uygulayabilmesi için yerel örgütlerin kapasitelerini güçlendirecek katılımcı bir çevre yaratmaktır. Dünyanın birçok bölgesinde yerelleşme süreci ve demokratikleşme; yerel yönetimlerin kendi toplumları için ekonomik büyüme yolunu belirlemelerinde oynadıkları rolü artırmıştır (Güven ve Dülger, 2016: 63).

1.7. TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Ekonomik ve sosyal kalkınmasını belli bir program ve plan içerisinde yürüten ve 1930'lu yıllarda planlı kalkınmayı uygulamaya koyan Türkiye, bu konuda nadir ülkelerden biridir. Özellikle 1929 Ekonomik Buhranı ile başlayan kriz, genç Türkiye ekonomisine de etki etmiş ve tarım ürünlerine dayanan ihracat imkanlarını kesintiye uğratmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında dönemin hükümetleri, bunun kırsal kalkınma yoluyla neticeye ulaşacağını düşünüp köylüye dair önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924' teki 442 sayılı Köy Kanunu'nu çıkarmışlardır. Bu yasayla kalkınmanın köyden başlaması gereğine vurgu yapılmış, köylere hukuki bir kişilik tanınmış ve Türkiye tarihinde ilk kez köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturulmuştur (Doğan ve Akşahin, 2011: 17). Türkiye tarım ve kırsal kalkınma politikası, kurulduğu dönemden beri, özellikle 1940'lar sonrasında, dünyada az gelişmiş ülkelerin uygulamaya koyduğu kırsal kalkınma paradigması ve politikalarına paralel bir biçimde değişim göstermiştir. 1940-1960 yılları arası dönemde, dünyada birçok azgelişmiş ülkede olduğu şekilde, tarımsal kalkınmaya dayalı, tarımsal ürünlerin satılarak, sahip olunan gelir ile sanayileşmeyi amaçlayan ithal ikameci ekonomik modele uygun kırsal kalkınma modeli benimsenmiştir. Bu model, tarımsal makineleşmenin ve tarımda verimliliğin artırılmasına, tarımsal üretim alanlarının artırılması çalışmalarına yoğunlaşmıştır. 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar, kırda kırsal gelişim bölgeleri oluşturmayı hedefleyen bölgesel ve bütünleşmiş kalkınma modelleri benimsenmiştir. 1980'li yıllardan sonra ise devletin, genel anlamda tarımsal ürünleri destekleyen ürün alma, girdileri sağlama (gübre, tohum ve ilaç) gibi destekleri kaldırılmıştır (Furat, 2013: 599).

Kooperatiflerin, toplumun önemli bir bölümünü meydana getiren ve ekonomik açıdan güçlü olmayan kesimin harekete geçirecek gelişmeye katkıda bulunmada etkin bir araç olarak kullanılması zamanla önemli hale gelmiştir ve kalkınma planlarında bulunmaktadır. Türkiye'de tarımsal amaçlı kooperatiflerin %82,5'i tarımsal kalkınma kooperatifi ve sulama kooperatiflerinden meydana gelmektedir. Küçük aile işletmelerinin tarımsal girdi temini, ürettikleri ürünlerin değerinde bir fiyattan satılması, beklentilerin karşılanması ve bu işletmelerin

sürdürülebilirliğinin devam etmesi için tarımsal amaçlı kooperatif kuruluşu altında buluşmasıyla mümkün olmaktadır. Türkiye'de ekonomik kalkınmanın demokratik ve sosyal adalet içerisinde gerçekleştirilme arzusu, bunun araçlarının araştırılmasına neden olmaktadır. Bu araçlar arasında kooperatifler önemli bir yer oluşturmuştur. Türkiye'de kırsal nüfusu oluşturan tarım işletmelerinin %78,9'unun işletme büyüklüğünün 100 dekardan küçük ve dağınık olması, kredi yetersizliği, üretilen ürünlerin uygun fiyatla satışının sağlanmaması gibi nedenlerle, ulusal kalkınmaya katkı sağlamalarında önemini vurgulayarak, ekonomik ve sosyal sorunlarını birlikte yardımlaşma yoluyla çözümlemeye etkin bir ortam hazırlayan kooperatifçiliğin, bir kalkınma aracı olarak önemi büyük ölçüde artmaktadır. Türkiye'de nüfusun yaklaşık %35'i hala kırsal alanda yaşamaktadır. Bu nüfusun, kişi başına düşen yıllık ortalama geliri kentte yaşayan bir bireyin yalnızca %40'ı kadardır. Kırsal kısımda; altyapı, tarımsal işletmelerin dağınıklığı ve küçüklüğü, eğitim-sağlık, örgütlenme, kadın-çocuk, genç nüfusa yeni iş imkanlarının açılamaması, sosyal imkanların yetersiz olması vb. sorunlar yer almaktadır. Kooperatifçilik özellikle kırsal alanda dağınık, düzensiz imkanları birleştiren, geliştiren ve güçleştiren, milli nitelikler kazandıran çok iyi bir dayanışma aracıdır (Can, Engindeniz ve Can, 2017: 120-123).

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KOOPERATİFÇİLİK

Çalışmanın ikinci bölümü çerçevesinde, yapılan literatür incelemesiyle edinilen bilgiler rehberliğinde "Sürdürülebilir Kalkınma" ve "Kooperatifçilik" kavramı incelenecek ve açıklanacaktır. "Sürdürülebilirlik" ve "Sürdürülebilir Kalkınma"nın hem dünyada hem de Türkiye'deki genel niteliğinden bahsedilecektir

2.1. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE KAPSAMI

Sürdürülebilirlik, ekosistemdeki (süreklilik arz eden ekolojik bir sistem) yenilenemeyen kaynaklara bağlı olarak gelecekteki kuşaklara aktarılması ve insanların ekosistem üzerindeki olumsuz etkilerinin daha da artmaması için aynı seviyede tutulması olarak tanımlanabilir (Şahin ve Kutlu, 2014: 55). Ayrıca, "üretebilme yeteneğinin yakın gelecekte korunması" olarak da tanımlanmaktadır (Seydioğulları, 2013: 19). Hızlı bir şekilde artan nüfusun doğal çevre üstündeki etkilerini ve sosyo-ekonomik ve çevresel amaçların dengede tutulabilmesi ön plana çıkmaktadır (Unur, Atçı, Kale ve Şeker, 2017: 362).

Sürdürülebilirlik, temelinde ekoloji (çevrebilim) ve ekolojiye bağlı sistem fonksiyonlarının süreç ve üretkenlik seviyelerinin gelecek zamanlarda da "sürdürebilme beceresi" olarak görülmektedir (Yavuz, 2014: 64). Sürdürülebilirlik kavramını inceleyen araştırmacılar farklı tanımlamalar yapmışlardır. Yazın da bulunan bazı tanımlamalar aşağıdaki gibidir.

Ruckelshaus (1989)'a göre; "*Sürdürülebilirlik kavramı, ekoloji biliminin en geniş sınırları içinde olarak ekonomik büyümenin ve kalkınmanın karşılıklı etkileşim ile sağlanacağı ve zaman içinde korunacağı bir doktrindir*".

Gilman (1992)'ye göre ise; "*Sürdürülebilirlik kavramı, toplumun ekosistem ya da devam eden herhangi bir sistemin ana kaynaklarını tüketmeden belirsiz bir geleceğe kadar işlevini sürdürmesidir"* (Seydioğulları, 2013: 20).

Sürdürülebilirlik kavramı, yazında 19. yüzyılın başında oluşmaya başlamıştır. Özellikle ormancılık, balıkçılık ve tarımcılık gibi yenilenebilir kaynakların varlığı da bu kavramın etkilerini artırmıştır (Özer, 2015: 11). Aynı zamanda bu kavrama yönelik yaklaşımların başlangıcının 1970'li yıllara uzandığı söylenebilir (Mercan, 2010: 3). Bu kavram farklı alanlarda kullanılmış olup temel özelliği insanların yaşadıkları geleceği konu almasıdır. Böylece insanların kullandıkları çevre kaynaklarının da korunması söz konusu olmaktadır. Böylece; ekonomi, çevre bilimi-yönetimi, işletme yönetimi, politika ve hukuk konularını kapsayan önemli bir konu olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda insan haklarını ön planda tutan dürüstlük gibi kavramları da içinde barındıran özellikle "akıl yürüterek doğrulara ulaşma yöntemi" olarak da tanımlanabilir. Ekonomi kavramıyla öne çıkan bu kavram özellikle sürdürülebilir refah seviyesinin en üst seviyede olmasıyla da ifade edilebilir (Tıraş, 2012: 59).

2.1.1. Sürdürülebilirliğin Temelleri

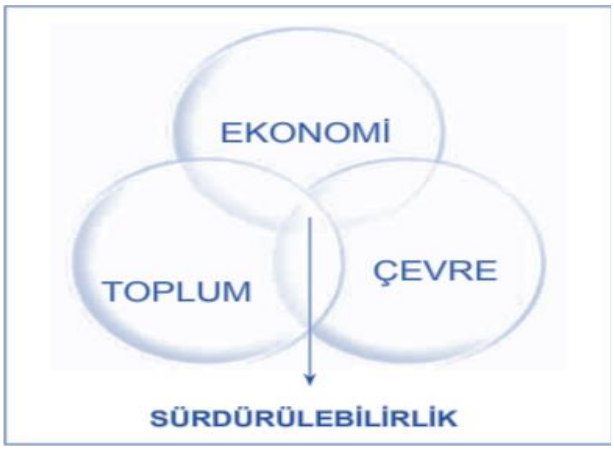
Sürdürülebilirlik kavramının temelleri akademisyenlerin incelemesine ve konuyla ilgili yaklaşımlara göre Latince kökeni "subtenir" yani korumak veya aşağıdan desteklemek anlamına gelen sürdürülebilirlik kavramı, küresel ölçekten yerel ölçeğe doğru anlaşılması en az olan ve uygulanan bir kavram olarak ifade edilmektedir (Mercan, 2010: 3). Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı 1972 yılında, Birleşmiş Milletler'in faaliyetleri ile dünya ülkelerinin sorunlarını tartışmak, kısa ve uzun vadeli tedbirleri belirlemek ve sıkıntıları anlaşılabilir duruma getirmek için konuya ilk kez farklı bir bakış açısı katmıştır. Konferans bildirgesinde, çevrenin korunması ve geliştirilmesi fikrini dünya geneline benimsetmek ve bu anlamda onlara rehberlik edecek olan karar ve görüşler bulunmaktadır (Sezer, 2007:

764). Konferansta alınan en önemli kararlardan bir tanesi de 5 Haziran tarihinin "Dünya Çevre Günü" ilan edilmesidir (Eker, Akdoğan, vd., 2018: 127).

Sürdürülebilirlik (sustainability), 1977 yılında ilk olarak Dennis Pirges'in "Sürdürülebilir Toplum" kitabında ortaya çıkmıştır. DennisHayers'in1978 yılında ise "Sürdürülebilir Topluma Doğru İlk Adımlar: Onarımlar, Yeniden Kullanım, Geri Kazanımlar" kitabı takip etmiştir (Kabadayı, 2015: 166-167). Ayrıca sürdürülebilirlik kavramı 1980 yıllarında Brundtland Raporu'nda da kullanılmıştır. Bu rapor sürdürülebilir bir dünyada küresel ısınma ve kaynakların tükenmesi gibi konuları kapsamaktadır (Koç ve Garip, 2008: 151).

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği 1980 yılında kalkınma politikalarıyla beraber çevre sürdürülebilirliğinin bir bütün olarak ele alınmasını savunmuştur. Buna bağlı olarak çevreyi koruma yöntemleri ile ilgili stratejiler hazırlamıştır. Bununla beraber 1987 yılında Brundtland Raporu, 1992 yılında Rio Konferansı ve 2002 yılındaki Johannesburg Zirvesi sürdürülebilirlik kavramının önemini belirttiği ve konuyla alakalı kararların alındığı birçok önemli görüşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Mercan, 2010: 36).

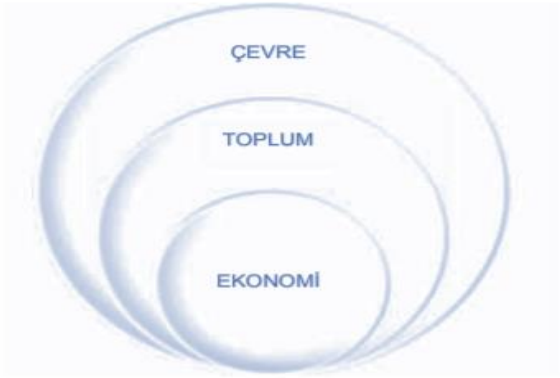
Sürdürülebilirlik, insanların günlük yaşamını değiştirmeden düşünce tarzlarındaki değişmeleri destekleyen bir kavramdır (Özmehmet, 2008: 2-3). Bu değişiklik temel olarak tüketim toplumu olmaktan çıkıp evrensel yönden birlik ve beraberlik içerisinde olan, çevresel yönetim, toplumsal sorumluluklar ve ekonomik çözümleri hedeflemektir (Karacan, Karacan ve Güngör, 2015: 28). Böylece sürdürülebilirliğin üç temelini kapsayan bileşenler aşağıdaki Şekil 1'de açıklanmıştır (Caymaz, Saran ve Erenel, 2014: 209).

Şekil 1: Toplulukları Oluşturan Ekonomi, Toplum ve Çevre Bileşenleri

Kaynak: Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yenilenebilir Enerji. *Planlama Dergisi*, *23*(1), 20.

Sürdürülebilirlik kavramının üç bileşeni farklı bir araştırmacı olan Hart (1999)'a göre Şekil 2'de gösterilmiştir. Yazında farklı tanımlamaları bulunan sürdürülebilirlik; özellikle ekonomi kavramı toplumun içinde yer alması ve toplumunda ekonomiyle birlikte çevrenin içinde yer alması olarak bütünleşmiştir. Sonuç olarak, sürdürülebilirliğe ulaşma; ekonomi, çevre ve toplum bileşenlerinin bir bütün olarak ele alınmasıyla mümkün olmaktadır (Üner, 2017: 5-6).

Şekil 2: Hart'a Göre Sürdürülebilirliğin Tanımı

Kaynak: Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yenilenebilir Enerji. *Planlama Dergisi*, *23*(1), 21.

Sürdürülebilirlik, doğanın sunduğu kaynakların kendini yenileyebilmesine olanak tanımakla sağlanabilmektedir (Yavuz, 2010: 65). Tüm canlıların yaşamları doğada bulunan kaynaklarla mümkün olmaktadır. Fakat bu kaynakların sonsuz olmaması sorunları beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan doğa ile insanın arasında bir dengenin bulunması gerekli olduğu anlaşılmaktadır (Seydioğulları, 2013: 21). Ekonomiden maliyeye, turizme, çevreye aynı zamanda sivil toplum faaliyetlerinin finanse edilmesine kadar geniş bir bütündür. Böylece sürdürülebilirlik, kullanımının yerine ve amacına göre farklı boyutlara sahip olmaktadır.

2.1.2. Sürdürülebilirliğin Boyutları

Sürdürülebilirlik kavramının ekonomik, sosyal ve çevresel boyutu bulunmaktadır:

Ekonomik Boyut: Doğada bulunan mal ve hizmetlerin aşırı tüketilmesine bağlı olarak olumsuzluklar yaşanmasının önüne geçilmesini sağlayan yeni sistemlerin geliştirilerek olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlayan sistemleri ele almaktadır (Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018: 34).

Sosyal Boyut: Nüfus, kültürel değerler, kurumsal süreçler, adil gelir dağılımı, çevresel adalet, yoksulluk ve insanlar arası ilişkiyle ilgilenen ve daha çok insanların gıda, barınak, ilaç, geçim, bir arada yaşama gibi fizyolojik gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı üzerine odaklandığını ele almaktadır (Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018: 36).

Çevresel Boyut: Çevreye zarar vermeden kendi kaynaklarını yönetebilen sistemi savunmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, çevresel kaynaklara sahip çıkılması ve korunmasıyla birlikte, ekosistemin dış etkilere karşı artırılmasını konusuyla ilgilenmektedir. Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların ve ekosistemin korunmasına yönelik stratejiler bütünüdür. Bu bakımdan da çevresel sürdürülebilirlik, biyolojik sistemlerin çeşitliliğine ve üretkenliğine dair devamlılığının sağlanması anlamına gelmektedir (Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018: 34).

Bugün geldiğimiz noktada hızla büyüyen sanayileşme, şehirleşme, hızlı nüfus artışı gibi etkenler, hava, su ve toprak kirliliğine neden olmakla kalmayarak biyoçeşitliliğin de azalmasına neden olmuştur (Terzi, 2017: 28). Sürdürülebilirlik kavramının bu üç unsuru aşağıda Şekil 3'te açıklanmıştır.

Şekil 3: Sürdürülebilirlik Kavramının Unsurları

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

2.1.2.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramının ekonomi boyutunun başlangıcı yazın hayatında Hicks'in "Gelir Tanımı" olarak karşımıza çıkmaktadır (Yeni, 2014: 187). Richard Hicks 1972 yılında, sürdürülebilirlik kavramından ilk kez bahseden Nobel ekonomi ödülü sahibi olmuştur (Uçak, 2010: 8). 20. yüzyılın başlarında İngiliz ekonomisti olan John Hicks, geliri "*bir kişinin belirli bir süre içinde tüketebileceği ve dönemin sonunda da başlangıcında olduğu gibi yine de iyi olmasını beklediği maksimum değer*" olarak tanımladı (Rogers, Jalal ve Boyd, 2008: 26). Richard Hicks gelir kavramını, sonraki yıllarda da aynı miktarda üretip tüketme için gereken kapasitenin, bir kişinin önceki yılda tüketebileceği en yüksek miktar ile sınırlı olduğunu savunarak tanımlamaktadır. Robert M. Solow'a göre ise ekonomik sürdürülebilirlik, yenilenemez kaynaklarda azalma olmadığı sürece bugünkü ve gelecek nesilleri için riskin olmadığıdır (Uçak, 2010: 8). Ekonomik anlamda sürdürülebilirlik, özellikle tarım ve endüstri sistemlerinde üretime zarar veren olgulardan kaçınması sayesinde olacaktır (Kaya, 2013: 177).

Sürdürmenin belirli bir zaman diliminde tüketime konu olan ürün ve hizmet akışını olanak tanımak için gerekli olan sermaye stokuyla üretici potansiyelinin korunmasıdır. İnsanların refah seviyelerinin sürdürülebilir bir şekilde artırılması için, sermaye ve verimliliğinin de artırılması ve muhafaza edilmesi gerekmektedir. Ekonomik yönden sürdürülebilirlik kısıtlı olan kaynakların büyüme üzerindeki etkisi, teknolojik ilerleme ve doğal sermayenin ikame edilebilirliğiyle bağlantılı olduğu ifade edilebilir (Yeni, 2014: 187).

Sürdürülebilir sistem ekonomik olarak mal ve hizmetleri süresiz esaslara dayandırarak üretmek, iç ve dış borçların yönetilebilirliğini de sürdürebilmek anlamına gelmektedir. Tarımsal ve endüstriyel üretimin zarar verici etkilerinin kontrol altına alınması da önemli bir nokta olarak ifade etmek mümkündür. Sürdürülebilirlikte, doğaya zarar vermeden, ekonomik büyümenin sağlanmasının ve insan refahının yükselmesinin hedeflendiği ifade edilebilir (Çavuş, 2014: 6).

2.1.2.2. Çevresel Sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik kavramını ekosisteme dikkat eden ve biyoçeşitliliği azaltmaya yönelik olarak insanların ihtiyaçlarını sağlayan ekosistemlerin dayanıklılık ve esneklik gibi bağlantılı olma ilkelerini göz önünde bulundurma eylemleri şeklinde ifade etmek mümkündür (Bilgili, 2017: 563-565). Bu kavram ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik kavramıyla bütün olarak gerçekleşmesi önemlidir. Bu yüzden, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlikle birlikte ele alındığında ekosistemi bozmadan insanların ihtiyaçlarının karşılanması söz konusu olmaktadır (Altınok, Fırat ve Soyu, 2015: 623).

Çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik kavramının aksine bir ekonomide doğal sermaye olarak adlandırılmaktadır. Doğal çevrede insanın yaşamını sürmesi için gıda, barınma uygun iklim ve atmosfer koşullarıyla mümkündür. Hiçbir canlı tek başına var olamaz. Yüz binlerce yıl doğayla uyumlu yaşamış insanoğlu bugün geldiğimiz noktada ekosisteme verilen zararla orantılı olarak alarm vermektedir. Kendi geleceğimizi yok etme konusunda toplumsal bir uyanışa hazırlanmamız ivedilik gerektirmektedir. Doğada yer alan kaynaklar tükenebilir olduğu için bazı yaklaşımlar yapılması gerekmektedir. Örneğin; kaynaklar sabit tutulmalı, yenilenebilir kaynak sistemlerinin ya da çevresel yatırımların istismarından kaçınılmalıdır. Yenilenemeyen kaynaklardan ise yatırımlarla yerine getirilmesi mümkün olabilenleri tüketmelidir. Bu süreç içinde ekonomik kaynak olarak sınıflandırılmayan, biyolojik dengenin sağlanabilmesi içinde doğanın korunması gerekmektedir (Yeni, 2014: 192).

2.1.2.3. Sosyal Sürdürülebilirlik

Sosyal sürdürülebilirlik, öncelikle eşitlik kavramı olarak sürdürülebilir bir sistem, eğitim hizmetleri, cinsiyet eşitliği ve politik sorumluluk gibi sosyal hizmetlerin yeterli seviyede gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir (Yalçın, 2016: 2). Sosyal sürdürülebilirlik kavramı gelişme ve kalkınmayı da içine alan, ilerleme ile toplumun din, hukuk sistemi, eğitim, gelenekler, iletişim gibi ekonomiden bağımsız

bir temel üstünde şekil alan değerler sisteminin dengeye odaklandığı söylenebilir. Toplumdaki her bir kişi için sağlanan sağlık, eğitim, uygun barınma şartları, adalet dağıtımı, uygun şartlarda iletişim ve ulaşım gibi hizmetler sosyal dengenin bozulmasına olanak vermeden sürdürülmesi, sosyal sürdürülebilirliğin temellerini oluşturduğu görülmektedir (Akgül, 2010: 157). Ayrıca bir ülkede kalkınmanın meydana gelebilmesi için çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin bütün olarak gerçekleşmesiyle mümkün olmaktadır (Kaypak, 2011: 24). Sürdürülebilir kalkınma için sosyal, çevresel ve ekonomik boyuttan sonra yapılan araştırmalarda kültürel ve politik boyutlar da dahil edilmiştir (Güneş 2004: 41).

2.2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan "Ortak Geleceğimiz" raporu ile ekonomiyi, içerisinde bulunulan çevreden ayırmadan ikisi arasında karşılıklı bir bağımlılık ve etkileşimin olduğunu savunan bir anlayış olarak ortaya koyulmaktadır. Bu rapora göre, kalkınmanın sürdürülebilir olabilmesi için, çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve kısıtlı olduğu düşüncesinin benimsenmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma; gelecekteki kuşakların imkanlarını kısıtlamadan günümüz ihtiyaçlarını karşılayarak yetenekleri kısıtlamadan bir kalkınma tarzının ve sürecinin benimsenmesi olarak tanımlanabilir (Toprak, 2006: 148-149). Bir başka tanıma göre ise doğal sermaye stokunda bir azalma olmadan gelecek kuşakların da bugünkü kuşaklar gibi aynı refah seviyesine sahip olması manasına gelmektedir. Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınmayı, bir değişim süreci olarak nitelendirmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında sürdürülebilir kalkınma; "*sosyal, ekonomik ve çevresel sistemlerin esnekliği korunarak, sürdürülebilir bir zaman diliminde bireyler ve toplumun kendi arzularını gerçekleştirmelerini ve kendi potansiyellerini ortaya çıkarmalarını sağlayacak bir takım fırsatın ortaya çıkarılması*" şeklinde ifade edilebilir (Çetin, 2006: 2). Kooperatifler, ekonomik ve sosyal ikili yapıları nedeniyle sürdürülebilir kalkınmaya doğrudan bağlı olan işletmelerdir (Castilla-Polo ve Sanchez-Hernandez, 2020: 1).

Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde sürdürülebilir kalkınma, "*çevre ve doğal kaynakların savurganlığa yol açamayacak şekilde mantıklı olarak, günümüzdeki ve gelecekteki nesillerin hakları da değerlendirilerek kullanılması ilkesinden özveride bulunmadan ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci bir dünya görüşü*" olarak tanımlanmıştır (Yalçınkaya, Durmaz ve Adiller, 2011: 3322; Boran ve Pınar, 2013: 24). Sürdürülebilir kalkınmanın bir diğer tanımına göre, çevresel denge ile ekonomik büyümeyi beraber ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan hem de çevresel kaliteye önem veren bir kavramdır (Gürlük, 2001: 9). Sürdürülebilir kalkınmada izlenecek stratejiler ise başta çevrenin korunması olarak sağlıklı ve adaletli bir toplum, sürdürülebilir ve rekabetçi bir ekonomi, yönlendirme, uluslararası sürdürülebilir kalkınmaya katkı olarak sıralanabilir (Adshead, Thorpe ve Rutter, 2006: 120).

Sürdürülebilir kalkınma esas olarak günümüzdeki kuşakların refahı ile gelecek kuşakların refahı arasında bağ oluşturulmasını içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının ölçülmesi için ise refahın zaman içerisinde süreklilik göstermesini sağlamak, farklı yöntemlerle zenginliklerin yenilenmesi gibi ilkelerin olduğu "Sermaye Yaklaşımı" yöntemi kullanılabilir bir modeldir. Bu model ile karşımıza beş ayrı sermaye türü çıkmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır (Strange ve Bayley, 2008: 4-5):

- Mali sermaye,
- Üretilen sermaye,
- Doğal sermaye,
- İnsan sermayesi,
- Toplumsal sermaye olarak ifade edilmektedir.

1980 yılı sonrasında ekonomik camiada önemli bir gelişim söz konusudur. Birleşmiş Milletler'in verilerine göre, dünya toplam ticareti, 1960 yılı içerisinde 266 milyar dolarken 1986 yılına gelindiğinde 4.334 milyar dolara yükselmiştir. Ortalama büyüme oranı yıllık %10,89 civarında gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşından sonra

uluslararasında oluşan anlaşmazlıklar dünyadaki ticarete de etki etmiştir. Ayrıca teknolojik gelişmeler ile pazarların arasındaki etkileşme güçlendirilmiş ve dünya ticareti de böylelikle çoğalmıştır (Aydemir ve Kaya, 2007: 269). Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ekonomide oluşan büyümeyle kalkınmanın hızlandırılması, işsizlik sıkıntısının önlenmesi gibi kısa vadeli hareketlere öncelik verilmiştir. Fakat bunlarla beraber nüfusun artması ve sanayileşmenin yanında doğal kaynaklara olan talebin artışı ile dünya çapında ölçekteki zenginlik ve üretim-tüketim uygulamalarının sürekliliğiyle alakalı sorgulamalar kalkınma ekonomisine yönelik eleştirileri artırmaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının daha eski tarihlere dayandığını gösteren görüşler de bulunmaktadır (Aksu, 2011: 5).

2.2.1. Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Kalkınma Açısından Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramının tanımlanmasına yönelik yapılan araştırmalar dahilinde fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Kavramla alakalı değişik tanımlamaların yapılması sebebi olarak, kavram konusunda birçok alternatifi içeren yapıda bulunmasıdır. Ekonomik, çevresel ve sosyal ölçütleri bir arada tutan sürdürülebilirlik kavramı bir yandan faktörlerin tek tek bir yandan da aralarında bağlantı olarak gelişmesi anlamına gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı yazında gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından iki değişik perspektifin olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelere göre; çevre koruması manasına gelmekteyken, gelişmekte olan ülkelere göre ise yoksulluğu azaltma çabası ve gelişmiş ülkelerin bulunduğu sıraya yükselebilmek amacıyla kalkınma mücadelesinin sürdürülmesi manasına geldiği söylenebilir (Aktaş, 2019: 34).

Tablo 6: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının İlkeleri

Sosyal Sürdürülebilirlik	• Yaşam kalitesinin sağlanması • Toplumlar içinde sosyal adaletin desteklenmesi • Sosyal ve kültürel bütünlük sağlanması • Kendine güven ve özgür iradenin sağlanması • İş birliği ve katılımın desteklenmesi • Toplum için fırsatların sağlanması
Ekonomik Sürdürülebilirlik	• Adaletin teşvik edilmesi • Bir grubu zenginleştirmek için diğer grubun yoksullaştırılmaması • Gerçek maliyet fiyatlandırılmasının sağlanması • Tedarik ve yatırım politikasının özendirilmesi • Eşitliğin desteklenmesi • Yerel ekonomilerin desteklenmesi
Çevresel Sürdürülebilirlik	• Yeryüzü canlılık ve çeşitliliğin muhafaza edilmesi • Yaşam destek sistemlerinin korunması • Yenilenebilen kaynakların kullanılması • Yenilenemeyen kaynaklarının kullanımının en aza indirilmesi • Çevreye ve tüm yaşamakta olan canlıların sağlığına verilen kirliliğin ve zararın en alt seviyeye düşürülmesi • Kültürel ve tarihi çevrenin korunması

Kaynak: Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropojinin Eylem Alanı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,* s.159.

Kalkınma kavramı, ekolojik ve sosyal gelişmeyi de içine almaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma, direkt olarak insanoğlunun toplam hayat kalitesiyle alakalıdır ve hayat kalitesinin gelişmesindeki sürekliliği anlamına gelmektedir (Akgül, 2010: 158). Gelecek nesillerin hayat seviyelerinin de günümüz (2014 yılı)şartlarındaki gibi biçimde düzenlenmesi gereklidir (Şahin ve Kutlu, 2014: 56). Gelişmekte olan sürdürülebilir kalkınma kavramı dünya çapında bağlantılara dair farkındalığın artması, sosyal, ekonomik ve artan çevresel sıkıntıların, insanoğlunun eşitsizlik ve sağlık içinde bir gelecekle alakalı endişelerinin bir neticesi şeklinde meydana gelmiştir (Ar, 2017: 522). 2005 Dünya Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınma üç alt başlıkta açıklanmıştır. Bunlar ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma

ve çevrenin korunmasıdır. Ekonomik kalkınma yönünden sürdürülebilirlik imkânı sağlanması, kaynakların kısıtlı olması nedeniyle ekonomik uygulamalar yönünden kaynak kullanılmasında hassas olmayı gerektirir. Sosyal kalkınma yönünden sürdürülebilirlik, tüketen toplumdan çevreye karşı hassas ve tüketimi bu düşünceye sahip olarak gerçekleştiren toplumlara dönüşmesi anlamına gelmektedir. Çevre koruması yönünden sürdürülebilirlik ise, çevreyle etkileşim içerisinde çevreyi en doğal biçimde koruyabilecek tutum göstermek ve insanların çalışmaları neticesinde zarara uğrayan ya da ortadan kalkan doğal çevrenin geri kazanılması çalışmalarında olmak şeklinde ifade edilebilir (Yavuz, 2014: 65).

2.2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Temelleri

Sürdürülebilir kalkınmanın temelleri klasik ekonomi teorisine kadar uzandığı söylenebilir. 19. yüzyılın başlarına denk gelen dönemin ekonomistlerinden Ricardo, Malthus ve Mill, büyümenin sınırları anlamında ciddi gerçekler geliştirmiştir. Malthus'un büyümenin sınırını kıtlık gerçeğine dayandırdığı, kullanılabilen alanı sabit olacak şekilde kabul ederek nüfustaki artışın kısıtlanması gereğini vurguladığı ifade edilmektedir (Tıraş, 2012: 61). Ricardo'ya göre, artan nüfusun daha az verimli olan alanları kullanmak zorunda kalacağı, yaşam standartlarının bir süre geçtikten sonra azalacağı, nüfus artışının da duracağını ifade etmektedir. Mill ise, kişisel aklıselim ve tutumluluk neticesinde refahta daha iyi bir dağılımın meydana gelebileceği inancına sahip olduğu için, duraksayan durum anlamında Ricardo'ya göre var olan görüşü daha iyi niyetlidir (Çetin, 2006: 2-3).

Birinci Sanayi Devrimi'yle hızla artan üretim ile dünyadaki nüfusun hızlı artışı, çevre ve doğal kaynaklar üstünde meydana getirdiği sıkıntılar ve bu durumların sebep olduğu çevre sorunları 1970'lere kadar görünürde olmayan bir olgu olmuştur. Doğal kaynakların sınırının olmadığı ihtimalini düşünen Klasik ekonomistler, uzun bir dönem çevre sıkıntılarına dikkat etmeden ekonomik büyümeyi hedefe koymuşlardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Keynesyen ekonomistler öncelikle ekonomik kalkınmanın daha seri hale getirilmesi, işsizliğin

önüne geçilmesi ya da enflasyonun denetim altına alınması gibi konulara ağırlık vermiş ve amaçları üretimin artması olmuştur (Yıkmaz, 2011: 11).

2.2.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Niteliği

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, mekânsal, kültürel, çevresel ve ekonomik, gibi birçok ölçütü bulunmakla beraber birbirlerini etkilemesi söz konusudur. Üretim özellikle Sanayi Devrimiyle beraber artış göstermiştir. Klasik ekonomistlerin, doğal kaynakların kendisini türeten ve sınırı olmayan bulunabilirlik özellikleri olduklarına karşın kuramı, ekonomistlerin uzun bir zaman çevre sıkıntılarına karşı duyarsızlık göstermeleri veya bu sıkıntıları yok saymalarına neden olmuştur (Tıraş, 2012: 61-62). Merkantilizmin nüfus artışı destekleyici düşüncesi 18. yüzyılda aksi duruma dönüşmüş ve Thomas R. Malthus doğal kaynaklarının aritmetik, nüfusun geometrik olarak artış gösterdiğini belirterek, doğal kaynakların tükenebilirliğine ve nüfusun kontrol edilmeden artmasına vurgu yapmıştır. Diğer yandan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Keynesyen ekonominin uzantısı olarak, ekonomilerin takvimini, ekonomik kalkınmanın hızının artırılması, işsizlik konusunun önüne geçilmesi ya da enflasyonun kontrolünün sağlanması gibi kısa dönemli siyasi tercihler saptanmıştır. Bu kapsamda meydana getirilen kalkınma ve büyüme stratejilerinde üretimdeki artışa öncelik kazandırılmış; uluslararası platformlarda bir yandan gelişmekte olan bir yandan da gelişmiş ülkelerde çevre düşüncesinin meydana gelmesinin gecikmesine etki etmiştir (Kaypak, 2011: 22-23).

2.2.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Uluslararası Platformda Gelişimi

Dünya'da sürdürülebilir kalkınma uygulamaları, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeleri içine alıyor olarak görülsede son on beş yıl içerisindeki uygulamalara bakılarak, faaliyetlerin liderliğini uluslararası kurumlarla gelişmiş ülkelerin ettiği görülmüştür. İlk olarak, Birleşmiş Milletler ve yan örgütleri Kalkınma Programı Çevre Programı, Sınaî Kalkınma Teşkilatı, Gıda ve Tarım Örgütü, Dünya

Sağlık Örgütü, Nüfus Fonu, Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Doğayı Koruma Vakfı, Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumlar bu alanda ağırlıklı olarak faaliyet göstermektedir (Yıkmaz, 2011: 16).

Brundtland Raporu da dahil, tüm sürdürülebilir kalkınma politikaları, sanayileşme, üretim ve şehirleşmenin önemini savunmaktadırlar. Şehirleşme, kalkınma ve modernleşme için önemlidir ve az gelişmiş devletler batı modelinde şehirleşmeleri yönünde desteklenmektedirler. Genel kabule göre, şehirler, katma değeri daha fazla olan ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü, yani refahı asıl sağlayan üretimlerin gerçekleştirildiği, dolayısıyla refahın üretildiği ve dağıtıldığı, yeniliklerin gerçekleştiği yerleşim birimleridir (Campbell, 1996: 297). Bu yüzden sürdürülebilir kalkınma politikaları batı olarak düşünülmekte ve bu yaşam tarzı örnek alınmaktadır. Ancak eğer kalkınma, büyüme, sanayileşme ve modernleşmede hedef Kuzey Amerika ve Batı Avrupa modeli ise, şu anki mevcut dünya nüfusunun tamamının o seviyede yaşayabilmesi için, doğal kaynakların fazla tüketilmesiyle beraber daha büyük bir emek gerekmektedir (Harding, 2005: 231).

2.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

2000 yılı Eylül ayında toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bütün katılanlar dünya çapı seviyede eşitlik, insan onuru ve esenlik ilkelerine güç kazandırılmasının dünyadaki toplumların ortak bir görevi olmasını kabul etmişlerdir. Binyıl Bildirgesi'ni, 2015 yılına kadar dünyada sosyal, ekonomik ve çevresel koşullarda gelişim gösterilmesi anlamında aynı görüş içerisinde ilan etmiştir. Konu edilen ilkelerin faaliyete geçirilmesi için sekiz tane Binyıl Kalkınma Hedefi (BKH) saptanmıştır (Fırat, Yurtsever, İleri ve Kıvılcım, 2017: 14). Bu hedefler başlıca; açlık ve yoksulluğun yok edilmesi, evrensel ilköğretimin meydana getirilmesi, cinsiyet eşitliği sağlanması, çocuk ölümlerinde azalmanın sağlanması, anne sağlığının

iyileştirilmesi, hastalıklara karşı mücadele verilmesi (HIV/AIDS, sıtma vb.) gibi kalkınma için dünya çapında ortaklık geliştirilmesidir (Beşen, 2017: 14-15).

Binyıl Kalkınma Hedefleri bütün ülkeler için 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluk mücadelesi konusunda meydana getirilen gelişmeyi ölçülebilir ve takip edilebilir bir durumda sergileyecek biçimde geliştirilmiştir (Bayram ve Altuntaş, 2016: 660). 2015 yılı Eylül ayında toplanan Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde BKH'nin kabul edildiği 2000 yılında, 15 yıllık performansı dünya çapındaki ölçekte incelenmiş ve bu hedefleri gerçekleştirme bakımından sunulan performansın dünyanın karşılaştığı toplumsal, ekonomik ve çevresel sıkıntılara arzu edilen neticeleri getirmeye uzak kaldığı belirtilmiştir. Zirvede, BKH ile başlangıcı yapılan sürdürülebilir kalkınma aşamasından edinilen tecrübeler rehberliğinde dünyanın var olan sıkıntılarına netice yollarını çevreleyici nitelikte, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin belirlenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin de yer aldığı 193 üye ülkenin imzası ile kabul edilmiş olan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH 2030) 17 esas amaç ve bunlara bağlı bulunan 169 adet hedeften meydana gelmektedir (Fırat, Yurtsever, İleri ve Kıvılcım, 2017: 15). 2030 yılına kadar herkesi kapsayan insan hakları ilkesini ön plana koyan bir öngörüyle ülkelerin kalkınma plan ve stratejilerinin oluşmasını varsaymaktadır (Peşkircioğlu, 2016: 5). Sürdürülebilir kalkınma aynı zamanda dünyada normatif bir bakış açısına sahiptir, yani dünyanın hedeflemesi gereken bir dizi hedef önermektedir (Sachs, 2015: 3).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin evrensel olması ve Dünya'nın tüm ülkeleri için geçerli olması gerekmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki üretim ve tüketim miktarındaki farklılıkların çözülmesi, öte yandan, gelişmekte olan ekonomilerin temel refah düzeylerini karşılayabilmek için bazı alanlarda üretim ve tüketimi artırmaları gerekmektedir (Akenji ve Bengtsson, 2014: 523).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 17 amacı aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

Şekil 4: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

2.3.1. Yoksullukla Mücadele

Birleşmiş Milletlerin 25 Eylül 2015'te gerçekleştirmiş olduğu Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ndeki 17 maddede ilk sıraya "2030 yılında yoksulluğa son" ilkesini koymuştur. Tüm dünyada her çeşit yoksullukla mücadele etmesinin vurgulanma amacı bu sıkıntının yalnızca bütün ülkelerin ve toplulukların katkısıyla sonuçlanabilir olmasıyla sağlanabilir. Bilhassa yoksul ülkelerde yaşayan insanların artmakta olan isteklerinin diğer ülke toplulukları için güvenlik tehlikesine dönmesi, bu sıkıntıyı bütün devletlerin ortak sorunu durumuna getirmiştir (Dama, 2017: 1).

Toplumlarda temel eğitim alma yaşında olmasına rağmen eğitim göremeyen 57 milyondan fazla çocuk okuldan uzak olduğu için okula gidememektedir. Küresel işçilerin yarıdan fazlasına iş koşullarının sağlanması çok uzaktır. Her gün beş yaşından küçük 16 milyon çocuk çözüm yolu olan fakat imkanlar olmadığı için

ölmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bile 880 milyon insan kötü koşullarda yaşam sürdürmektedir. Bu sorunlarla mücadele edebilmek için dünya çapında iş birliği gereklidir (Eşkinat, 2016: 274). Yoksulluğun izlerini silmek için sürdürülebilir kalkınma vazgeçilmeyen bir unsur olmaktadır. Bu amaçla, ekonomik büyümenin meydana getirilmesinin, her insan için daha çok fırsat meydana getirilmesinin, eşitsizliklerin azaltılmasının, hayat standartlarının iyileştirilmesinin, eşit sosyal gelişme ve katılım sağlanmasıyla doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin özendirilmesi gereklidir (Öz ve Yiğit, 2018: 110).

2.3.2. Açlığa Son

Atılan büyük adımlara rağmen 2020'li yılların başında bile 800 milyon insan aşırı yoksul ve aç olarak yaşamaktadır. 5 yaş altında olan 160 milyon çocuk, yeterli beslenemediği için olması gerekli kilo ve boya sahip değildir (Eşkinat, 2016: 274).

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin esas amacı olan aşırı yoksulluk ve açlığın yok edilmesi hedefine bakıldığında, Dünya çapında birçok başarı olduğu görülmüştür. Bu çerçevede dünyada günlük geliri 1,25 Dolar SGP (Satın Alma Gücü Paritesi) altında bulunan nüfusun oranı 1990 yılında %36 seviyesindeyken bu oran 2015 yılında %12 seviyesine düşmüştür. Bu ilerlemeye dair bölgeler arasındaki önemli farklar göze çarpmaktadır. 2015 yılına gelindiğinde Sahraaltı Afrika ülkelerinde günlük geliri 1,25 Dolar SGP altında bulunan nüfusun oranı %41 seviyesinde yer almaktadır. Dahası, dünya çapında 836 milyon insan 1,25 Dolar SGP günlük gelirin altında gelire sahiptir (Öz ve Yiğit, 2018: 99).

2.3.3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam

Sağlıklı ve kaliteli yaşam için çocuk ölüm oranlarında azaltılma, anne sağlığında iyileştirilme, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla ile mücadelede büyük seviye kaydedilmesi gerekmektedir. 1990 yılından bugüne kadar önüne

geçilebilir çocuk ölümlerinde dünya çapında %50'nin üzerinde azalma meydana gelmiştir. Dünya genelinde anne ölümlerinde %45 azalma olmuştur. 2000-2013 yılları arasında HIV/AIDS bulaşması oranı %30 azalmış, 6,2 milyondan daha çok insan sıtmadan kurtarılmıştır. Bu ilerlemeye karşın, her yıl 6 milyondan fazla çocuk beş yaş olmadan hayatlarını kaybetmektedirler. 16 bin çocuk ise her gün kızamık ve verem gibi önlenebilir hastalıklardan hayatlarını kaybetmektedirler. Yüzlerce kadın, hamilelik ya da doğumla bağlantılı yan etkilerden dolayı her gün yaşamını yitirmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri; AIDS, sıtma, verem ve diğer bulaşıcı hastalık salgınlarını 2030 yılına kadar yok etmeye dair önemli bir adımdır. Amacı, her insanın genel sağlık hizmeti, güvenli ve erişilebilir ilaç ve aşıya ulaşmasını sağlamaktır. Aşıların araştırılması ve geliştirilmesinin desteklenmesi, sürecin vazgeçilmeyen bir parçasıdır (UNDP, 2020).

Yaşam kalitesinin araştırmalar dahilinde tek bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak ortak olan insan faktörüdür. Dünya Sağlık Örgütü'nün açıklamış olduğu yaşam kalitesi kavramı; kişi amaç, beklenti ve çıkarları olarak kültürlerin kendi yaşamlarını algılama düzeyleri olarak tanımlanabilir. Böylece, kaliteli yaşam olarak algılanan durum da sürdürülebilir olması en önemli nokta olmuştur (Boylu ve Paçacıoğlu, 2016: 138).

2.3.4. Nitelikli Eğitim

Eğitim sürecinin en önemli boyutu eğitimin niteliğidir. Eğitimin niteliği eğitimde olan bireylerin kendi eğitimleriyle alakalı bilgi, yetenek ve davranışlarıyla topluluğun gereksinim ve isteklerine beklenen seviyede ve derecede yanıt verebilmeleridir. Örneğin; iyi eğitim almamış, nitelikli meslek sahibi olmamış insan gücüyle nitelikli hizmet ve ürün üretmek mümkün olmamakla iyi yetişmemiş bir teknik personelle hangi fabrikada kaliteli ürün üretilebilir, iyi yetişmemiş bir sağlık personeli ile hangi nitelikli sağlık hizmetini verebilir gibi örnekler çoğaltılabilir. Eğitimde en iyi niteliğe ulaşan millet nitelikli meslek insanına ve meslek insanının ürettiği nitelikli ürün ve hizmetlere ulaşmış demektir (Kayadibi, 2001: 73-74).

Eğitim kurumu, nitelikli işgücü imkanı tanıyarak ekonomik kalkınmanın temeli olarak görülmektedir. Öte yandan insani gelişime, sosyal refaha ve yaşama sağladığı faydalarla hayat seviyesini artırarak sosyal kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir (Günkör, 2017: 14).

2.3.5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Bütün dünyada 900 milyon insanın 2/3'ü, okuryazar olmayan kadınlardan oluşmaktadır. Türkiye, yetişkin okuryazarlık oranları Toplumsal Cinsiyet İlişkili Kalkınma Endeksi'nde 152 ülke içerisinde 111. sıradadır. Türkiye'de, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2013 neticesine göre, 6 yaş ve üstü okuma yazması olmayan 2 milyon 654 bin kişiden 2 milyon 205 bini kadındır. İlköğretim, ortaokul ve dengi okul mezunu sayısı yaklaşık erkeklerde 9 milyon iken kızlarda 6 milyon 800 bin, lise ve dengi okul mezunu erkeklerde 7 milyon iken kızlarda 5 milyon ve yükseköğrenim erkeklerde 4 milyonu geçmekteyken kızlarda 3 milyon 200 bin dolaylarındadır. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü istatistiklerine göre, Türkiye 2015 yılına kadar ilk ve ortaöğrenimde cinsiyet eşitliğini meydana getirememe tehlikesi barındıran ülkelerden biri olmaktadır (Bal, 2014: 20-21).

Tablo 7: Seçili Ülkelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (2019).

İGE Sırası	Ülke	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (GII)	
		Değer	Sıra
		2019	2019
Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik			
1	Norveç	0,045	6
2	İrlanda	0,093	23
3	İsviçre	0,025	1
4	Hong Kong	..	..
5	İzlanda	0,058	9
6	Almanya	0,084	20
54	**Türkiye**	**0,306**	**68**
Yüksek İnsani Gelişmişlik			
73	Bosna Hersek	0,149	38
74	Ukrayna	0,234	52
84	Brezilya	0,408	95
85	Çin	0,168	39
88	Azerbaycan	0,323	73
Orta İnsani Gelişmişlik			
120	Kırgızistan	0,369	82
123	Irak	0,577	146
131	Hindistan	0,488	123
151	Suriye	0,482	122
154	Pakistan	0,538	135
Düşük İnsani Gelişmişlik			
159	Uganda	0,535	131
169	Afganistan	0,655	157
170	Sudan	0,545	138
173	Etiyopya	0,517	125
179	Yemen	0,795	162

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir. (GenderInequality Index (GII). http://hdr.undp.org/ verilerinden yararlanılmıştır).

Tablo 7'de bazı ülkelerin 2019 yılı insani gelişmişlik sıralamasına göre toplumsal cinsiyet eşitsizliği verileri karşımıza çıkmaktadır. Gelişmenin önünde cinsiyet eşitsizliği önemli bir engel olmaya devam etmektedir. Kadınların karşılaşmış olduğu dezavantajlar, eşitsizliğin başlangıcı olmaktadır. Kadınlar çoğu zaman sağlık, eğitim, siyasi, işgücü gibi konularda ayrımcılık yaşamaktadırlar. Bu nedenle yeteneklerinin ve seçim özgürlüklerinin geliştirilmesi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

2.3.6. Temiz Su ve Sanitasyon

Sanayileşme, kentleşme, uygarlık seviyesindeki artış, tüketilen su miktarını devamlı yükseltmektedir. Bunun gibi faktörlerle, suların kirlenme ihtimalini de büyük ölçüde yükseltmektedir. Nüfusun artmasıyla beraber kentler kalabalık yerleşim yerlerine dönüşmektedir. Gecekondulaşma düzenli biçimde yönlendirilemediği için buralara su, kanalizasyon gibi altyapı eksikliğinin oluşması beraberinde olumsuzluklar getirmektedir. Yerel yönetimler bu gibi sorunlarla başa çıkmak için sözü geçen ekonomik kaynakların, altyapıların, teknik ve hizmet bakımından en uygun durumda uygulanabilmesini sağlayacak şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada sağlık görevlilerine danışmanlık ve eğitim gibi önemli sorumluluklar düşmektedir. Büyük yerleşim alanlarının gereksinimlerinin giderilmesinde, kirlenme ihtimali çok olan yerüstü sularının arıtılarak insanların kullanımına verilmesi zorunlu bir durumdadır (Güler ve Çobanoğlu, 1994: 77-78).

2.3.7. Erişilebilir ve Temiz Enerji

Yenilenebilir enerji kaynakları, sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşma konusunda önemli bir yeri olduğu için elektrik üretiminin de kullanılması desteklenmektedir. Temiz enerjinin özendirilmesi, 2011 yılından itibaren dünyadaki enerjinin %20'den çoğunun yenilenebilir kaynaklardan üretilmesini sağlamıştır (Yüksel, 2018: 274-276).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 2019 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu'na göre; Türkiye'nin Avrupa Enerji Şartı Anlaşması, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) gibi uluslararası anlaşmalara taraf olması ve enerji yatırımlarında uluslararası ölçütleri takip etmesi olumlu haberler arasında görülmektedir. BMİDÇS çerçevesindeki finansal mekanizmalardan daha çok faydalanarak Türkiye'nin gayretleri de sürecektir. Büyük ölçekli üretim yatırımlarının yanında yenilenebilir enerji kooperatiflerinin ve küçük ölçekli enerji

üretiminin toplam sistem fizibilitesi göz önünde bulundurularak desteklenmesi konusunda faaliyetleri çoğaltmak yararlı olacaktır. Her kesimden vatandaşa seslenen yenilenebilir enerji kooperatiflerinin geliştirilmesi SKH 7 (Erişilebilir ve Temiz Enerji)'nin meydana getirilmesinde ciddi bir basamak şeklinde görülmektedir. Lisansı olmayan elektrik üretim çalışması çerçevesinde yerli ve kooperatif birliği altında yenilenebilir kaynaklardan elektrik üreterek talebin karşılanması, fazla üretimlerin belirlenen tarifeler üstünden devletin garantisiyle bağlı oldukları dağıtım firmasına satışı, enerjide dışa bağımlılığı azaltacak ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesine de fayda sağlamış olacaktır (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 100).

2.3.8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre insana yakışır iş; insan haklarının muhafaza edildiği, sosyal korumayla beraber insan onuruna yakışan bir yaşam sürmeye yeterli olacak bir ücretin ödendiği, eşit şartların verildiği verimli işler olarak tanımlanabilir. Bundan dolayı insana yakışır iş dört ana politikaya yoğunlaşmaktadır. Bunlar; istihdam, çalışma yaşamına dair temel haklar, sosyal güvenlik ve sosyal müzakere olarak nitelendirilmektedir. Burada esas hedef sadece iş meydana getirmek değil bir yandan da meydana getirilen işlerin kabullenilebilir nitelikte olması da önemli olmaktadır. Bu çerçevede sadece formel sektörde ücretli istihdam edilenler değil, enformel sektörü de kapsayan bütün çalışanlar için insana yakışır iş amaçlanmaktadır. Bu kapsamda insana yakışır iş boyutlar ile değerlendirilmektedir; öncelikle iş olmadan insana yakışır işten bahsetmenin imkânsız olacağı için çalışmak isteyen kadın ve erkek her insana uygun iş imkânı sağlanmalıdır. Bu, çalışanların ailelerinin ve kendilerinin insan gibi yaşam sürmesine olanak tanıyacak bir ücret tanıyan ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde işletmelerin ve ülkelerin rekabet etme durumunu sağlayacak üretken bir iş olmalıdır. İkincisi de çalışma hür iradeye dayalı olmalıdır (Günaydın, 2015: 125).

2.3.9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı

Altyapının kaliteli bir şekilde sistemsel olması verimi, gelirleri, hayat ölçütlerini çoğaltarak eğitim ve sağlık sektöründe olumlu iyileştirmelere neden olmaktadır. Yenilikçilik ve teknoloji, artan dünya nüfusunun getirdiği ekonomik ve çevresel sorunların neticelendirilmesinde önemli etkiyi elde edecektir. Gelişmekte olan dünyada neredeyse 2,6 milyar kişinin güvenilir elektriğe ulaşım çabası verdiği, dünya çapında 1-1,5 milyar insanın güvenilir telefon hizmetine ulaşamadığı ve 2,5 milyar kişinin ana sıhhi şartlara erişme imkânı bulunmadığı da düşünülmektedir (https://www.globalcompactturkiye.org, 2021).

2.3.10. Eşitsizliklerin Azaltılması

Gelir, yaş, cinsiyet, cinsel tercih, engellilik, ırk, etnik köken ve dini inançlar gibi faktörlerin kişiler arası meydana gelen eşitsizlikleri de beraberinde getirmesi dünyanın her yerinde halen var oluşunu sürdürmektedir. Eşitsizlikler; uzun vadede ekonomik ve toplumsal kalkınmayı korkutmakta ve yoksullukla mücadeleyi engelleyerek insanların kişilerin değerli hissedememelerine neden olabilmektedir. Neticede suç oranlarında, hastalıklarda ve çevrenin harap edilmesinde artış olabilir. Dahası, insanların fırsat eşitliği ve hizmetlerden faydalanamaması durumunda sürdürülebilir kalkınma konusunda başarılı olamaz, insanlar için dünyayı daha iyi bir yer haline getirme gayretlerimizi de neticelendirilememesine neden olabilmektedir (http://ksszirvesi.org/, 2021).

2.3.11. Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları

Kentlerde yapılacak olan yeni yatırım faaliyetleriyle kaynaklara ulaşmada oluşturulan demiryolu, hızlı tren hatları, enerjiyi verimli kullanabilen toplu taşıma sistemleri, maliyeti düşük ve daha az karbon tüketimi olan ulaşım araçlarına öncelik tanınmalıdır. 2050'li yıllara gelindiğinde dünyanın her yerinde araba sayısının 3 katından fazlasına çıkacağı ve bu artış seviyesinin çoğu gelişmekte olan ülkelerde olacağı tahmin edilmektedir. Karbon salınım oranlarının aynı seviyelerde kalması

için araçların yakıtı verimli olarak kullanmaları gerekmektedir. Araştırmalar dahilinde günümüzden 20 yıl sonrasına kadar enerji tasarruflarının artırılması mümkün olarak görülmektedir. Bu oranın daha da artması için de hibrit sistemlerin ve elektrikli otomobillerin yaygınlaştırılması gerekmektedir (Kaypak, 2011: 28-29).

2.3.12. Sorumlu Üretim ve Tüketim

Ürünleri ve kaynakları üretme ve tüketme şekillerimizi değiştirirsek sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyümeyi başarabiliriz. En büyük su tüketicisi dünya çapında tarımsal faaliyetler ve tarımsal sulama, insanların tükettiği bütün taze suyun neredeyse %70'ine ulaşmaktadır. Sahip olduğumuz ortak doğal kaynakların verimli bir şekilde yönetimi ve zehirli atıkları ortadan kaldırma şeklimiz de bu amacı gerçekleştirmede ciddi hedeflerden biridir. Endüstriler, işletmeler ve tüketicileri geri dönüşüm ve daha az atık oluşması için özendirmek de 2030 yılı gelinceye kadar gelişmekte olan ülkelerin daha sürdürülebilir tüketimi benimsemeye özendirmekle aynı seviyede önemlidir. Dünya'daki nüfusun önemli bölümünün kendi esas gereksinimlerini hala karşılamaya yeterli olmayan seviyede az bir tüketim davranışı bulunmaktadır. Üretim ve tedarik zincirlerinin daha verimli şekilde meydana getirilmesinde, satıcı ve tüketici seviyesinde küresel kişi başına atık gıdanın%50 azalması da oldukça önem arz etmektedir. Gıda güvenliği artırmak ve kaynakları daha verimli kullanan ekonomiye doğru geçiş sağlamak için bu uygulama yapılabilmelidir (UNDP, 2020).

2.3.13. İklim Eylemi

Dünya'da iklimin değişiminin meydana getirdiği yoğun etkileri yaşamayan hiçbir ülke yoktur. Sera gazı emisyonu artmaya devam etmekte ve 2020'li yılların başında, 1990 yılı seviyesine göre %50 artış olmuştur. Orta Asya ve Doğu Avrupa, büyük sera gazı emisyonu üreticileri olmamalarına rağmen, iklim değişikliğinin neticelerinden zarar görmektedir. Batı Balkanlarda gerçekleşen sel, binlerce evin yıkılmasına ve insanların yerlerinden olmasına neden olmuştur. Buzulların eriyip küçülmesi ve Orta Asya bölgesinde su kaynaklarının azalması, sulama ve

hidroelektrikteki üretimi önemli şekilde etkileyebilmektedir. Güney Ukrayna ve Moldova'da yoğun kuraklık yaşanmakta ve büyük zirai kayıplara neden olmaktadır. Ayrıca genel olarak bölgede bireyler sera gazı emisyonlarını azaltma, can kurtarma ve toplumların feraha ulaşmasına yardım etmek için seferber haldedir (UNDP, 2020).

2.3.14. Sudaki Yaşam

Ekosistemin yönetilmesi konusunda çölleşme-kuraklaşma ile mücadele, okyanus ve denizlerin her türlü kıyı alanlarının geliştirilmesiyle içindeki canlıların korunması, tatlı su kaynakları temini ile birlikte suyun kalitesinin korunması, geliştirilmesi, zehirli kimyasal maddelerin çevresel açıdan denetiminin yapılması, tehlikeli-katı atık suların çevresel açıdan yönetilmesi sularımızın korunması açısından önemlidir (Karabıçak ve Özdemir, 2015: 45).

2.3.15. Karasal Yaşam

Karasal yaşamda bulunan doğal kaynaklar, ormanlar gibi canlı kaynak, madenler gibi cansız kaynak ve enerji kaynakları olarak üçe ayrılmaktadır. Canlı doğal kaynaklarının yenilenmesi uzun zaman almaktadır ve maliyeti yüksek olduğu için verimsiz kullanılmamalıdır. Cansız doğal kaynaklar ise yenilenmesi mümkün olmadığı için tükenmeden kullanılması gerekmektedir. Diğer taraftan enerji kaynakları nitelik olarak tüketilmeden ve yenilenmeden kullanımı söz konusu olmaktadır. Böylece yenilebilir enerji kaynaklarının ve teknolojinin artırılması gerekmektedir (Alagöz, 2004: 9-10).

2.3.16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar

Bireyler kültürden etkilenmektedir. Bu da kurumlar içinde geçerli olmaktadır. İnsanlarda çalışma hayatında ve günlük yaşamda bu kültür tarafından etkilenirler. Kurumlar da bu kültür etkisine bağlı olarak bazı değer, inanç ve normdan oluşan etkilere sahiptirler. Firmalar organizasyonlarda insanların hem kendileri hem firmaları hakkında kabul ettikleri düşünceleri barış ve adalet

çerçevesinde kurallar koyarak inandıkları değerler ile yönetmektedirler (Eğinli ve Çakır, 2011: 42).

2.3.17. Hedefler İçin Ortaklıklar

Dünya çapında olan sürdürülebilir kalkınma gayretleri, Birleşmiş Milletler liderliğinde iyileşmiştir. Yakın tarihe bakacak olursak, sürdürülebilir kalkınma kavramı kullanımı olmamış, Birleşmiş Milletler 1972 Stockholm Bildirgesi'nin "II. Fonksiyonlar" başlığı altında 8. ilkesinin içerisinde; çevre, sadece ekonomik ve sosyal gelişmeyle korunabileceği, bu yüzden de insanlara yönelik bir çevrenin sadece ekonomik gelişme ile oluşturulabileceği belirtilmiştir (Ergün ve Çobanoğlu, 2012: 104). Birleşmiş Milletler'in, sürdürülebilir kalkınmayla alakalı olarak gerçekleştirilen zirvelerde çıkan ortak sonuca göre, dünya çapında sürdürülebilirlik ile alakalı pek çok karar alınmasına karşın, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere kaynak aktarma konusunda istekli olmamaları ve uluslararası adaletin meydana getirilmesinde üzerlerine düşen görevlerden kaçınmalarından dolayı alınan kararların küresel seviyede başarılı olamamasıdır. Küresel seviyede oluşan sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, öte yandan bölgesel, ulusal ve yerel seviyelerde de devam ettirilmiştir. Barselona Akdeniz Eylem Planı, Avrupa-Akdeniz Çevre İş Birliği gibi girişimler bölge çapındaki seviyede sürdürülebilirlik gayretlerine, Yerel Gündem 21 yerel seviyede sürdürülebilirlik gayretlerine örnek verilebilir. Bu sürece devletlerle birlikte yerel yönetimleri, sivil toplum kuruluşlarını, özel sektörü, uluslararası toplulukları da katması, Yerel Gündem 21'in diğer sürdürülebilir kalkınma gayretlerinden farklı olduğunu göstermektedir (Ergün ve Çobanoğlu, 2012: 106). Dünyada son yıllarda gelinen noktada, işletmelere önemli sorumluluklar düşmektedir. İnsanların devamlı tüketme alışkanlığı örgütlerinse devamlı olarak daha çok üretmeyi hedef aldığı bu zamanlarda, sürdürülebilir bir kalkınma anlamında tüm kişilere ve gruplara görevler düşmektedir (Sarıkaya ve Kara, 2007: 232).

2.4. KOOPERATİFÇİLİK KAVRAMI VE KAPSAMI

Kooperatifler, üyelerinin menfaati için sahip olunur, kontrol edilir ve işletilir. Çoğu şirket, sahip olunan hisse sayısına göre kontrol edilir ve karı yatırıma dayalı olarak dağıtır (McLeod, 2006: 1).

Uluslararası İş birliği İttifakı (ICA), kooperatif tanımında daha geniş terimler kullanır (Deller, Hoyt, Hueth ve Sundaram-Stukel, 2009: 4): "*müşterek ve demokratik olarak kontrol edilen girişim aracılığıyla ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için gönüllü olarak birleşmiş kişilerin özerk bir birliği"dir.*

1969 yılında uygulamaya konan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve 2004 yılı kabul gören5146 sayılı yasalar, kooperatifi şöyle tanımlamaktadır (Böge, 2018: 363):

"Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek geçimlerine ait ihtiyaçlarını iş gücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan, değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklardır".

Literatürde bu kavramın tanımı incelendiğinde; ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlardaki ortak ihtiyaçları demokratik bir yöntemle karşılamak üzere bir araya gelen insanlardan oluşan topluluk şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bir başka tanımlamada kooperatiflerin işlevlerine değinilerek bireysel olarak bir gelişme gösteremeyecek olan kişilerin bir araya gelerek üretim yapmaları ve bu sayede ekonomik anlamda daha faydalı bir yapıya kavuştuklarına değinilmektedir (Karaman, 2019: 31).

Kooperatifçilik kavramı Latince'de "Cooperatio" kelimesinden ortaya çıkmıştır. Latincede "Cooperatio", "iş birliği" anlamına gelmektedir. İş birliğinin tanımı, bir amacı gerçekleştirmek üzere beraber çalışma biçiminde yapılmıştır. İş birliği ise kooperatiflerde, devletin desteği olmaksızın objektif ve adaletli kurallarla bireylerin oluşturdukları gönüllülükle birleşmeler olarak tanımlanmaktadır (Serinikli, 2017: 681).

Kooperatifçilik ile ilgili ekonomik tanımlamaların bazıları şöyledir: "*Kooperatif, dağılımdan zarar görenlerin, bu zararı ortadan kaldırmak ve dağılımda bir denge yaratmak amacıyla, kendi istekleri üzerine birleşip meydana getirdikleri kolektif bir işletmedir.*" Tanım, kooperatifin genel anlamda tüm amacını içermemesiyle beraber kooperatifin esas manasını göstermesi bakımından oldukça önemli durumdadır. Diğer bir tanımda ise Charles Gide kooperatifçiliği "*Karı ortadan kaldırmak amacını güden bir birleşme*'' olarak görmektedir (Güney, 2009: 404).

Alman ekonomist Prof. Dr. Gerhard Kessler şu tanımı yapmıştır (Zadil, 2011: 119): *"Kooperatifler; ortakların serbestçe bir araya gelerek, istihsal, istihlak ve kredi hususlarında yardımlaşmak ve kendilerine ait işletmelerde çalışmak üzere fertlerin kurdukları ekonomik kuruluşlardır."*

2.4.1. Kooperatifçiliğin Önemi ve Özellikleri

Kooperatiflerin topluma olan etkileri arasında girişimciliğin arttırılması, kıt kaynakların etkin kullanımı, çevrenin korunması, konut, sağlık ve gıda olanaklarını arttırması, yerel refahın arttırılması, demokrasinin korunması, eğitimin desteklenmesi, dezavantajlı grupların toplumdaki etkinliğinin arttırılması sayılabilir. Dar anlamda üyelerine geniş anlamda topluma fayda sağlayan bu kurumlar istihdam olanaklarını da arttırmakta ve yoksulluğu azaltmaktadır (Polat, 2010: 26).

Kooperatifçilik, küçük çiftçiler ve küçük işletmelerin büyükler karşısında rekabetçi olabilmesi ve ölçek ekonomisini yakalayabilmesini sağlayan çok etkin bir iş gerçekleştirme biçimidir. Ölçek ekonomisi başlıca başarıya ulaşmada en önemli etkidir. Kooperatifçilik bütün dünya için önemlidir, ancak Türkiye için daha da önem taşımaktadır. Bunun temel nedeni Türkiye'nin tarımsal yapısının milyonlarca küçük çiftçiden oluşuyor olması, geçimlik üretim ve istihdam konusundaki önemli rolüdür. Fakat kooperatifçiliğin genel olarak Türkiye'de yeterince etkin olamadığı görülmektedir. Özellikle tarım ve gıda sektöründen başka kırsal kalkınmanın da stratejik temeli olan kooperatifçiliğin önündeki yapısal sorunların çözümü sürekli ertelenmektedir. Örgütlenme ve iş yapma modeline göre yazında tam olarak destek verilmediği görülmektedir (Yıldız ve Uysal, 2015: 2-3).

Kooperatiflerde ortak katılımın sağlanması ve sürdürülmesi; ortakların kooperatif faaliyetlerine katılımıyla beraber performansını artırmada ve kooperatifin başarısını sağlamadaki güven önemli bir faktördür. Kooperatiflerde ortaklar ile yöneticiler arasındaki güven sağlandıktan sonra kooperatiflerin başarılı olmasında önemli bir rol oynamakta ve bu güven kooperatiflere olan bağlılığı da güçlendirecektir (Lasley ve Baumel, 1996: 4).

2.5. KOOPERATİF ÇEŞİTLERİ

Kooperatif çeşitleri Türkiye'de tarım ve tarım dışı olarak ayrılmaktadır. Tarım kooperatifleri içerisinde tarım kredi, tarım satış, tarımsal kalkınma, su ürünleri, sulama ve pancar ekicileri mevcut olup tarım dışı kooperatiflerde konut, tüketim, esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet, tarım dışı hizmet kooperatifleri bulunmaktadır. Söz konusu sınıflandırma ile Türkiye'de üç farklı bakanlığa bağlı görev yapmaktadır. Bunlar; T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'dır. Faaliyet itibarıyla konu alınan kooperatif ve kooperatif birliklerinin çoğu T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı denetimindedir (Örki, 2016: 16).

Tablo 8: Türkiye'de Tarımsal Faaliyet Gösteren Birim Kooperatiflerin Sayısal Büyüklükleri (Ocak 2021).

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.397.191
Tarım Kredi Kooperatifi	1.618	800.023
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	6.805	737.094
Tarım Satış Kooperatifi	338	332.925
Sulama Kooperatifi	2.472	318.871
Su Ürünleri Kooperatif	567	30.611
Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama	29	2.953
Tütün Üretim ve Pazarlama	18	939
Toplam	**11.878**	**3.620.607**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Örgütlenme Tablosu 31.01.2021 tarihli raporundan yararlanılmıştır).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın verilerine göre, 2021 yılının ilk aylarında Tablo 8'de, en çok kooperatif ortağının Pancar Ekicileri Kooperatifi'nde olduğu, tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerin sayısının 11.878 adet olduğu ve ortak sayısının ise 3.620.607 kişi olduğu görülmektedir. En fazla kooperatif sayısının Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nde olmasına rağmen ortak sayısı Pancar Ekicileri Kooperatifi ortak sayısının yaklaşık yarısı kadardır.

2.5.1. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Türkiye tarımında çok ürünlü tarım yöntemi uygulanmaktadır. Çiftçiler geçimlerini tek bir bitki ya da sadece hayvancılık yaparak sağlamak yerine çok yönlü faaliyetlerle temin etmektedir. Bu yüzden çiftçilerin ürettiği farklı ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanması da kooperatifler aracılığıyla olmaktadır. Tarımın çok yönlü yapısı nedeniyle tek bir ürün faaliyetini sağlayan kooperatiflerin kurulması yerine çok amaçlı kooperatiflerin kurulması gerekmektedir. Eskiden köy kalkınma olarak adlandırılan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kurulmasıyla beraber kırsal alandaki kaynaklarla da tarımsal faaliyetlerin harekete geçirilmesiyle sanayiye dönük tesisler kurarak hem çiftçinin ürünlerinin değerlendirilmesi hem de işgücü olanakları meydana getirilerek köylünün kalkındırılması sağlanıp köyden şehre göçün önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Kırsal alanların kooperatifler aracılığıyla hem ekonomik

hem sosyal açıdan kalkındırılması, 1965 yılında T.C. Köy İşleri Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde; T.C. İçişleri, Ticaret, Tarım, Maliye, Çalışma Bakanlıkları ve Devlet Planlama Müsteşarlığı temsilcilerinin katılımıyla "Dış Ülkelere İşçi Göndermede Kooperatif Kuran Köylülere Öncelik Tanıma" projesi ile uygulamaya konmuştur (Erdoğan, 2012: 53).

2.5.1.1. Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye'de en büyük üretim sorunlarından biri örgütü olmayan bir tarım sektörünün var olmasıdır. Tarım sektörü incelenirken iki faktör ortaya çıkmaktadır. Bunlar kamu örgütlenmesi ve üretici örgütlenmesidir. Kamu örgütlenmesine göre; tarım sektöründe devlet örgütlenmektedir. Tarım kooperatifleri de çiftçilerin birlikte kurmuş oldukları işletmelerdir. Çiftçiler hem tüketici hem üretici ve kredi alan olarak, ekonomik haklarını korumak üzere birleşip türlü adlarda tarım kooperatiflerinin kurulmasını sağlamışlardır (Everest ve Yercan, 2010: 1033).

2.5.1.2. Tarım Satış Kooperatifleri

Osmanlı dönemine kadar tarım satış kooperatif faaliyetleri uzanmaktadır. 1911 yılı Aydın'da ilk olarak küçük üreticiler üzerindeki büyük tüccarların uyguladığı baskıyı azaltmak amacıyla Aydın İncir Himaye-i Züra A.Ş kurulmuştur. Tarım satış kooperatiflerinin bir tarafı incir, fındık, üzüm, tiftik, gül, ipek kozası, pamuk, zeytin-zeytinyağı vb. çalışma konusu tarımsal ürünlerin adıyla tüzel kişilik kazanmışken, bir tarafı da Çukobirlik, Antbirlik, Karadenizbirlik, Marmarabirlik, Trakyabirlik gibi bölgesel markalarla çalışmaktadır. Daha sonraki senelerde Antalya'da Antbirlik, Bursa'da Marmarabirlik, Edirne'de Trakyabirlik ve Samsun'da Karadenizbirlik kurulmuştur.

Tarım Satış Kooperatifleri ile ilgili kanunların oluşturulmasıyla üzüm ve incir birlikleri baz alınarak fındık, zeytin/zeytinyağı, pamuk, gül çiçeği ve tiftik gibi ürünlerin üreticileri de kooperatifler aracılığında örgüt haline gelmişlerdir. Sonraki

senelerde bölgesel tabanlı örgütlenmeler görülmüştür. Tarım satış kooperatiflerinin ortak ve kooperatif sayısı dönemsel olarak değişse de T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre, 2014 yılı sonundan itibaren kooperatif sayısı 289'u birlik ortağı 15'i bağımsız olmak üzere 314, birlik sayısı 13'ü faal olmak üzere toplam 17, ortak sayısı 393.292 olarak kaydedilmiştir (Başaran, Birinci, Şener, Özçağla ve Zeyrek, 2015: 9).

2.5.1.3. Sulama Kooperatifleri

Yer altı suyundan faydalanılarak sulama yapılmasının önemli bir bölümü Türkiye'de, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre kurulan sulama kooperatifleri tarafından oluşturmaktadır. 27 bölge birliği ve 2500 kooperatifle sulama kooperatifleri, Türkiye genelinde faaliyetlerine devam etmektedir. Sulama yatırımlarından önce arazilerin toplulaştırılmasıyla alakalı sıkıntıların neticelendirilmesinde YAS (yer altı suları) sulama kooperatiflerinin rolü çok önemlidir. 1970 yılı itibarıyla başlayarak sulama kooperatifleri, bilhassa yer altı suyu sulaması gelişmesinde çok ciddi bir öz görev yüklenmiştir. Türkiye'de 273.962 adet belgesi olan neredeyse 180.000 adet de belgesi olmayan yer altı suyu kuyusu olduğu bilinmektedir. Kuyuların verimli işletilmesi için sulama kooperatifleri çok ciddi bir görev yüklenmiştir. 1970'li yıllardan beri yer altı suyu kooperatiflerince sulanan alan 482.275 hektara yükselmiştir. Sulama kooperatiflerinin tarımsal sulamadaki önemi büyüktür. Çünkü Türkiye'de yer altı suyuyla arazilerin %73'ü sulama kooperatifleri tarafından sulanmaktadır (Yıldız ve Uysal, 2015: 4).

2.5.1.4. Su Ürünleri Kooperatifleri

Halk Bankası liderliğinde İstanbul'da 1943 yılında su ürünleri kooperatifleri meydana getirilmiştir. Bu kooperatifler 2010'lu yılların sonlarına kadar ciddi düzenlenmeler ve iyileştirmeler sağlamıştır. Su ürünleri kooperatifleri 1969 yılında 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun çıkarılması ve 1971 yılı 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ile kooperatif şemsiyesi altında bilerek örgütlenmeye başlayarak

kooperatif kurmuşlardır. 2016 yılından itibaren, 550 su ürünleri kooperatifi mevcut olup, bunlara üye 30.839 balıkçı ortağı yer almaktadır (Doğan, 2017: 23-24).

2.5.1.5. Pancar Ekicileri Kooperatifleri

Türkiye'nin temel gereksinimlerinden olan şekeri, şeker pancarından sağlamak için 1950 yılına kadar dört şeker fabrikası (Alpullu-1926, Uşak-1926, Eskişehir-1933, Turhal-1934) kurulmuştur. Kurulan bu fabrikalar daha sonraki yıllarda artan şeker ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmiştir. Artan şeker ihtiyacını karşılamak amacıyla 1950'li yıllardaki dört şeker fabrikasına ek olarak yeni fabrikalar kurma ihtiyacı doğmuştur. Çiftçiler sadece pancar üretmek değil aynı zamanda şeker için kurulacak fabrikalara sahip olmak için üreticilerin sermayelerinden de yararlanılması düşünülmüş ve bu durum pancar çiftçilerinin Pancar Kooperatifleri şeklinde örgütlenmelerini doğurmuştur. Alınan kararlarla birlikte Türkiye'de şeker sanayinin genişletilmesi, başlangıç olarak 1951 yılında dayanmaktadır. Çiftçilerin birey olarak fabrikada ortak olmasından çok toplu halde oluşturdukları bir kuruluşun sermayeye katılımı, güç kazanma açısından daha makul bulunmuş ve 270-300 kişilik gruplar şeklinde toplanma olanağı bulan pancar çiftçileri "Kocaeli Pancar Ekicileri Kooperatifi" adı altında bir araya gelmiştir. Gelişmelerden sonra hem kooperatifleşme yoluyla çiftçinin teşkilatlanması sağlanmış hem de kalkınma için gereken adım atılmış olacaktır (Arslan, 2007: 22).

2.5.2. Tarım Dışı Kooperatifler

Tarım dışı kooperatifler, ortak gereksinimlerinin karşılanması ile dayanışmanın oluşturulması amacıyla kurulmuşlardır. Bu kooperatifler öncelikle ortakların küçük tasarrufları ve devletten alınan kredi imkanıyla meydana gelen gereksinimlerin kolay yoldan ve daha ucuza karşılanmaya çalışılmasıdır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim 13.07.2020).

2.5.2.1. Tüketim Kooperatifleri

Tüketim kooperatiflerinde esas amaç ortaklarının tüketim ihtiyacını ve aracı olanları aradan çıkararak, onların kâr seviyelerini en düşük seviyeye indirip daha ucuza karşılamaktır. Bu kooperatifler işletmeler kurarak ortakların gereksinimleri için üretim yapmaktadırlar. Kooperatifler tarafından ürün temini ve dağıtımıyla ilgili zorunlu ihtiyaçlar için ortaklara kredi vermektedir. Bu sayede ortaklarının sigorta ihtiyaçlarına da aracı olmaktadır. Ayrıca gerektiği zaman personel ve ortaklar için yardım fonları oluşturarak eğitim, araştırma, yayın vb. faaliyetlerde bulunmaktadır. Bir yardımlaşma derneği olmayan tüketim kooperatifleri, daha çok tüketicilerin kendilerine ekonomik fayda sağlayabilmek için kurdukları kooperatiflerdir. Bu ekonomik yarar, kooperatife yatırdıkları sermayeye daha çok kar alarak değil, ihtiyaçları kadar tüketim ürünlerini kooperatifleri aracılığında ucuz alma şeklinde sağlamaktadırlar. Ortakların gereksinim duyduğu şekeri, toptancıdan çuval halinde satın alıp, ortakların şekere olan ihtiyacını marketteki fiyattan daha düşük olan bir fiyattan karşılaması örnek verilebilir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim 13.07.2020).

2.5.2.2. Konut Kooperatifleri

Konut kooperatifleri insanların zorunlu gereksinimleri içinde var olan barınma ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Genellikle orta veya düşük gelir grubunda olan kişilerin ortak olduğu, bazen bir kuruluşun teşvikleriyle bazen de vatandaşların bir araya gelmesiyle konut gereksinimlerini karşılamak için kurulan ve inşaat sektöründe sıkça rastlanan örgütlenme biçimi olup amacı, öncelikle bir arsa almak ve bu arsa üzerinde ortaklarına kaliteli fakat en ekonomik koşullarla konut temin etmektir. Konut kooperatifleri sayesinde kişiler ufak birikmişleri toparlayıp, gerektiği zamanlarda bankaların sağladığı kredi imkanlarından da faydalanarak, üye olanların konut gereksinimleri karşılanmaktadır. Türkiye'de bu tarz kooperatiflerin varlığı yaygındır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim: 13.07.2020).

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın istatistiklerine göre, faal 60.000 civarında Konut Yapı Kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatifler ortaklarına ciddi miktarda konut vererek, konut gereksiniminin giderilmesi anlamında vatandaşlara katkı yapmaktadır (Kotay, 2010: 77).

2.5.2.3. Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri

Türkiye'de 1951 yılında ilk olarak esnaf ve kefalet kooperatifi Ankara'da kurulmuştur. Miktarı neredeyse bine yaklaşan kooperatifler Merkez Birliği (TESKOMB) birliği altında toplanıp 650 binden fazla ortağa da hizmet vermektedir. Kooperatife ortaklığı bulunan esnaf ve sanatkârlara mesleki çalışmaları için gereken kredi imkanını tanımak olan bu kooperatiflerin başlıca amacı, kredi ve banka teminat mektubu almak için kefil olmasıdır (MEB, 2014: 18-19).

2.5.3. Tarım Dışı Hizmet Kooperatifleri

Bu kooperatiflerin amacı, ortakların ihtiyaçlarını karşılamak ve dayanışmayı sağlamaktır. Ortakların ufak tasarrufları ve devlet tarafından elde edilen kredi imkanlarıyla, gereksinimlerini basit bir şekilde ve daha ucuz biçimde temin etmeye çalışmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim 13.07.2020).

2.5.3.1. Taşıma Kooperatifleri

Bu kooperatifler, taşıma sektöründe faaliyet gösteren kişiler tarafından kurulmaktadır.4925 sayılı Karayolu Taşıma Kanunu ve Karayolu Taşıma Yönetmeliği kapsamında taşımacılık yapmak/yaptırmak gibi karayolu taşıma hizmetleri faaliyetlerinde olmak ve ortaklarının bu hizmetlerle alakalı gereksinimlerini karşılama amacında kurulmaktadırlar (MEB, 2014: 12).

2.5.3.2. Küçük Sanat Kooperatifleri

Küçük sanat kooperatifleri, meslek çalışmalarını devam ettirebilmek üzere gereksinimleri olan her çeşit hammaddenin sağlanması ve ayrıca ürünlerinin satılması amacıyla kurulmaktadırlar. Türkiye'de ayakkabı imalatı, marangozluk, leblebicilik, lüle taşı işletmeciliği, halıcılık, kilimcilik, dokumacılık, deri imalatı, battaniyecilik, av tüfeği imalatı, tabakçılık, fırıncılık vb. sektörlerde çalışan küçük sanatkârların meydana getirdiği kooperatifler mevcut olup bu tarz kooperatifler T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından takviye edilmektedir. Bu kooperatiflerden dış satışa dair imkanların ise Türkiye Halk Bankası aracılığında tesis ve işletme kredisi imkânı tanınmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018).

2.5.3.3. Ecza Kooperatifleri

Ecza kooperatifleri ortakların ihtiyaçlarını gidermek, dağıtımı sağlamak ve ilaç sektörünün sağlıklı gelişmesine fayda sağlayarak ortaklarının çıkar ve haklarını koruyup yalnızca ortağından elde ettiği güçle büyümeyi, gelişmeyi ve sektörde eczacıyı da söz hakkının var olduğu bir ortamı hedefleyen yapılardır (Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği, Erişim: 15.12.2020).

2.5.3.4. İş Yeri Yapı Kooperatifleri

Amacı, ufak zanaatkar ve sanayicilerin iş yeri sahibi olmasını basitleştirmek için meydana getirilen kooperatiflerdir. Bu tür kooperatifler, Türkiye'de oldukça ilgilenilen bir kooperatif çeşididir. Ancak kooperatif ortaklığına iş yeri hali hazırda var olanların da kooperatifi kandırarak giriş yapması ve kooperatif aracılığıyla sahip olduğu iş yerini sahip olunacağı zamanki değerinin üzerinde bir fiyatta satışını yapması haksız kazançlara neden olmaktadır. Bu yüzden kooperatif amacından uzaklaşmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim: 13.07.2020).

2.5.3.5. Turizm Kooperatifleri

Turizm kooperatifleri, turizm alanındaki işletme sahiplerinin kurmuş oldukları kooperatiflerdir. Turizm kooperatifinde yalnızca bir tür kooperatif anlaşılmamaktadır. Örneğin, otel sahipleri yataklarını dış ve iç pazarda en iyi şekilde pazarlamak için turizm kooperatifleri kurabilmektedirler. Seyahat acenteleri rehber yetiştirmek ya da yurt dışında tanıtma faaliyetleri yapmak üzere kooperatif kurabilmektedirler. Özet olarak yabancı ve yerli turiste daha iyi, ucuz ürün ve hizmet verebilmek ve turizmle ilgilenen bireylerin yalnız başına gerçekleştiremedikleri türlü durumlarda çok amaçlı turizm kooperatifleri kurulabilmektedir (İnan, 2015: 40).

2.6. DÜNYA'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

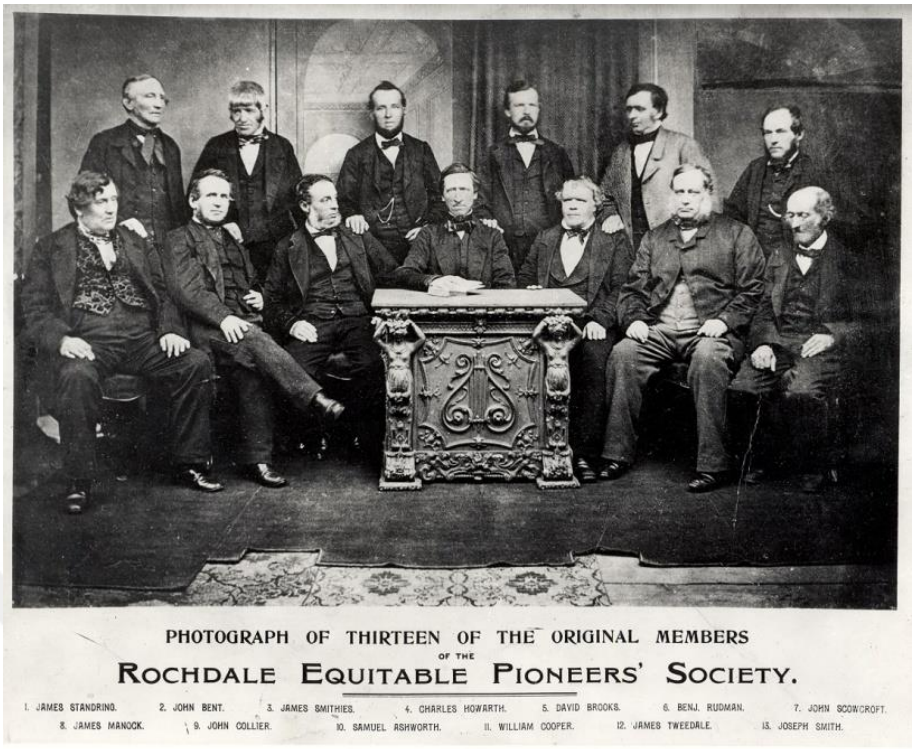
Kooperatifçilik; Birinci Sanayi Devrimi'nin meydana getirmiş olduğu hızlı değişimlerle beraber işsizlik, iç göç, kentleşme gibi sosyal ve ekonomik sorunlarla kooperatifçiliğin doğuşuna önemli bir oranda katkı sağlamıştır. Kooperatifçilik, Sanayi Devrimi'nin merkezi olan İngiltere'de, çalışanlar tarafından başlangıcı yapılan "Tüketim Kooperatifçiliği Akımı" ile meydana gelmiştir. İlerleyen yıllarda ise Fransa üretim ve Almanya esnaf ve tarım kredi kooperatifçiliği ile İngiltere'yi izlemiştir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012: 7).

Robert Owen (1771-1858), sanayi devriminin yol açtığı yoksulluk ve acıyı hafifletmek için yeni bir topluluk türü kurulmasını savunmaya başlayan tanınmış bir sanayiciydi (Zeuli, Cropp ve Schaars, 2004: 6).

Latince "cooporatio" sözcüğünden iş birliği anlamına gelen kooperatif kavramı ilk kez1525 yılında Fransızlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Modern kooperatifçilik ise Sanayi Devrimi sonrasında sosyal bir gerçeği olduğu ve 19 yy. bitişine doğru, Avrupa'dan diğer sanayileşen ülkelere yayılmıştır. 1771 yılında, kooperatif kurmanın ekonomik ve yasal felsefesini meydana getiren ilk kişi Robert

Owen'dır. Robert Owen, İngiltere'nin Lamarc köyünde iplik fabrikası satın alıp oluşturmuştur. Fakat bu girişimler fabrika sahipleri ve devlet tarafından olumu olarak karşılanmamıştır. Robert Owen, 1825 yılı içerisinde İngiltere'den ayrılıp Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmiştir. Gittiği yerde de bu fikirlerini sürdürmüş olsa da benzer tepkileri alarak başarısız olmuştur. Dr. William King ise Robert Owen'ın fikirlerinden esinlenerek 1828 tarihinde "Union Shop" adındaki birlik mağazalarını kurmuştur. Fakat 20. yy. başlarına kadar artma eğiliminde olan bu mağazalar bilhassa işçilerin kâr payı alamaması ve haddinden çok stok birikimi yüzünden başarısız olmuştur (Can ve Sakarya, 2012: 29).

1844'te İngiltere'nin kuzeyinde yer alan Rochdale kasabasındaki pamuk fabrikalarında çalışan ve 28 zanaatkârdan oluşan bir grup tarafından, modern olarak kurulan ilk kooperatif şirketi "Rochdale Equitable Pioneers Society (Rochdale Adil Öncüler Derneği)" kurulmuştur. Dokumacılar sefil şartlarda çalışarak düşük ücretlerle karşılaşmışlardır. Düşük ücretle karşılaşan dokumacılar yiyecek ve ev eşyalarının yüksek fiyatlarını da karşılayamamışlardır. Böylece, kıt kaynakları bir araya getirip beraber çalışarak temel ürünlere daha düşük bir fiyatla ulaşabileceklerine karar vermişlerdir (ICA, 2020).

Şekil 5: Rochdale Öncüleri (1844).

Kaynak: https://walescooperative.wordpress.com/.

Gönüllülükle toplanmış olan insanlar kişisel ekonomisini muhafaza etmek ya da geliştirmekle hem kendilerinin hem de toplulukları için de ciddi sosyal ve ekonomik kazanımlara sahip olmuş olacaklardır. İlerleyen zamanlarda kooperatifler, sadece zayıf kesimlerin dayanışma kuruluşu olma halinden çıkmıştır. Ayrıca, ticari ve ekonomik yaşamda kendisine özgü avantajları olan girişim örnekleri durumuna da dönüşmüşlerdir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2013: 7).

2.6.1. Dünya'da Kooperatifçiliğin Mevcut Durumu

International Cooperative Alliance (Uluslararası Kooperatifler Birliği, ICA), kooperatiflerin önemini belirtmek için özellikle ülke ekonomilerine yapmış oldukları katkılar amacıyla "Top-300" başlıklı bir proje yürütmektedirler. ICA ve Euricse (Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü) tarafından ortak olarak, "Top-300" istatistiklerini de içine alan World Cooperative Monitorraporunun

da hazırlığı yapılmaktadır. World Cooperative Monitor (Dünya Kooperatif İzlencesi) 2020 yılı raporuna göre (2018 yılı verileri referansı); Küresel çapta en büyük 300 kooperatif, 2,146 milyar ABD Doları gelir meydana getirmektedir. Tarımsal kooperatiflerdir, bu tahlile konu olan toplam 2.575 adet kooperatifin üçte biridir. Bu kooperatiflerin önemli bir çoğunluğu (1.855 adet) Avrupa'da faaliyet halindedir (Pakdemirli, 2019: 182-183).

Tarım sektörü, 675 milyar Euro'luk üretimle Avrupa Birliği'nin toplam imalat çıktısının %14,2'sini oluşturmaktadır. Bu çıktının %38,5'i kooperatif sektörü tarafından üretilmektedir (yaklaşık 260 milyar Euro). Avrupa Birliği'nde 600.000'den fazla kişiyi istihdam eden 9 milyon üye ile yaklaşık 40.000 kooperatif işletmesi vardır. Ciro ise 260 milyar Euro civarındadır (Tortia, Valentinov ve Iliopoulos, 2013: 24).

2.6.2. Kooperatiflerin Ülkelerin Ekonomilerindeki Payı

ICA 2017'de, özellikle ABD kooperatif sayısında en fazla işletmeye sahip olan ülke olmuştur. Bu rapora göre 85 Amerikan kooperatifi ilk sıradadır. 38 kooperatifi ile Fransa liste içinde 2. sırada bulunsa da en çok ciro yapan ilk 2 kooperatif ile Fransa zirvede yer almaktadır. En büyük 300 kooperatifin yer aldığı listede 27 ülkeden kooperatifler bulunmaktadır ve toplam ciro 2017 finansal verilerine göre, 2 milyar ABD Doları (2,034.98 ABD Doları) üzerindedir (ICA, 2017).

Tablo 9: ICA 2017 Yılı Listesinde Zirvede Yer Alan İlk 10 Kooperatif (Ciro ABD Doları).

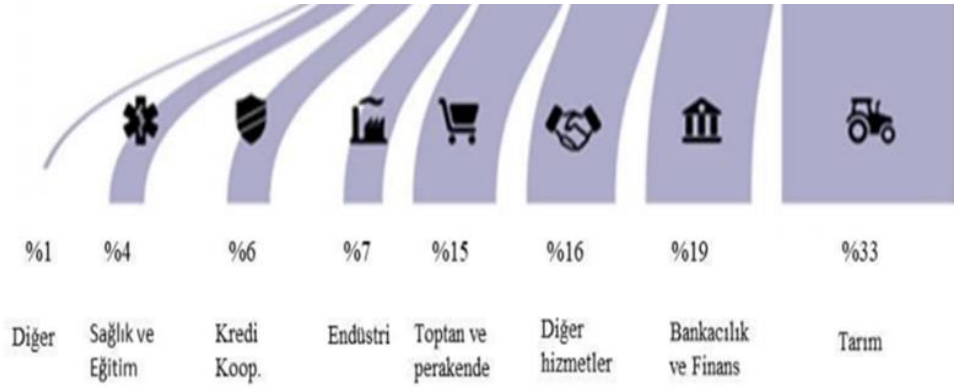
Sıra	Kooperatif	Ülke	Sektör	2017 Ciro (Milyar ABD Doları)	Çalışan Sayısı
1	GroupeCréditAgricole	Fransa	Bankacılık	96.25	139.000
2	Groupe BPCE	Fransa	Bankacılık	59.03	106.463
3	REWE Group	Almanya	Perakende Ticaret	555.85	345.434
4	BVR	Almanya	Bankacılık	55.29	177.248
5	Zenkyoren	Japonya	Sigortacılık	51.69	6.282
6	Nippon Life	Japonya	Sigortacılık	48.36	86.394
7	State Farm	ABD	Sigortacılık	42.42	65.664
8	ACDLEC-E.Leclerc	Fransa	Perakende Ticaret	42.01	
9	Zen-Noh	Japonya	Tarım	41.37	7.446
10	Nonghyup (NACF)	Güney Kore	Tarım	38.82	100.594

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir **(**ICA, 2017 verilerinden yararlanılmıştır).

Tablo 9'da gösterilen ve ekonomik hacim açısından kooperatifler, özellikle Amerika, Fransa, Japonya ve Almanya ekonomileri içinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Tabloda görülen oranlar ve daha yüksekleri, kooperatifçiliğin gelişmiş olan ülkelerde ve bu durumun ekonomiye katkısının en net göstergesi olduğu söylenebilir.

2.6.3. Dünya'da Başarılı Kooperatifler ve Uygulamaları

Pazar payı ile ölçülen en başarılı kooperatif türü tarımsal kooperatiftir (Birchall, 2004: 7). Tarımsal kooperatifler, dünyada zamanla büyümüş ve küresel piyasada kendisine yer edinip başarılı bir tablo çizmişlerdir. Dünyadaki kooperatiflerin sektörlere göre dağılımı ise aşağıdaki Şekil 6'da dağılım gösterilmiştir.

Şekil 6: Dünya'da Kooperatiflerin Sektörel Dağılımı.

Kaynak: (Pakdemirli, 2019: 183).

Şekil 6'da görüldüğü üzere yapılan araştırmalara konu olan kooperatiflerin %1'i diğer, %4'ü sağlık ve eğitim, %6'sı kredi koop., %7'si endüstri, %15'i toptan ve perakende, %16'sı diğer hizmetler, %19'u bankacılık ve finans ve %33'ü tarım alanında faaliyet göstermektedir. Oranlara göre tarım kooperatifleri, %33 oranla kooperatifler arasında en çok pay sahibi olduğu görülmüştür. Tarım sektöründe gelire göre ABD, Japonya, Güney Kore, Almanya, Danimarka, Fransa, Yeni Zelanda, Hollanda, Brezilya ve İsviçre en büyük kooperatiflere sahip durumdadır. Tablo 10'da dünyada gelirlerine göre en büyük tarımsal kooperatifler gösterilmiştir (Pakdemirli, 2019: 183).

Tablo 10: Dünya'da Gelirlerine Göre En Büyük 10 Tarımsal Kooperatif

Sıra	Kooperatif	Ülke	Gelir (Milyar ABD Doları)	Milli Gelire Oranı (%)
1	Zen-Noh	Japonya	44,06	0,80
2	Nonghyup	Güney Kore	36,45	2,57
3	CHS Inc.	ABD	30,35	0,16
4	Bay Wa	Almanya	17,06	0,49
5	Hokuren	Japonya	14,06	0,28
6	DairyFarmers of America	ABD	13,50	0,07
7	Fonterra	Yeni Zelanda	13,40	7,07
8	Land O'Lakes, Inc.	ABD	13,20	0,07
9	FrieslandCampina	Hollanda	12,18	1,56
10	Arla Food	Danimarka	10,83	3,52

Kaynak: (Pakdemirli, 2019: 183).

2.7. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK

Türkiye'de kooperatifçilik, Osmanlı Devleti zamanında 1860 yılının başlarında Mithat Paşanın temellerini attığı "Memleket Sandıkları" ile başlamıştır. Mithat Paşayla atılan bu ilk adımlar etkisini Cumhuriyet döneminde de göstermiştir. Aydın'da 1913 yılında incir üreticileri tarafından "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı" ismiyle tarım satış kooperatifinin ilki kurulmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra, 1925 yılında Ankara'da ilk tüketim kooperatifi, 1934 yılında ise ilk yapı kooperatifi kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde kooperatifler artarak devam etmiş, 1948 yılında Rize'de ilk tedarik kooperatifi, 1951 yılında Adapazarı'nda, ilk pancar ekicileri kooperatifi ve yine aynı yıl Ankara'da ilk esnaf kredi-kefalet kooperatifi meydana getirilmiştir (Özen, 2013: 4-5).

Türk Kooperatifçilik Kurumu, 20 Mayıs 1931 tarihinde İlk Cumhurbaşkanımız Yüce Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle İstanbul'da kurulmuştur. İlk kurulduğu zaman ismi Türk Kooperatifçilik Cemiyeti'ydi. 1948 yılında ise Türk Kooperatifçilik Kurumu ismini almıştır. Bu kooperatif,

kooperatifçilik alanında bilimsel çalışmalar yapmak, kooperatifçilik düşüncesini Türkiye'ye dağıtmak ve kooperatifçiliği sevdirerek geniş bir şekilde faaliyete geçirmek amacıyla kurulmuştur (Koopkur, 2016).

Türkiye'de kooperatifçilik modern anlamda, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde ve cumhuriyetin kuruluşuyla beraber meydana getirilmiştir. Bu anlamda Türkiye'de kooperatifçilik serüveni; toplumsal yapı ve ekonomik unsurlara dayalı şekilde, tarım öncelikli olmak üzere ve arkasından diğer alanlarda da kurulmasına başlanmıştır (Kara, Yücel ve Dinçer, 2016: 49). Mustafa Kemal Atatürk, cumhuriyetin kuruluşundan vefatına kadar kooperatifçiliğin gelişmesi ve yaygınlaşması için hem düşünce hem de uygulama alanında çok çabalamıştır. 30 Haziran 1936'da 9 köyü kapsayan Tekir Kooperatifi'nin kuruluş dilekçesi de Adana/Silifke Ziraat Bankası'na yine 1 no'lu üye olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir (Yıldız ve Yıldız, 2012: 363).

Mustafa Kemal Atatürk, "*Muhakkak suretle birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir.*" diyerek kooperatiflerin önemine işaret etmiştir (Aydoğan, 2018: 441).

Kooperatifçilik Türkiye'de, Mustafa Kemal Atatürk zamanından bu yana ekonomik kalkınma için talep edilen kanallardan biridir. Böylece çağdaş anlamda kooperatifçiliğin başlaması medeniyetimizin değerlerinde var olan yardımlaşma ve dayanışma kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Türkiye'de kooperatifçilik farklı isimlerle anılan iş birliği anlayışının tümünü kapsamaktadır. Yasaların teşvik etmiş olduğu uygulamalar ve sürdürülebilir kalkınmanın uygulanabilir olması olumsuzlukların çözümü içinde teşvik edici bir yöntem olmuştur (Örki, 2016: 15).

2.7.1. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Mevcut Durumu

Türkiye, geçmişte yaşanan Anadolu ve Osmanlı kültürlerinden ilham aldığı imece usullü dayanışma gibi ahilik teşkilatının varlığı ve gedik usulünün olması

örgütlerin ekonomik ve sosyal olarak kooperatifçiliğin geçmişten gelen bir örgütlenme olsa da istenilen başarıya ulaşamamıştır. Başarısız olmanın dışsal nedenleri arasında özellikle geçmişte yaşanan ekonomik, siyasi ve askeri yapılanmalar ile halkın taleplerinin devlet tarafından şekillendirilmesi ve kooperatifçiliğin çok amaçlı olması gibi nedenler bulunmaktadır. Başarısız olmanın iç faktörleri ise özellikle kooperatiflerdeki yönetim anlayışları, çalışanlarda oluşan örgütteki bilinç ve güveninin yeterince olgunlaşmaması, üye sayısının az olması ve sermaye yetersizliği gibi nedenler bulunmaktadır. 2020'li yılların başı olan dönemin Türkiye'sinde kooperatiflerin sorunları oldukça fazla ve çok boyutludur. Devlet desteğinin yetersiz oluşu, ortak kooperatif ilişkilerinin zayıf oluşu, üretici ve tüketicilerde örgüt bilinç düzeyinin tam olarak oluşmamasıyla beraber kooperatifte bulunan yöneticilerin ve kamuoyunun kooperatifçilik hakkındaki ilkelerle ilgili sahip olduğu bilginin yetersiz olması gibi sorunlar kooperatifçilik hareketinin gelişmesini engellemektedir (Can ve Sakarya, 2012: 27).

2.7.2. Üçüncü Sektör Olarak Kooperatifler

Kooperatifler yerel anlamda sunulan çalışma ortamıyla beraber iyileştirilmesine bağlı olarak, üretim kademelerinde sağladığı artışla ön plana çıkmaktadır. Çalışma ortamlarının iyileştirilmesi üretimin her aşamasında yerel yerlerde yaşayan insanların hem ekonomik anlamda da fırsat sahibi olmalarına olanak sağlamış olacaktır. Türkiye çapında birçok bölgede gerek coğrafi ve gerekse ortak bağ ve becerilerinden kaynaklı çeşitli üretim ve sanayi kolları bulunmaktadır. Bu çeşitliliğe; çay üreticileri, pamuk üreten çiftçiler, mobilya şirketleri, nakliye vb. kooperatifler örnek olarak verilebilir. Özellikle her kesimin bölgesinde bulunan bu gibi imkanların iyi değerlendirilmesiyle toplumun da gelecek ile ilgili kaygıları azalacak ve olumsuz nedenlerden dolayı bölgesinden göç etmemiş olacaktır. Buna ek olarak göçün azaltılması kırsal kesimde olumlu gelişimlere sebep olarak yerel kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Böylelikle kentleşme politikalarının da sağlıklı yönetilmesine katkı sağlayarak merkezin iyileşmesi sağlanmış olacaktır (Coşkun, 2018: 317-318).

2.7.3. Türkiye'de Başarılı Kooperatif Örnekleri

Türkiye kooperatifçilik açısında çok önemli ülkelerden biridir. Bunun en güzel örneklerinden TORKU, S.S. Tire Süt Müstahsilleri, Pankobirlik ve S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Satış Kooperatif Birlikleri'nin faaliyetleri aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

2.7.3.1. Konya Şeker (TORKU) Örneği

Konya Şeker Fabrikasına bağlı olarak yan ürün değerlendirme tesisleri kurulmuştur. Örneğin; Organik Gübre Üretim Tesisi, Biyoetanol üretiminden sonra çıkan yan ürünlere bağlı olarak organik gübre türlerinin üretimini meydana getirmektedir. Tesiste üretilmekte olan organik gübre türlerinin pazara sunulmasıyla beraber pazarda organik gübre fiyatları büyük oranda düzeltilmiştir. Organik tarımı destekleyen ürünler tarım ürünleri ihracatının artırılmasını da olumlu yönde etkilemektedir. TORKU faaliyetleri yıllara göre değişim göstermektedir. Bu değişimler Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Konya Şeker (TORKU) Yıllar İçindeki Faaliyetleri.

2006	• Yüksek Teknolojili Seralar kurulmuştur. • Damla Sulama Tesisi açılmıştır.
2009	• Seydibey Tarım Ürünleri İşleme Entegre Tesisleri'nin ilk ünitesi olan Dondurulmuş Parmak Patates Üretim Tesisi üretime başlamıştır.
2011	• Trijen Santrali Kurulmuştur.
2012	• Endüstriyel Atık Su Arıtma Tesisi hizmete başlamıştır. • Doku Kültürü Laboratuvarı faaliyete geçmiştir. • Çoban Yıldızı Elektrik Üretim A.Ş. hizmete girmiştir. • Çuval ve balya ipi üretimi yapan Çuval Fabrikası, Türkiye'nin en büyük üretim kapasitesine sahip tesislerinden biridir. • Sıvı Karbondioksit Üretim Tesisi faaliyete başlamıştır. • Organ bağışı kampanyasına Konya ve Çumra Şeker çalışanları katılmıştır.
2013	• Genetik Araştırma ve Embriyo Üretim Merkezi'ni kurmuştur. • Uydu Destekli Tarım Kontrol Merkezi faaliyeti ile Konya Şeker, çiftçi ortaklarına hizmeti daha iyi sunabilmek için tarım sektöründe teknolojinin ve iklimlendirme istasyonlarının bütün imkânlarını kullanarak 4 fazdan meydana gelen "E-Tarım Tarla Yönetim Sistemi" adı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) projesini tamamlamış bulunmaktadır.
2014	• Konya Ovası'nda balık yetiştiriciliğine başlanmıştır. • Geri Dönüşüm Fabrikası faaliyete geçmiştir.
2015	• Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, seri bir yapılanma dönemine giren üniversite, akademik, araştırma geliştirme (AR-GE) ve idari ekibini meydana getirerek ilk öğrencilerini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında kabul etmiştir. • Süperetanol Üretim Tesisi devreye alınmıştır.
2017	• Kozmetik Ürünler Üretim Tesisi faaliyete geçmiştir.
2018	• Doğrudan Döner Restoranları hizmete başlamıştır.

Kaynak: Yazar tarafından http://konyaseker.com.tr/ sitesinden yararlanılarak düzenlenmiştir (Erişim: 13.12.2020).

2006 yılında Konya Şeker, yağmurlama yöntemiyle damla sulama sistemlerinin kurulması Türkiye'de ilk damla sulamada yassı yöntemle kurulmuş borularla üretimi gerçekleştirilen tesis olmuştur. Bu sistemin kurulması ülke ekonomisinde ithalat ile döviz kayıplarının önüne de geçmektedir. İthal ürünlere göre fiyatın yarı yarıya düşmesi de maliyetleri azaltarak damla sulama sisteminin gelişmesine olanak sağlamıştır.

2009 yılında kurulan Seydibey Tarım Ürünleri Tesislerinin daha ikinci yılında dondurulmuş patates üretimi ile pazarda %25 pay ile lider olmuştur. Artarak gelişen tesis 4 yıl gibi kısa sürede de kapasitesini %120 artırarak önemli bir yere gelmiştir. Kapasite artırımıyla beraber tesiste dondurulmuş diğer sebzeler de ıspanak, bezelye, mısır ve taze fasulye gibi çeşitlerin üretimi başlayarak çiftçiye de destek olmuştur. Patates üretimine destek sağlayan bu tesis hem şeker pancarı ekimini güvence altına almakta hem de işsiz olan gençlere yeni iş olanakları sağlamaktadır.

2011 yılında, Atık Su Arıtma Tesisi'nde oluşan metan gazı için "Trijen Santrali" kurulmuştur. Bu santral hem gazla elektrik üreterek hem de ısıtma-soğutma gibi sistemlere de katkı sağlamaktadır.

2012 yılında, Seydibey Biyogaz Tesisi üretime başlamıştır. Bu tesis Dondurulmuş Patates Üretim Tesisinin enerji ihtiyacını %25 oranında karşılayarak patates kabuğu ile talaşından oluşan organik atıkların kullanımına da destek sağlamaktadır.

2012 yılında, doku kültürü kurulmuştur. Doku kültürüne göre patatesin tohumu ile ilgili ithalatı ortadan kaldırarak temiz tohumların üretilerek verimin artırılması amaçlanmıştır.

2012 yılında, Çoban Yıldızı Elektrik Üretim A.Ş. hizmete girmiştir. Hem Konya merkez olarak hem de Çumra Şeker Fabrikaları dahil "otoprodüktör lisansı" ile elektrikten kazanmış oldukları tecrübe ile ülkenin enerji ihtiyacına katkı sağlaması düşünülmüştür.

2012 yılında, çuval fabrikasının kurulmasıyla beraber Türkiye'de çok sayıda kuruluş yurt dışına da üretim yapılmaktadır. Üretim tesisinde baskısız, baskılı, farklı boyutlarda beyaz çuval, şeker çuvalı, un çuvalı, yem çuvalı ve file çuvalı üretimi

devam etmesiyle birlikte çiftçinin tarladaki ürüne dair balya ipi üretimi de yapmaktadır.

2012 yılında, Etanol üretimiyle beraber atmosfere bırakılan karbondioksit Saflaştırma ve Sıvılaştırma Tesisi'nde işlenmektedir. Atmosfere salınan bu karbondioksit özellikle soğutma, gıda, demir çelik, yangın söndürme, su arıtması ve seracılık alanlarında kullanılmaktadır.

2012 yılında, Organ bağışı kampanyası ile Konya Şeker Fabrikasındaki 750 çalışan organlarını bağışlamışlardır. Türkiye genelindeki organ bağışında Antalya milyonda 22 kişi ilk sırada yer almaktadır. İzmir milyonda 16 kişi ile ikinci, Konya ise milyonda 3 kişi ile son sıradadır. Konya genelinde az olan organ bağışının sadece Konya Şeker Fabrikası çalışanlarının yüksek katılımıyla organ bağışına önemli katkılar sağladığı görülmektedir.

2013 yılında, hayvanların daha verimli olmaları için Genetik Araştırma ve Embriyo Üretim Merkezi kurulmuştur. Embriyo Üretim Merkezi'nde et ve süt sağlanan ırkların verimini daha da artırıp hayvan ıslahını gerçekleştirecek projeler hayata geçirilmektedir.

2013 yılında, Uydu Destekli Tarım Kontrol Merkezi faaliyeti ile Konya Şeker bu projeyle, bölgede bulunan tüm tarlaları kayıt altına almıştır. Bu projeye göre topraktan numuneler alınarak analiz yapıldığı projeler hayata geçirilmiştir. Projeleri üreticilerin de ulaşım sağlayabilmesi için çiftçi portalı internet sitesinden takip edilebilmektedir. Çiftçiler; bitkilerin gelişim durumu ve hava durumunu bu siteden takip etmektedirler. Anlık alınan haberler sayesinde tarım konulu eğitimlere de katılmaktadırlar. İlerleyen zamanlarda iklim durumuna göre bitki hastalıklarının bilinmesi, gübre miktarının belirlenmesi, bitki türüne göre sulama miktarının ayarlanması gibi alternatif bilgilerde sunulması hedeflenmektedir.

2014 yılında, Balık Üretim Tesisi kurulmuştur. Artan nüfusun besin ihtiyaçlarının karşılanması için doğal ve tüm dünyada yetiştirilen "Tilapia Balığı"nı yetiştirmeye başlamıştır. Bu yatırıma göre balıktan çıkan atık suyun biyolojik filtrelerle temizlenerek sürekli kullanımı sağlanıp, su israfının önlenmesiyle Türkiye'de ilk olma özelliği taşımaktadır. Filtreden çıkan balık dışkıları ise doğal gübre olarak değerlendirilmektedir.

2014 yılında, Geri Dönüşüm Fabrikası faaliyete geçmiştir. Bu fabrikayla beraber plastik atıkların geri dönüşümü sağlanarak doğal çevrenin korunması hedeflenmiştir. Böylece milli kaynaklar korunarak milli ekonomiye de katkı sağlamış olacaktır.

2015 yılında, Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi faaliyete geçmiştir. 3 fakülte altında tümü İngilizce eğitim veren 9 lisans programı bünyesinde bulunmaktadır. Lisans programlarının dışında tezli ve tezsiz 10 tane yüksek lisans programı da vardır. Mevcut 200'ün üzerinde lisans ve yüksek lisans öğrencisinin eğitim aldığı üniversitede lisans öğrencilerine mezuniyet sonrası Konya Şeker birliği altında iş garantisi verilmekte, buna ilave öğrencilere eğitimleri boyunca sanayiyle iç içe, odak noktası uygulama olan bir eğitim görme imkânı da verilmektedir. Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, kuruluş felsefesi ve yapısı dolayısıyla araştırmaya odaklanan bir üniversitedir. Üniversite genelinde ürün odaklı AR-GE uygulamalarına ve AR-GE altyapısı meydana getirilmesine de ayrıca bir önem verilmektedir.

2015 yılında, Süperetanol tesisi kurulmuştur. Özellikle kozmetik sektörü, sirke üretimi gibi analiz amaçlı etik alkol kullanımıyla üreticilerine hem yerli üretimi hem de hızlı bir şekilde sürdürülebilir hammadde imkânı da sağlamıştır.

2017 yılında, Kozmetik Ürünler Tesisi kurulmuş ve Süperetanol Tesisinde üretilmiş olan etik alkol kullanılarak kolonya üretimine başlanmıştır.

2018 yılında, Doğrudan Döner Restoranları hizmete başlamıştır. 2013 yılında Panagroda üretimini sağladıkları dünyanın en büyük et-süt entegre tesisi olan besilerden üretilen etleri kendi işlettikleri lokantalarda tüketiciyle buluşturmuşlardır (http://konyaseker.com.tr/ (Erişim: 13.12.2020)).

2.7.3.2. S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

Tire Süt Kooperatifi 1967 yılında kurulmuştur. 2000'i aşan ortak sayısı, yaklaşık 400 kişilik personel, 350 ton günlük süt ve 50 milyon TL'lik özvarlığıyla kendi sektöründe Türkiye'nin en büyük kooperatifi durumuna gelmiştir (Tire Süt Kooperatifi, 2018). 2005 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi "Okul Sütü Projesi" başlatmıştır. Proje kapsamındaki sütler 2007 yılından itibaren Tire Süt Kooperatifi tarafından alınmıştır. Böylece Tire çevresinde bulunan üreticilerin ekonomik krizi atlatmaları sağlanmıştır. Süt alımlarının fazla olması kısa zamanda gelişimini olumlu yönde etkilemesine neden olarak bölge üreticilerine de fayda sağlayarak süt fiyatları da dengede tutulmuştur. Tire Süt Kooperatifi modelinin ortaya çıkardığı etki neticesinde özel sektör de bölgede yatırımlara yön vermiştir. Böylelikle hayvancılık gelişmiş bölge yatırım merkezi konumuna getirilmiştir. Okul Sütü Projesi zamanla Türkiye çapında faaliyete başlandıktan sonra "Süt Kuzusu Projesi" ile ihtiyacı olan farklı kişilere de ulaşılmıştır. Bu projelerin İzmir'de gerçekleştirilmesi neticesinde bilhassa Küçük Menderes Havzası'nda süt üretiminde büyük miktarda bir artış meydana gelmiştir. 2002 yılı İzmir için tarımsal üretimdeki süt üretiminin payı %9,48 iken 2015 yılı sonu bu oran %17,74'e ulaşmıştır. Belediyelerin düzenli süt alışverişi yaparak süt talebi oluşturması da kayıt dışı satışların azalmasına olumlu yönde etki etmiştir (Hacısüleyman, 2019: 962).

2.7.3.3. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik)

Şeker pancarı üreticilerine yol göstermek ve üreticilerinin sorunlarına çözüm önerileri bulmak amacıyla kurulmuştur. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte

artan şeker ihtiyacını karşılamak için şeker pancarı üreticileri birleşerek 1951 yılında kooperatifler kurmaya başlamıştır. Bu kooperatiflerin 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na dayanarak 1972 yılında bir araya gelmesi sonucunda Pankobirlik kurulmuştur. Pankobirlik yurt genelinde birçok fabrika ve tesise sahiptir. Bu fabrika ve tesislerden en büyükleri Anadolu Birlik Holding'e ait olup söz konusu holdingin çoğunluk hissesi Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi'ne aittir. Konya Şeker bünyesindeki grup şirketlerini tek çatı altında toplamak amacıyla 2008 yılında kurulan Anadolu Birlik Holding olmuştur. Bu doğrultuda, Konya Şeker A.Ş. kademeli olarak büyüyerek Türkiye'deki en yeni ve önemli gıda markalardan biri olan "TORKU" markasını yaratmıştır (Oğuz ve Mete, 2017: 396).

Türkiye'nin şeker ihtiyacı günden güne artmaktadır. Böylece yeni fabrikaların kurulmasıyla beraber sermaye oluşturulması, hammadde temini gibi özellikle pancar kooperatiflerinin kurulması gerekmektedir. Bu amaçla çiftçilerin tek başına fabrikaya ortak olmalarından çok, toplu halde meydana getirdikleri bir kuruluşun sermayeye katılması güçlenme yönünde ilk adım olacaktır. Bu oluşumla oluşturulan Adapazarı Pancar Ekicileri Kooperatifi ilk örnekler arasındadır. Bu kooperatif Türkiye'nin 64 ilinde 13.750 yerleşim biriminde pancar üreten, neredeyse 1,5 milyon ortakla, 31 pancar kooperatifinin 321 şubesi, 8 kooperatif şeker fabrikası, (Amasya, Kayseri, Boğazlıyan, Konya, Çumra) ve 50'den fazla tarımsal amaçlı devletten (2017 yılına kadar) bir destek almaksızın, tamamıyla üyelerinin mevcut olanaklarıyla meydana getirdiği sermayeye sahiptir.

Pankobirlik'in, "Milli Ekonomi" içindeki yeri ve katkısı, 2017 faaliyet yılı rakamlarıyla; 547 milyon dolar sermaye, 2.169 milyar dolar ciro, 2.833 milyar dolar aktif toplam, 11.796 kişiye sağladığı istihdam, 55 milyon dolar hazineye ödediği vergi ve 102 milyon dolar ortağına sağladığı ayni ve nakdi destekle Türkiye'nin tarımına önemli katkılar sağlamaktadır (www.pankobirlik.com.tr, 2017).

2.7.3.4. S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifi Trakya'da bulunan 3 kooperatifin birleşmesiyle kurulmuştur ve yarım asrı aşan bir geçmişe sahiptir. Bu kooperatifin başarısı sadece Türkiye çevresinde sınırlı kalmamıştır ve uluslararası listelerde de yerini almıştır. İstanbul Sanayi Odası tarafından oluşturulan "2018 Yılı Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Listesi"ne 164. sıradan girme başarısını göstermiştir. Dünya Kooperatif İzleme Listesi'nde yer alan tek Türk kooperatifi olmuştur.

Trakya Birlik, 1950'li yıllarda kurulan Babaeski, Lüleburgaz ve Edirne'de bulunan kooperatiflerle birleşerek 1966 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Bölgedeki etkisini yıllar içerisinde büyüterek, Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'ne de taşıyan birlik, özellikle ayçiçeği üretimiyle hızla büyümüştür ve ülke ekonomisinin önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir.

Trakya Birlik, 2018 yılında Belçika merkezli olan Uluslararası Kooperatif İttifakı oluşumunun hazırladığı "Dünya Kooperatif İzleme Raporu"nda, kişi başı GSYH sıralamasında 267. sırada yer almıştır. Böylelikle listeye giren tek Türk kooperatif olarak adını göstermiştir.

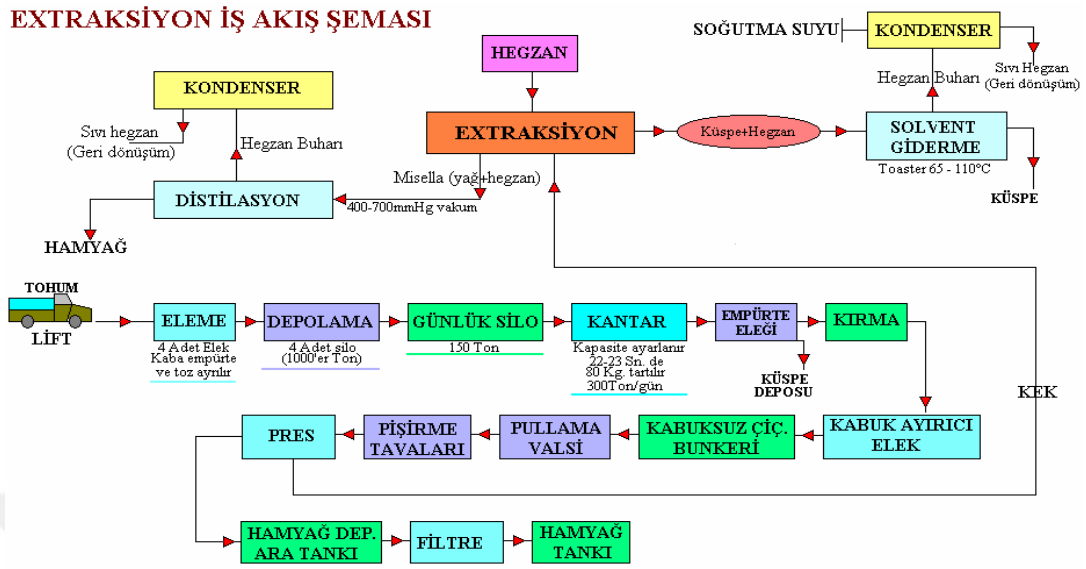
Trakya Birlik Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Akgün, 2019 yılı haberinde, Anadolu Ajansı (AA) muhabirine, kuruluşun başlıca Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgeleri olmak üzere toplam 48 kooperatiften oluşmasıyla yaklaşık 36 bin ortağı bünyesinde barındırdığını belirtmiştir.

Ahmet Akgün; üretici ve tüketici aleyhine fiyat dalgalanmalarını önlemeyi, üreticinin kazancını artırmayı, tüketiciye ekonomik hizmet vermeyi, piyasaya kaliteli ürün sunmayı, gübre kullanımında denge ve tasarruf sağlamayı hedeflediklerini,

1982 yılından itibaren rafine yağ, margarin ve karma yem üretimine başladıklarını belirtmiştir. "*Tarımsal alanda özellikle teknolojinin artmış olması, teknik bilgilerin büyük ölçekli işletmelerde uygulama alanı bulması ve tarımsal nüfusun önemli çoğunluğunu oluşturan küçük tarım işletmelerinin zamanla üretimde kalmasını imkânsız hale getirmektedir. Biz de 70 yıllık deneyimimiz ve güçlü teşkilatımızla bu konuda üzerimize düşen sorumluluğu yerine getirmek ve Türkiye'ye ihtiyacı olan ürünleri sunmak için var gücümüzle çalışmaktayız*" diye eklemiştir (Anadolu Ajansı, 2019).

Ortak ürünlerini değerlendirerek üreticinin tohum, gübre, zirai araç-gereç, gibi gereksinimlerini temin eden Trakya Birlik, 1976 yılında Karacabey Yağ Fabrikası'nı satın almıştır.1982 yılından bu yana entegre tesislerin aşamalı şekilde üretime geçmesiyle birlikte, rafine yağ, margarin ve fenni yem üretimine başlamış ve yeni amaçlar belirlemiştir. Bu amaçlar arasında üretici ve tüketici aleyhine fiyat düzensizliklerinin önüne geçmek, ürünleri mamule çevirerek aracıları azaltmak ve tüketiciye ekonomik hizmet sunmak, piyasaya kaliteli ürün vermek, yüksek verimli tohum sağlayıp yağ oranında artış olması gibi ücretsiz hizmet sunan toprak analiz laboratuvarları desteğiyle gübre kullanımında denge sağlanması ve tasarruf edilmesi bulunmaktadır (Trakya Birlik, 2021).

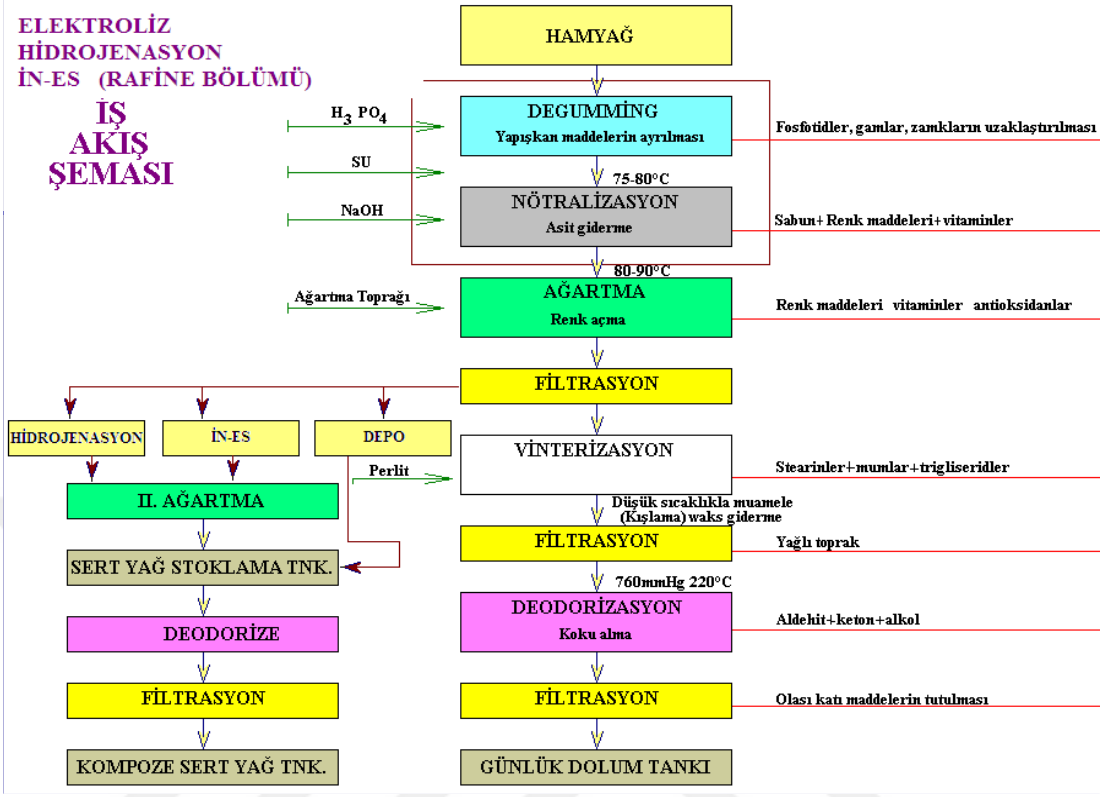
Entegre tesislerinde 6 ana, 15 yardımcı ünite olmak üzere toplam 21 ünite bulunmaktadır. Bunların bazıları aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir.

Şekil 7: Trakya Birlik Extraksiyon Ünitesi Akış Şeması

Kaynak: Trakya Birlik'ten talep edilen bilgilerden yararlanılmıştır.

Trakya Birlik üretim proseslerinden Extraksiyon Ünitesi Ayçiçeği tohumunun işlenerek ham yağ ve küspenin elde edildiği bölümdür. Günde 600 ton ayçiçeğinin işlenmesi ile 230-250 ton ham yağ üretimde kullanılmak üzere ham yağ tanklarına basılır. Bunun yanında Karma yem fabrikasında kullanılmak ve dışarıya satışı yapılmak üzere 280-300 ton küspe, küspe deposuna sevk edilir. Pre-pres ünitesinde de 40-60 ton kabuk ayrılarak Buhar Santrali kabuk kazanına gönderilmektedir. Bu ünite; tohum kabul kısmı, pre-pres kısmı, extraksiyon kısmı ve küspe zenginleştirme kısmı olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Şekil 8: Trakya Birlik Rafine Üniteleri

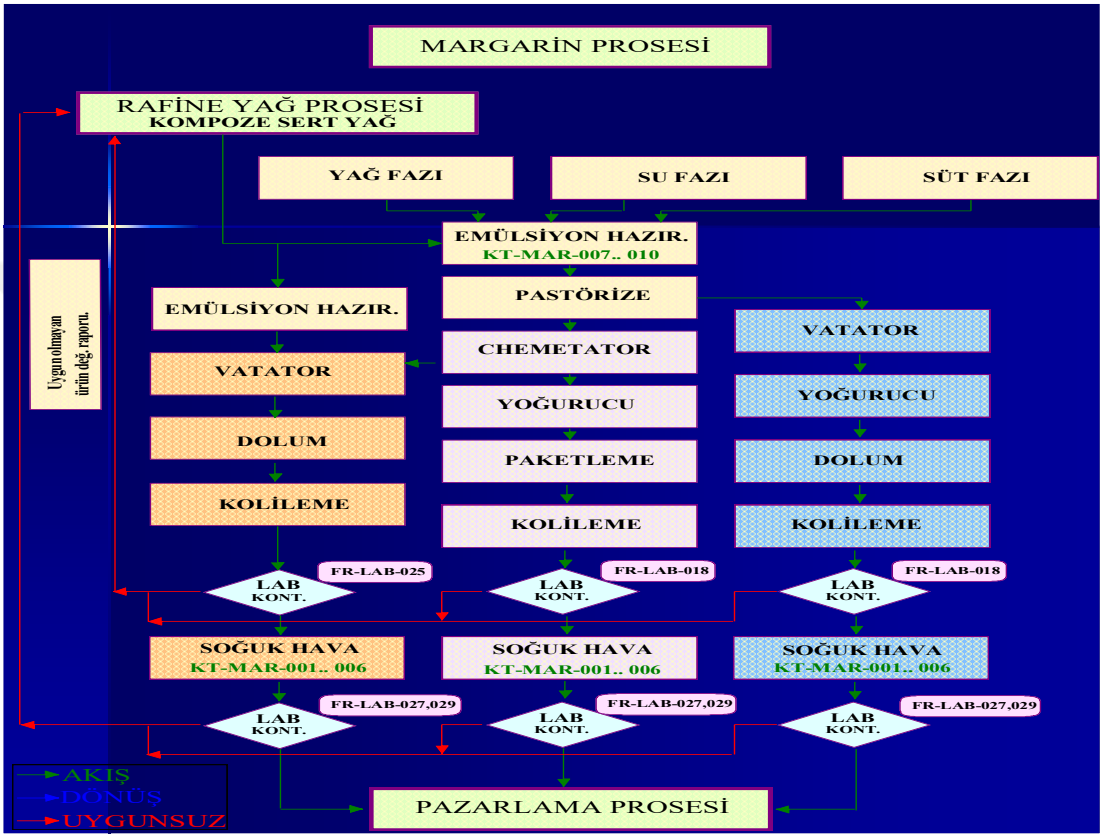
Kaynak: Trakya Birlik'ten talep edilen bilgilerden yararlanılmıştır.

Rafine 1 Ünitesi Faaliyetleri: Rafine yağ (likit) üretimini gerçekleştirmek, margarin için gerekli kompozisyon yağlarını üretmek faaliyetleri arasındadır. Ayrıca, yan ürünlerden asit yağ üretimini gerçekleştirmek ve geri gelen iade margarinlerin tekrar rafinasyon işlemine tabi tutarak mamul hale getirilmesi faaliyetlerini gerçekleştirmektir.

Rafine 2 Ünitesi Faaliyetleri: Sıvı (Likit) Rafine Yağ üretimi gerçekleştirilmektedir. Rafine Ünitesinde sıvı yağ üretimi Kimyasal Rafinasyon ve Fiziksel Rafinasyon yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Ünite; Kasım 2005 tarihinde, deneme çalışmaları sonrası üretime başlamıştır.

Rafine 3 Ünitesi Faaliyetleri: Tesiste işlenen ham yağın fiziksel ve kimyasal özelliklerinden dolayı Soğuk Nötralizasyon kullanılarak kimyasal rafinasyon yapılmaktadır. Üretim tesisinde ham yağın fiziksel ve kimyasal

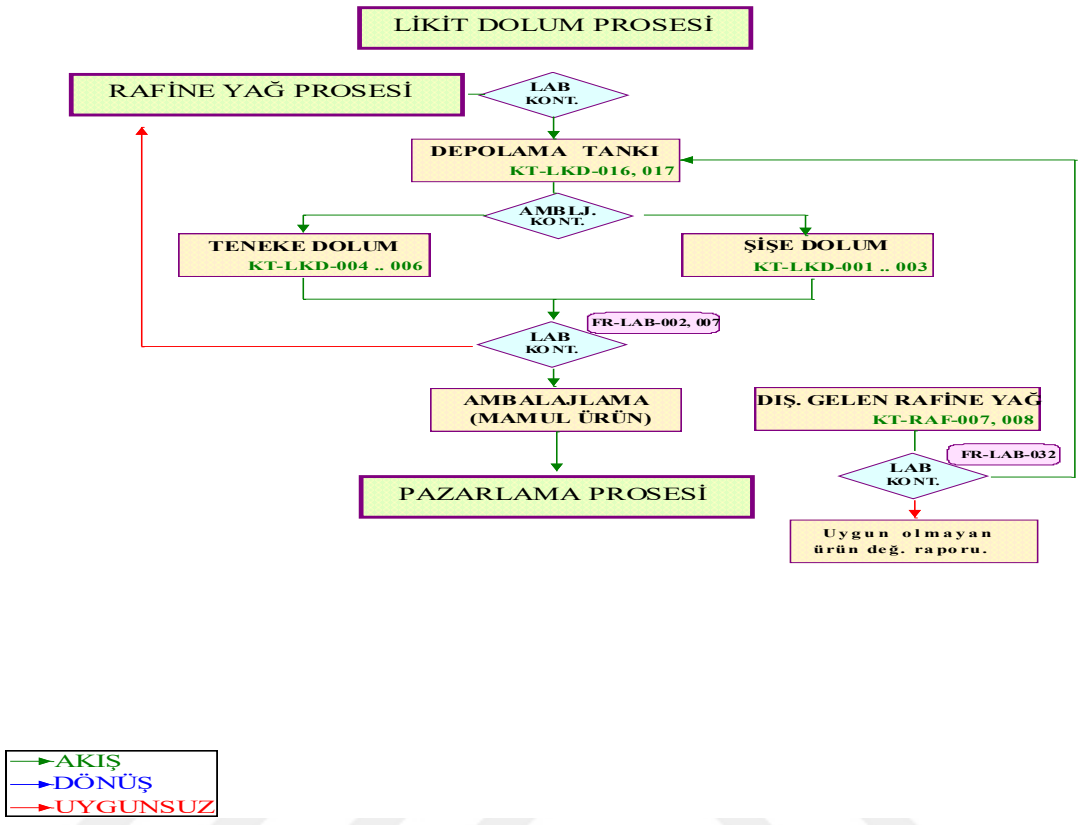
özelliklerinden dolayı Soğuk Nötralizasyon kullanılarak kimyasal rafinasyon yapılmaktadır. Ünite; 15 Aralık 2013 tarihinde, deneme çalışmaları sonrası üretimine başlamıştır.

Şekil 9: Trakya Birlik Margarin Ünitesi

Kaynak: Trakya Birlik'ten talep edilen bilgilerden yararlanılmıştır.

Margarin Ünitesi 1985 yılında kurulmuş olup; kahvaltılık margarin (BİRMA, BİRYAĞ, TRAKYAĞ, TRAKMA), mutfak margarini (BİMA), kâse margarin (BİRMA) ve Kızartmalık Margarin (BİRÖZ) üretimi ile dış firmalardan belirlenen özellikler doğrultusunda fason margarin üretimi yapılmaktadır.

Şekil 10: Trakya Birlik Likit Dolum Ünitesi

Kaynak: Trakya Birlik'ten talep edilen bilgilerden yararlanılmıştır.

Rafine Ünitesinden gelen günlük yağın (Likit) laboratuvar analiz sonuçlarına göre, uygun bulunması ile Pazarlama Ünitesinin talepleri doğrultusunda istenilen ambalaja dolumunun yapılmasıdır. Likit Dolum Ünitesi'ne zaman zaman fason yağ gelmektedir. Fason olarak gelen yağ numunesinin uygun bulunması durumunda üniteye ait tanklara alınmaktadır. Teneke dolum ve pet şişe dolumları ayrı dolum makinalardan gerçekleştirilmektedir.

Trakya Birlik Entegre Tesisleri mevcut en iyi teknikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Çevre yönetim sistemi kullanmak, (TS-EN-ISO 14001:2015 versiyonu belgesine sahip)

- Enerji yönetim sistemi kullanmak, (TS-EN-ISO 50001:2018 versiyonu belgesine sahip)
- Sıfır Atık Belgesinin bulunması,
- Eğitimlerin verilmesi,
- Planlı bakım programının kullanılması,
- Su ve enerjinin gereksiz tüketilmesinin önüne geçilmesi gibi hedeflerinin olması ve takip edilmesi,
- Üretim süreçleri ve genel düzeyde tüketim sistemlerinin uygulanması,
- Kirliliğin kontrolü,
- Atık su arıtma bölümümüzde kötü kokulu emisyon oluşumu ve zararlarının azaltılması yönünde yapılan çalışmalar,
- Atık su arıtma bölümümüzde sarf edilen elektriğin %50'lik kısmının hibe desteği teşvikinden faydalanılması,
- Hava kalitesi ve gürültünün iyileştirilmesi için gerekli ölçümlerin yaptırılması,
- Üretim süreçlerinde doğal çevreye zarar vermeyen ürünlerin tercih edilmesi,
- Atıkların geri dönüştürülerek yeniden kullanımının sağlanması,
- Yıllık hedefler doğrultusunda çevre performansımızın izlenerek takip edilmesi,
- Çevresel açıdan yayınlanan yasa yönetmelik ve tebliğlerin güncel takibi ve uygulamaya konulması,
- Doğal çevreyle birlikte suyun, havanın ve toprağın korunması gibi konulara odaklanmaktadır.

Trakya Birlik'in sürdürülebilir kalkınma açısından; çevre, hava, su ve toprağın korunması, geri dönüşüm, eğitim, su ve enerji tüketimini en aza indirilmesi, atık yönetimi konularındaki yaklaşımları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine duyarlı bir profil çizdiği görülmektedir (Trakya Birlik, 2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRAKYA BÖLGESİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN KOOPERATİFLERİN ROLÜ

Bu bölümde, yapılan literatür incelemesi rehberliğinde elde edilen bilgilerle Trakya Bölgesi'nde kooperatifçilik kavramı ve bölgenin potansiyeli açıklanarak üzerinde durulacaktır. Kooperatifçiliğin, Dünya'da, Türkiye'de ve Trakya Bölgesi'ndeki kooperatif örneklerinin yanı sıra alternatif olarak Trakya Bölgesi'ne katkı sağlayabilecek kooperatif örneklerine değinileceği bilgisinin verilmesi yerinde olacaktır.

3.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AÇISINDAN KOOPERATİFLER

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; sosyo-ekonomik kalkınmaya, bilhassa yoksullukta azaltılmaya, sosyal bütünleşmeye ve istihdam meydana getirilmesinde katkılarını vurgulamış ve 2012 yılı "Uluslararası Kooperatifler Yılı" (UKY) olarak ilan edilmiştir. "Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar" esas temasıyla, bütün kooperatiflerin tüm dünyada kurulması ve geliştirilmesini özendirmeyi amaçlamıştır. Kooperatif kuruluşlarının katkısı; kişilerin, toplumların ve devletlerin Binyıl Kalkınma Hedefleri gibi küresel camiada kabul edilmiş hedeflere ulaşmasında önemli olduğu vurgulanmaktadır. Uluslararası Kooperatifler Yılı'nın amaçları arasında; sürdürülebilir kalkınmaya ve yoksulluğun giderilmesi, her seviyede ve geniş halk kesimleri arasında kooperatifler hakkında farkındalık oluşturulması, kentsel ve kırsal bölgelerde refahın artış göstermesinde fayda sağlayan sosyo-ekonomik kurumlar olarak kooperatiflere destek verilmesi ve devletlere, kooperatiflerin gelişimine katkıda bulunacak uygunluktaki yasal altyapı meydana getirilmesinde yardım edilmesi yer almaktadır (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012: 26-27).

Sürdürülebilir kalkınma programları; önceden saptanmış coğrafi yerlerde değişik yerleşim yerlerini de içine alacak biçimde "bütüncül yaklaşımla", birden fazla bileşenli ve bütünleşik çalışmalardır. Şüphesiz, kooperatifler bu tarz çalışmalar için en önemli ortaklık biçimlerinden biridir. Dikey ve yatay bütünleşmeyi bitirmiş, üst birlikler biçiminde örgütlenen kooperatifler; sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde hazırlığı yapılan bitkisel üretim ve hayvancılık gelişimini sağlayan, katma değer meydana getiren projelerin faaliyete geçirilmesine ciddi oyuncular olarak kabul edilebilmektedir. Bu nedenle, kooperatifler; tarımsal ürünlerin işlenmesi, organik üretim, iyileştirme, satın alma ve pazarlamaya dair türlü projeleri faaliyete geçirebilme konusunda iyi bir yer ve laboratuvar statüsündedir. Kooperatiflerin var olan faaliyetlerini yürütmede yetersiz olmasındaki nedenleri arasında; eğitim, üst örgütlenme sıkıntısı, güçsüz ve küçük var olan kaynakları bilinçli kullanmamaları, ürün kalitesi ve tarım girdilerinin ekolojik sisteme zarar vermesi hali sayılabilir. Bu durumda, sürdürülebilir kalkınma anlamında kooperatiflerin, yeterince kaynak ve korumaya ilişkin destek vermeleri mümkün görülmemektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı açısından, öncelikli olarak kooperatiflerde bu tarz sorunların neticesi ve eksikliklerin karşılanması gereklidir. Bu durumda önemli olan konu; kooperatiflerin ortak ve yöneticilerin eğitilmesine dair etkinliklerin oluşturulmasıdır. Diğer taraftan gelişmiş ülkelerdeki şekilde, bu konuda; devletler, hükümetler ve sivil toplum kuruluşları hem toplumu hem de kendilerini bilinçlendirecek tedbirleri benimsemeleri gerekmektedir (Kara, Yücel ve Dinçer, 2016: 50-51).

3.2. TRAKYA BÖLGESİ'NDE KOOPERATİFÇİLİK

Tablo 12'ye göre, Edirne'de 2020 yılı sonu ve 2021 başı itibarıyla, toplam 265 tarımsal kooperatif bulunmaktadır (Edirne İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2021).

Tablo 12: Edirne İl Geneli Tarımsal Kooperatiflerin Sayısı ve Ortakların Sayısı (2020).

EDİRNE	**Kooperatif Sayısı**	**Kooperatif Ortak Sayısı**
Kooperatif Türü		
Tarımsal KalkınmaKooperatifleri	153	16.700
Sulama Kooperatifleri	97	12.540
Su Ürünleri Kooperatifleri	15	963
Toplam	**265**	**30.203**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Edirne İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün 08.03.2021 itibarıyla hazırlanmış olan güncel verilerinden ve Edirne İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ziyaret edilerek elde edilen verilerden yararlanılmıştır).

Birlikler:

Edirne ilinde,

1163 Sayılı Kanun'a Göre Kurulmuş;

1-Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği (Köy-Koop.)

5996 Sayılı Kanun'a Göre Kurulmuş;

1 Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği,

1 Arı Yetiştiricileri Birliği,

1 Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliği,

5200 Sayılı Kanun'a Göre Kurulmuş;

7 Süt Üreticileri Birliği,

3 Bal Üreticileri Birliği,

3 Çeltik Üreticileri Birliği,

2 Kırmızı Et Üreticileri Birliği

1 Meyve Üreticileri Birliği,

1 Sert Kabuklular Üreticileri Birliği olmak üzere toplam 17 birlik mevcuttur.

Tablo 13: Kırklareli İl Geneli Tarımsal Kooperatiflerin Sayısı ve Ortakların Sayısı (2020).

KIRKLARELİ Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Kooperatif Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	116	14.895
Sulama Kooperatifleri	24	3.761
Su Ürünleri Kooperatifleri	2	223
Pancar Kooperatifleri	1	83.618
Toplam	**143**	**102.497**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Kırklareli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden telefon ile talep edilerek elde edilen verilerden yararlanılmıştır).

Tablo 13'e göre, 2020 yılı sonu 2021 yılı başında Kırklareli il genelinde, toplam 143 tarımsal kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflere ortak olan üye sayısının ise 102.497 kişi olduğu görülmektedir (Kırklareli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2021).

Tablo 14: Tekirdağ İl Geneli Tarımsal Kooperatiflerin Sayısı ve Ortakların Sayısı (2020).

TEKİRDAĞ Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Kooperatif Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	132	9.569
Sulama Kooperatifleri	26	3.055
Su Ürünleri Kooperatifleri	9	354
Toplam	**167**	**12.978**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Tekirdağ Tarım ve Orman İl Müdürlüğü'nden telefon ile talep edilerek elde edilen verilerden yararlanılmıştır).

2020 yılı sonu itibarıyla, Tekirdağ ilinde toplam 167 adet tarımsal amaçlı kooperatif bulunmaktadır. Bunlar; 132 adet tarımsal kalkınma, 26 adet sulama ve 9 adet su ürünleri kooperatifinden oluşmaktadır. Bu kooperatiflere üye toplam 12.978 ortak olduğu görülmektedir (Tekirdağ Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 2021).

Tablo 15: Edirne İl Geneli Yapı Kooperatifleri Sayısı ve Ortak Sayısı (2020).

EDİRNE Kooperatif Türü	Faal Olan Kooperatifler	Tasfiye Halinde (Faal Olmayan) Kooperatifler	Faal Olan Ortak Sayısı	Tasfiye Halinde (Faal Olmayan) Ortak Sayısı
Yapı Kooperatifleri	219	213	5.061	10.810

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Edirne Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden telefon ile talep edilerek elde edilen verilerden yararlanılmıştır).

Tablo 15'e göre, 2020 yılı sonu itibarıyla, Edirne ilinde faaliyet halinde olan 219 adet yapı kooperatifi ve bu kooperatiflere üye olan ortak olan 5.061 kişi bulunmaktadır. Tasfiye halinde (faal olmayan) 213 adet kooperatif ve bu kooperatiflere üye olup tasfiye halinde olan ortak sayısının ise 10.810 kişi olduğu görülmektedir (Edirne Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2021).

Tablo 16: Kırklareli İl Geneli Yapı Kooperatifleri Sayısı ve Ortak Sayısı (2020).

KIRKLARELİ Kooperatif Türü	Faal Olan Kooperatifler	Tasfiye Halinde (Faal Olmayan) Kooperatifler	Faal Olan Ortak Sayısı	Tasfiye Halinde (Faal Olmayan) Ortak Sayısı
Yapı Kooperatifleri	12	24	349	663

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Kırklareli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden telefon ile talep edilerek elde edilen verilerden yararlanılmıştır).

2021 Ocak ayı itibarıyla, 2020 yılında Kırklareli il genelinde faal olan 36 adet yapı kooperatifi ve bu kooperatiflere üye olan ortak sayısı ise 349 kişi bulunmaktadır. Tasfiye halinde 24 adet kooperatif ve bu kooperatiflere üye olup tasfiye halinde olan ortak sayısının ise 663 kişi olduğu görülmektedir (Kırklareli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2021).

Tablo 17: Tekirdağ İl Geneli Yapı Kooperatifleri Sayısı ve Ortak Sayısı (2020).

TEKİRDAĞ	**Kooperatif Sayısı**	**Ortak Sayısı**
Kooperatif Türü		
Yapı Kooperatifleri		
Faal	128	6396
Tasfiye	381	15251
Münfesih	261	4297

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan e-posta ile talep edilerek elde edilen verilerden yararlanılmıştır).

Tekirdağ ilinde 2020 sonu itibarıyla, 6396 ortak sayısına sahip 128 adet faal kooperatif, tasfiye halinde 15251 ortak sayısına sahip 381 adet kooperatif ve 4297 ortak sayısına sahip münfesih durumda olan 261 adet kooperatif bulunmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021). Münfesih kooperatifler, üç yıl üst üste genel kurulunu yapmayarak münfesih hale gelen kooperatiflerdir ve genel kurullarını yaptıkları takdirde faal kooperatif olurlar.

Tablo 18: Edirne İl Geneli T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Olarak Görev Yapan Kooperatiflerin Sayısı ve Ortak Sayısı (2020).

EDİRNE	**Kooperatif Sayısı**	**Ortak Sayısı**
Kooperatif Türü		
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	41	*
Yolcu Taşıma Kooperatifi	18	*
Esnaf Sanatkâr Kredi ve Kefalet Kooperatifi	9	*
Tarım Satış Kooperatifi	9	*
İşletme Kooperatifi	3	*
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	6	*
Kadın Girişimi Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	5	*
Diğer Kooperatifler	4	*
Toplam	**95**	**15.095**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Edirne Ticaret İl Müdürlüğü'nden e-posta ile talep edilerek elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır).

01.04.2021 tarihli verilere göre Edirne ilinde; 95 adet kooperatif ve bu kooperatiflere ortak olan 15.095 kişi bulunmaktadır. Bu kooperatiflerden ayrı olarak Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Trakya Birlik) ve Trakya Motorlu Taşıyıcılar Birliği olmak üzere 2 adet birlik mevcuttur. Trakya Birlik'in ortak sayısı ise 34.617 kişidir. Edirne il ve ilçelerine bağlı kooperatif ve birliklerin toplam ortak sayısı 49.705 kişidir (Edirne Ticaret İl Müdürlüğü, 2021).

Tablo 19: Kırklareli İl Geneli T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Olarak Görev Yapan Kooperatiflerin Sayısı ve Ortak Sayısı (2020).

KIRKLARELİ / **Kooperatif Türü**	**Kooperatif Sayısı**	**Ortak Sayısı**
İşletme Kooperatifi	6	195
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	4	29
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	54	1.096
Tarım Satış Kooperatifi	8	7.985
Tüketim Kooperatifi	1	346
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	2	28
Yolcu Taşıma Kooperatifi	2	58
Yük Taşıma Kooperatifi	1	29
Toplam	**78**	**9.766**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Kırklareli Ticaret İl Müdürlüğü'nün 2020 yılına ait güncel verilerinden, e-posta ile talep edilerek yararlanılmıştır).

Kırklareli ilinde 2020 yılı sonu itibarıyla, T.C. Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak görevini sürdüren 78 adet kooperatif bulunmaktadır ve bu kooperatiflere ortak olanların sayısı ise 9.766 kişidir (Kırklareli Ticaret İl Müdürlüğü, 2021).

Tablo 20: Tekirdağ İl Geneli T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Olarak Görev Yapan Kooperatiflerin Sayısı ve Ortak Sayısı (2020).

TEKİRDAĞ	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler	190	31.698

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Tekirdağ Ticaret İl Müdürlüğü'nün 2020 yılına ait güncel verilerinden, e-posta ile talep edilerek yararlanılmıştır).

2020 yılı sonu itibarıyla, Tekirdağ 'da (ilçeler dahil olmak üzere) T.C. Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapan 190 adet kooperatif bulunmaktadır. Kooperatif Bilgi Sistemi'ne göre, kooperatiflere kayıtlı ortak sayısı (faal olmayanlar dahil) 31.698 kişidir (Tekirdağ Ticaret İl Müdürlüğü, 2021).

Tablo 21: Trakya Bölgesi'nde (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bulunan T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'na Bağlı Görev Yapan Tüm Faal Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020).

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Edirne	265	30.203
Kırklareli	143	102.497
Tekirdağ	167	12.978
Toplam	**575**	**145.678**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Söz konusu üç ilin Tarım ve Orman İl Müdürlüklerinden edinilen en güncel verilere göre hesaplanarak oluşturulmuştur).

Trakya Bölgesi'nde 2020 yılı sonu itibarıyla, 575 adet tarımsal kooperatif ve bu kooperatiflere üye 145.678 ortak bulunmaktadır (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ Tarım ve Orman İl Müdürlükleri, 2021).

Tablo 22: Trakya Bölgesi'nde (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bulunan T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na Bağlı Görev Yapan Tüm Faal Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020).

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Edirne	219	5.061
Kırklareli	12	349
Tekirdağ	128	6.396
Toplam	**359**	**11.806**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Edirne ve Kırklareli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüklerinden ve Tekirdağ ili için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan edinilen en güncel verilere göre hesaplanarak oluşturulmuştur).

Trakya Bölgesi'nde 2020 yılı sonu itibarıyla, 359 adet yapı kooperatifi ve bu kooperatiflere üye 145.678 ortak bulunmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri, 2021).

Tablo 23: Trakya Bölgesi'nde (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bulunan T.C. Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Görev Yapan Tüm Faal Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020).

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Edirne	95	15.095
Kırklareli	78	9.766
Tekirdağ	190	31.698
Toplam	**363**	**56.559**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Söz konusu üç ilin Ticaret İl Müdürlüklerinden edinilen en güncel verilere göre hesaplanarak oluşturulmuştur).

2020 yılı sonu itibarıyla Trakya Bölgesi'nde, T.C. Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapan 363 adet kooperatif ve bu kooperatiflere ortak olan 56.559 kişi bulunmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı İl Müdürlükleri, 2021).

Tablo 24: Trakya Bölgesi İl Bazlı Tüm Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020).

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Edirne	579	50.359
Kırklareli	233	112.612
Tekirdağ	485	51.072

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (İl Müdürlüklerinden elde edilen verilerden hesaplanarak oluşturulmuştur).

Tablo 25: Trakya Bölgesi'ndeki (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) Bağlı Oldukları Bakanlıklara Göre Tüm Kooperatiflerin ve Ortakların Sayısı (2020).

Trakya Bölgesi	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
	1.297	214.043

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Söz konusu üç bakanlığa bağlı olan il müdürlüklerinden edinilen en güncel verilere göre hesaplanarak oluşturulmuştur).

Birliklerin istatistikleri, kooperatif sayılarına ve ortak sayılarına dahil edilmemiştir.

3.2.1. Trakya Bölgesi'nin Potansiyeli

Türkiye'nin Avrupa tarafında olan Trakya'da, tarımsal açıdan önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Toplam alan olarak Trakya 19.044 km² büyüklüğündedir ve Türkiye'deki toplamda %2,43'ü oluşturmaktadır. Tarım, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illeri için belli başlı gelir kaynağıdır. Tarımsal üretimde elde edilen değerin neredeyse %75'i bitkisel üretim, %25'i de hayvansal üretimdendir. Türkiye'de buğday üretiminin %12'si, ayçiçeği üretiminin %46'sı, pirinç üretiminin ise %46'sı Trakya Bölgesi tarafından karşılanmaktadır (Sağlam, Özdemir ve Çinkılıç: 2015: 5-6).

Tarım arazileri verimli olan Trakya Bölgesi, tepeleri alçak ve düzlükleri geniş bir araziden oluşmaktadır. Genelde işlem yapılan yerlerin önemli bir kısmında tarla tarımı şeklinde yapılmaktadır; bununla birlikte meyvecilik, bağcılık ve bahçe

tarımı da uygulanmaktadır. Buğday, ayçiçeği ve çeltik, bölgede yetiştirilen en önemli tarım ürünleridir (Hurma, 2007: 36).

Trakya Bölgesi; Karadeniz, Marmara ve Ege Denizleri ile üç tarafından denizlerle kaplı olması ve akarsu, göl ve gölet bakımından bir hayli zenginliğine rağmen, elindeki su ürünleri potansiyelini yeteri kadar verimli kullanılamayan bir alandır. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 2015 istatistiklerine göre, Türkiye'de bölgelere göre yağlık ayçiçeği üretiminin, 2013 yılı içinde en çok Trakya-Marmara Bölgesi'nde (%47,2) üretilmektedir ve Trakya Bölgesi'ni %29,2 ile Orta Anadolu, %12 ile Karadeniz, %8,7 ile Akdeniz Bölgeleri takip etmektedir. Trakya Bölgesi'ndeki araziler%81,8 oranında elverişli tarım topraklarından oluşmaktadır ancak buna karşın, 2008 yılı Türkiye çapında meydana getirilen 66 milyar TL miktarında bitkisel üretim değerinden sadece %3,9'u Trakya Bölgesi'nden temin edilmiştir (Sağlam, Özdemir ve Çinkılıç, 2015: 6-13).

Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinden oluşan bölge TR21 Trakya Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'nin en batı bölgesinde ve Avrupa Birliği ülkelerinden, Bulgaristan ve Yunanistan sınırında bulunmaktadır. Avrupa ile Türkiye arasında karayolu geçişlerinin mevcut olmasının yanında, bölgedeki halkın önemli bir kısmı Balkan ülkelerinden göç ederek bölgeye yerleşen insanlardan oluşuyor olması, Trakya Bölgesi'nin yalnızca fiziki olmayıp, sosyal ve kültürel açıdan bir geçiş noktası olmasını sağlamıştır (Dalkıran, 2017: 168).

Tarımsal üretim ve imalat sanayi, bölge ekonomisinin temel yapısını meydana getirmektedir. Bölge genelinde tarımsal üretim faaliyetleri yapılmakla birlikte yoğun olarak bölgenin iç ve batı kısımlarında konumlanmıştır. İmalat sanayi Trakya Bölgesi'nde, yoğun olarak Çorlu – Çerkezköy – Lüleburgaz aksında, D100 Karayolu çevresinde bulunmaktadır. Bölgede sınaî üretimine açılmış boş ve büyük ölçekli parseller bulunması, bölgenin İstanbul'a yakınlığı ve OSB (Organize Sanayi Bölgesi)'lerin ve Serbest Bölge'nin önemli mali avantajlar ve iyi bir altyapı imkânı

sağlıyor olması; sanayi üretiminin bölgede artış göstermesini sağlayan nedenlerdir. Hizmet sektörü, turizm sektörünü de kapsamaktadır ve toplam katma değer içindeki payı Trakya Bölgesi'nde zaman içinde artış göstererek %50 civarına yakın haldedir. 2019 verilerine göre Edirne ili, yıllık 431.658 ton çeltik üretimiyle ülke birincisidir ve Türkiye'nin toplam çeltik üretiminin %43'ünü tek başına karşılamaktadır. 2012-2016 döneminde uluslararası sermayeli şirket yatırımlarında 496 milyon ABD Doları yatırım çeken Kırklareli ili, bu alanda Türkiye'de ilk 20 il arasında yer almıştır. 2012-2016 döneminde uluslararası sermayeli şirket yatırımlarında 744 milyon ABD Doları yatırım çeken Tekirdağ ili ise, Türkiye'de 11. sırada yer almıştır (https://www.investintrakya.org.tr/).

3.2.2. Trakya'da Nüfus

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre; Tekirdağ ilinin nüfusu 2020 yılı içinde 25.653 kişi artarak 1.081.065 kişiye yükselmiştir. Edirne ilinin nüfusu bir önceki yıla göre 6.140 kişi azalarak 407.763 kişiye gerilemiştir. Kırklareli ilinin nüfusu ise 99 kişi azalarak 361.737 kişiye gerilemiştir. Trakya'da yalnızca Tekirdağ'da nüfus artışı yaşanmış ve diğer illerde ise düşüş olduğu görülmüştür.

Tablo 26: Trakya Bölgesi İllere Göre Yıllık Nüfus (2018, 2019, 2020).

İl	2018	2019	2020
Edirne	411.528	413.903	407.763
Kırklareli	360.860	361.836	361.737
Tekirdağ	1.029.927	1.055.412	1.081.065
Toplam	**1.802.315**	**1.831.151**	**1.850.565**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020).

Tablo 24, Tablo 25 ve Tablo 26'da yer alan 2020 yılı verileri ışığında, Tablo 27'de bölge halkının kooperatiflere ortak olma durumunu hesaplayacak olursak, Edirne halkının %12,35'inin, Kırklareli'nin %31,13'ünün, Tekirdağ'ın %4,72'sinin

ve Trakya Bölgesi'nin toplam nüfusunun ise %11,56'sının kooperatif ortağı olduğu görülmektedir.

Tablo 27: Trakya Bölgesi'nde Kooperatif Ortak Sayılarının İllere ve Trakya Bölgesi'nin Toplam Nüfusuna Göre Oranı (2020).

İl	2020
Edirne	%12,35
Kırklareli	%31,13
Tekirdağ	%4,72
Toplam	**%11,56**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (TÜİK, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve T.C. Ticaret Bakanlığı İl Müdürlüklerinin 2020 yılı verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır).

3.2.3. Trakya Bölgesi'nin İhracat Durumu

2020 yılı temmuz ayı içerisinde 167 milyon dolar ihracat meydana getirerek bölgedeki iller arası en çok ihracat gerçekleştiren il Tekirdağ olmuştur. 2020 yılıyla 2019 yılı temmuz ayı dönemi kıyaslandığında, Tekirdağ ilinin ihracatı önceki yılın aynı dönemine göre neredeyse -116 milyon ABD Doları eksilmiştir. Kırklareli ili, aynı dönem ihracatında ise bir önceki yıla göre -5,5 milyon ABD Doları miktarında bir azalış meydana gelmiştir. 2020 yılı temmuz ayı içerisinde 6,7 milyon ABD Doları miktarında ihracat gerçekleştiren Edirne ili, bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracatında 4,8 milyon ABD Doları tutarında bir artma olmuştur (Trakya Kalkınma Ajansı, 2020).

Tablo 28: Trakya İllerinin İhracat Rakamları 2019-2020 (ABD Doları).

İl	Temmuz 2020	Ocak-Temmuz 2020	Ocak-Temmuz 2021	Artış-Azalış (2019-2020)
Edirne	6.746.099	37.789.436	32.953.004	4.836.432
Kırklareli	14.296.014	105.426.747	110.994.152	-5.567.405
Tekirdağ	167.306.313	1.029.028.956	1.145.198.474	-116.169.518

Kaynak: Trakya Kalkınma Ajansı, Eylül 2020 Trakya Ekonomik Göstergeler Bülteni (**2019:** 1 ABD Doları = 5,68, **2020:** 1 ABD Doları = 7,01).
Not: Döviz kurları yaklaşık ortalama değerleri yansıtmaktadır.

Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (İSO 500)'nun 2019 yılı neticelerine göre, S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifler Birliği (Trakya Birlik) 755 bin ABD Doları ihracat rakamına ulaşmıştır (http://www.iso500.org.tr/).

3.2.4. Trakya Bölgesi'ndeki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 2017 araştırmasına göre;

Tablo 29: Trakya Bölgesi'ndeki İllerin Türkiye'deki Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2017)

Sıra	İl	Skor	Kademe
9	Tekirdağ	1,014	1
18	Kırklareli	0,557	2
21	Edirne	0,534	2

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın SEGE-2017 araştırması verilerinden yararlanılmıştır).

İnternet bankacılığı kullanımının, sosyal güvenlik kapsamındaki çalışan nüfus oranının ve kişi başına GSYH'nin, illerin sosyo-ekonomik gelişmişliğinde en önemli ağırlığa sahip olan değişkenler olduğu görülmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017).

3.2.5. Trakya Enerji Potansiyeli

Elektrik üretiminde ithalata bağlılığı azaltabilecek ciddi yerli kömür potansiyeli Trakya Bölgesi'nde yer almaktadır. Öte yandan bölgedeki ayçiçeği, pirinç, hayvancılık ve buğday ekimi çalışmalarından meydana gelen biyokütle enerjisi potansiyeli mevcuttur. Bilhassa Tekirdağ bölgesinde yer alan rüzgâr hızının yüksek olmasının da lisanssız elektrik üretimi biçiminde ekonomiye döndürülmesinin olası olduğu tahmin edilmektedir. Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde lisans almış santrallerin kaynak tipi rüzgâr ve doğal gazdır. İşletmede ve

yapım durumundaki santrallerin kurulu toplam gücü 4616 MW ve bölgede 4018,5 MW doğal gaz, 596 MW RES (Rüzgâr Enerji Santrali) ve 0,8 MW biyokütle santral lisansı yer almaktadır. Trakya Bölgesi'nde yer alan santrallerden 2264 MW kapasite işletmede, 2412 MW kapasitenin de inşa durumunda yatırımı sürmekte ya da yalnızca lisansı mevcut olup henüz yapımına başlanmamış haldedir. Bölgedeki santrallerde kurulu toplam güç Ağustos 2012 itibarıyla, Türkiye'de yer alan elektrik üretim yeteneğinin %4,1'i düzeyindedir. Kömür ve fosil kaynaklar açısından Trakya Bölgesi, Türkiye'nin zengin bölgelerinden bir tanesidir. Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ) tahminine göre, 2020 yılı talebin düştüğü varsayımında Türkiye'nin talep ettiği elektrik 398 TWs (Terawatt saat) olarak meydana gelecektir. Trakya Bölgesi'ndeki linyit santrallerinin o zamana kadar faaliyete açılmasıyla, Türkiye'deki toplam talebin %3,5'isağlanabilecektir. Türkiye'nin (2012 yılındaki) doğal gaz ithalatının yaklaşık fiyatıyla hesap yapıldığında bölgede yer alan linyit santrallerinin Türkiye'nin doğal gaz ithalat faturasının yıllık neredeyse 1,7 milyar ABD Doları azalmasını sağlayacaktır. Trakya Bölgesi'ndeki rezervlerin değerlendirilmesi için gereken yatırım miktarı 3,1-3,9 milyar ABD Doları arası farklılık göstermektedir. Bu değerlere çevreye verilen zararları azaltmak için uygulanması gereken yatırımlar da katılmıştır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2012: 33-43).

3.2.6. TR21 Bölge Planı ve Bölge Gelişme Vizyonu

Bölgenin2014-2023 yıllarını kapsayan on yıl içinde ekonomik, sosyal ve beşerî gelişmesini konu edinen, katılımcı esaslar dahilinde hazırlığı yapılmış, araştırması çok yönlü ve bilimsel veriler ile güç kazandırılmış bir taktik ruhsatıdır. Plandaki bütün aşamalar bilimsellik, yönetişim, şeffaflık ve iş birliği kuralları izlenerek meydana getirilmiştir. Plan, bölge için "*Yüksek katma değerli üretim yapısıyla doğal ve kültürel değerlerini koruyarak gelişen, iş birliği ve yenilik kültürünün egemen olduğu, yaşam ve refah seviyesi yüksek Trakya*" vizyonuyla başlangıç yapmıştır (Trakyaka, 2016: 9).

Boğaziçi Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Uygulama ve Araştırma Merkezi (TUYGAR) ve Trakya Kalkınma Ajansı iş birliğiyle Ekim 2011-Haziran 2012 tarihleri arası, Trakya Bölgesi'nde ve İstanbul'da TR21 Trakya Bölgesi Turizm Master Planı yürütülmüştür. Trakya Bölgesi'nde turizm gelişmesine zemin hazırlamak ve yön haritası çizmek amacıyla hazırlanmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde, bölgenin turizm türleri ve çekim unsurları ortaya çıkarılmıştır. Trakya'ya uygun olan turizm çeşitleri; arkeoloji turizmi, kültür turizmi, kıyı turizmi, agro ve ekoturizm, spor turizmi, şarap turizmi ve yeme-içme turizmi biçiminde görülmüştür. Turizm Hizmet Platformu gibi bir platformun kurulması, bu turizm çeşitlerinin devam ettirilebilir bir biçimde geliştirilebilmesi için önerilmektedir. Dahası, bölgedeki konaklama kapasitesinin yeterli olmaması, var olan yapıları kullanarak ve yeni yatırımlara destek olarak çözümlenmesine dair uygulamalar tavsiye edilmiştir. Bir yandan tek başına bir turizm ürünü, bir yandan da diğer turizm çeşitlerinin destekleyici ürünü olarak yiyecek-içecek hizmetleri karşımıza gelmektedir. Bu durumda, yöresel yemekleri araştıracak, tariflerini bir araya getirecek, ticari anlamda ortaya konulmalarına destekte bulunacak, değişik düzeylerde eğitimleri sürdürecek Trakya Bölgesi'ndeki üniversitelerden birine bağlı olacak Trakya Mutfak Sanatları Akademisi'nin meydana getirilmesi tavsiye edilmiştir. Hem yiyecek içecek işletmelerinde hem de konaklama işletmelerinde hizmet ve kalite ölçütlerinin meydana getirilmesine ve iyileştirilmesi durumuna dair uygulamalar raporda tahmin edilmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı, 2013: 8-9).

Şekil 11: TR 21 Trakya Bölge Planı (2010-2013).

Kaynak: Trakya Kalkınma Ajansı, TR 21 Trakya Bölge Planı (2010-2013) verilerinden yararlanılmıştır.

3.2.7. Trakya Bölgesi'nde Tarımsal Kooperatifçilik Biçimleri

Trakya Bölgesi'nde yer alan Köy Kalkınma ve Diğer Amaçlı Kooperatifler (Köy-Koop) illerin tümünde ve pek çok köyde, Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri bütün illerde ve ilçelerde, Tarım Kredi Kooperatifleri bütün illerde, ilçelerde ve hatta diğer büyük olan köylerde bulunmaktadır (Hurma, 2019: 56).

Tablo 30: Trakya'daki Köy Kalkınma ve Diğer Amaçlı Kooperatifler (2019).

İl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Faaliyet Alanı
Edirne	191	23.939	Hayvancılık, Süt Pazarlama, Toprak, Sulama, Orman
Kırklareli	73	7.500	Süt Pazarlama
Tekirdağ	121	42.689	Tarım, Hayvancılık, Balıkçılık, Sulama, Ormancılık, Süt Pazarlama
Toplam	**385**	**42.689**	

Kaynak: Yazar tarafından tarimkoop.org.tr verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir (Erişim:13.12.2020).

Trakya Bölgesi'nde toplamda 385 tane Köy Kalkınma ve Diğer Amaçlı Kooperatifler yer almaktadır. Edirne'deki il, ilçe ve köylerde Köy-Koop sayısı Kırklareli ve Tekirdağ illerinin bir hayli üstündedir. Bu kooperatiflere ortaklığı bulunan üreticilerin sayısı neredeyse 43 bindir. Trakya Bölgesi'ndeki kayıt altında olan üretici sayısının 76 bin dolaylarında olduğunu düşünecek olursak üreticilerin neredeyse %57'si Köy-Koop ortağı olmuştur.

Trakya Bölgesi'nde kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmekte olan üretici örgütlerini aşağıdaki konu başlıkları altında sıralayabiliriz;

3.2.7.1. Tarım Kredi Kooperatifleri

Trakya Bölgesi'ndeki üreticilerin büyük bir çoğunluğuna hitap eden kooperatiflerin başında gelen Tarım Kredi Kooperatifleri Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde ve birçok köyde üreticilere hizmet vermektedirler. Bölümdeki Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına daha çok tarımsal girdi ve kredi temin etmektedirler. Özellikle gübre, zirai ilaç, tohumluk, zirai alet, ekipman gibi çeşitli girdilerin satışı bu kooperatiflerce yapılmaktadır (Okur, 2013: 91).

3.2.7.2. Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri

Trakya Bölgesi'nde Tarım Satış Kooperatifleri, Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, Trakya Birlik ismiyle bir araya gelmişlerdir. Bölgenin en önemli tarımsal ürünlerinden biri olan ayçiçeğinin fiyatını belirlemesinden ve ürünün alımında ve işlenmesinde önemli bir rol oynamasından ötürü Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri bölümde sayıca en fazla ortağa sahip kooperatif türlerinden biridir. Kısaca adı Trakya Birlik olan Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği sadece bölgede üretilen ayçiçeğini satın almakla kalmayıp ortaklarının ihtiyacı olan birçok tarımsal girdiyi kredili ve ucuz fiyatlarla temin ederken nakdi kredi ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmaktadır (Okur, 2013: 91).

3.2.7.3. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Trakya Bölgesi'ndeki Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde genelde aynı konularda faaliyet göstermekte olup genel olarak bu kooperatiflerin ana faaliyetleri, süt temini ve sütün pazarlanması şeklinde olmaktadır. Süt pazarlama konusunda yaygın olan kooperatif çeşidi Köy-Koop'tur. Kooperatifler, önceden yalnızca sütleri toplama faaliyetini gerçekleştirmekteyken ilerleyen zamanlarda kendi işleme tesislerini oluşturarak bu sektörde çalışmaya başlamıştır. Fakat faaliyetlerinin seviyesi hala yetersiz durumdadır. Gerekli birlik ve kooperatif bazında, süt pazarlama ve satış konusunda yapılanma üst bir düzeyde

bulunmaktadır. Üreticilerin meydana getirdiği birlik ve kooperatifler, sütün neredeyse%25'ini pazarlamaktadır. Bu, bölümün örgütlenme yönünden gelişmiş olmanın belirtisidir. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ayrıca temel gıda maddeleri temini, akaryakıt temini, tohumluk temini (buğday, ayçiçeği), girdi temini (yem), tarım makineleri kullanımı, market işletmesi, mandıra, kantar, et ve et ürünleri işleme gibi faaliyetlerde de üreticilerine hizmetler vermektedirler (Okur, 2013: 92).

3.2.7.4. Pancar Ekicileri Kooperatifleri

Cumhuriyetin ilk şeker pancarı fabrikası olan Alpullu Şeker Fabrikasının Kırklareli İli sınırları içinde yer alması bölümde Pancar Kooperatiflerinin yer almasına neden olmuştur. Pancar Ekicileri Kooperatifleri bölüm tarımı için önemli bir kuruluş ve tarımsal girdi fiyatlarının meydana gelmesinde belirleyici unsurdur. Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin en önemli işlevi bölümdeki pancar üreticilerinin ürettiği şeker pancarını satın almaktır. Bu kooperatifler, şeker pancarı tarımı yapan ortaklarına birçok tarımsal girdiyi kredili ve düşük faizli olarak vermektedirler (İnan, Kumkale ve Gaytancıoğlu, 1999: 34-35).

3.2.7.5. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri

Türkiye tarımında Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, yaklaşık 1985 yılı ve sonrasından beri görülmeye başlanan bir teşkilatlanma biçimidir. Tümüyle üreticilerin yapması gerekenleri devlet yöneticilerinin yapması biçiminde değerlendirebileceğimiz bu birlikler, ne yazık ki esas manada kooperatifçilik yapmamaktadır. Hizmet birlikleri özellikle süt pazarlaması konusunda faaldirler. Bu birlikler oluşturuldukları bölgeye göre illerdeki Vali, ilçelerde ise Kaymakam gibi mülki idare amirlerinin yönetimi altındadır. Üreticilerin hizmet birliğine verdikleri ürünü ihale yoluyla satarak neredeyse %4'ünü mahsup eden birlikler, devletin esas sorumluluğu olan köye su, yol, cami, okul vb. hizmetleri yine üretici parasıyla yapmaktadır. Bununla birlikte üreticilere, örneğin; yem temini, suni tohumlama gibi bazı faaliyetlerde de bulunmaktadırlar (İnan, Kumkale ve Gaytancıoğlu, 1999: 35).

3.2.7.6. Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri yapı anlamında çok amaçlı faaliyette bulunan Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine benzemekte vem aksadı damızlık yetiştirme amacında olduğu bir tek çalışmaya yoğunlaşan hizmet kooperatiflerine benzemekte olmasıdır. Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri, çalıştırdıkları nitelikli personeller sayesinde (ziraat mühendisleri, veteriner) ortaklarının elinde olan süt sığırlarını uygun koşullarda beslemesini, damızlık soy kütüğüne göre seçimini ve bakımını yapabilmesi için teknik ve ekonomik yönden hizmet vermektedir. Dahası, çeşitli girdilere de (yem, veteriner ilaçları vb.) piyasa fiyatlarından daha düşük sahip olarak ortaklarının hizmetine vermektedir (İnan, Kumkale ve Gaytancıoğlu, 1999: 35).

3.2.8. Yıldız Dağları ve Ergene Bölümü'nde Tarım Kooperatifçiliği

Trakya Bölümü, Yıldız Dağları Bölümü ve Ergene Bölümünden oluşmaktadır.

3.2.8.1. Yıldız Dağları Bölümü ve Kooperatifçilik Biçimleri

Ülkemizde Trakya kesimi ve bu kesimi oluşturan Yıldız Dağları Bölümünde yer alan Kırklareli İli üretici örgütlenmesi düzeyi bakımından oldukça iyi seviyededir.

İlde faaliyet gösteren (Okur, 2013: 93-94):

- **Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri,** süt toplama ve pazarlama, mazot ve bakkaliye hizmetleri, üyelerine yem tedariki, tarım makineleri ve minibüsle yolcu taşıma işletmeciliği konularında faaliyet göstermektedirler. Toplam 112 Tarımsal Kalkınma Kooperatiften 64'nün ortak olduğu Köy-Koop Kırklareli Birliği il merkezinde faaliyette bulunmaktadır. Ortak sayısının yaklaşık 12.000 civarında olan

Köy-Koop Kırklareli Birliğinin faaliyet alanları: süt toplama ve pazarlama, temel gıda dağıtım, satış, akaryakıt satışı, veterinerlik hizmetleri, tohumluk buğday üretimi ve pazarlanması şeklindedir. Köy-Koop Kırklareli Birliği, ortaklarının %97,46'sının sütünü pazarlamakta, %92,37'sine akaryakıt temin etmekte, %100,00'üne temel tüketim maddeleri sağlamakta, %42,37'sine gübre temin etmekte, %33,90'nına tohum sağlamakta, %29,66'sına zirai ilaç temin etmekte, %22'sine kredi temin etmekte, %15,25'ne teknik bilgi sağlamakta ve%4'nün ürününü işlemektedir. Ayrıca ortakların %12,19'u yemi kooperatiflerden sağlamaktadır.

- **Sulama Kooperatifleri,** ortaklarının ürün çeşitliliğine ve sulama sahası içindeki arazilerin kuyu ve kanal aracılığıyla sulanması, sulamayla ilgili girdilerin temin edilmesi konularında,
- **Su ürünleri Kooperatifleri,** su ürünleriyle ilgili pazarlama ve avlanma, ortaklarının su ürünleriyle ilgili malzemelerin temin edilmesi, vize ve ruhsat işlemleri konularında,
- **Pancar Ekicileri Kooperatifi,** ortaklarının her türlü tarımsal girdilerinin temin edilmesinde (gübre, tohum, zirai ilaçlar, tarım alet ve makineleri vb. gibi konularda) faaliyet göstermektedir.

Tarım ve hayvancılık desteklemelerinin kooperatif ve birlikler aracılığıyla üreticilere verilmeye başlanmasıyla beraber kooperatif kurma girişimleri konusunda Kırklareli ilinde artış gözlenmiştir.

3.2.8.2. Ergene Bölümü ve Tarım Kooperatifçiliği

Trakya kesimini oluşturan diğer bölüm olan Ergene Bölümü ve bu bölümde yer alan Edirne ve Tekirdağ illerindeki üretici örgütlenme düzeyi ve türleri, kesimin Yıldız Dağları Bölümünde yer alan Kırklareli ilindekine benzer şekilde iyi olmakla birlikte, ülkemizde kooperatifçilikle ilgili genel problemlerin ve bu hususstaki yetersizliklerin etkilerini burada da görmek mümkündür. Ergene Bölümü'nde görülen çiftçi örgütlenmelerinden biri de Önder Çiftçi Projesi'dir. Önder Çiftçi

Projesi'nin yürütücüleri Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Alman Tarım Birliği ve Alman Teknik İşbirliği'dir. Bu proje 27 Aralık 1986 yılında resmî gazetede yayımlanmış ve Türkiye'de ilk kez Tekirdağ ilinde kurulmuş olup bölüm dâhilinde Muratlı, Çorlu, Malkara ilçelerinde oluşturulan çiftçi gruplarına uygulanmıştır. Önder Çiftçi Çalışma Gruplarının amaçları şu şekilde belirtilebilir (Okur, 2013: 95-96).

- Tarımsal işletmecilik, tarım ekonomisi, tarımsal teknoloji konuları ve genel ziraat konularında üyelerin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi;

- Ekonomik ve teknik tarımsal faaliyetlerini meydana getirmesinde yardımcı olacak örgütlerin kurulması için çiftçilerin yol göstermesi;

- Üye çiftçilere bilimsel araştırma ve pratikte kazanılan deneyim neticelerinin aktarılması;

- Tarımsal amaçlı endüstriyel, mesleki ve bilimsel kuruluşlarla irtibat kurulması;

- Zirai konularda çiftçiler için seminerler düzenlenmesi ve üye çiftçilerin tüm faaliyetlerde grup çalışmalarına özendirilmesi;

- Üye çiftçilerle beraber tarım alanlarında deneme, tarla günleri, tecrübe alışverişi, tartışmalar, toplu yurtdışı ve yurtiçi geziler vb. yapılması;

- Bütün bu faaliyetlerin ortaya konabilmesi için ziraat mühendislerinin yeterli sayıda olması ve uzman danışman olarak görevlendirilmesidir. Çiftçi grupları her yıl kendi yönetim kurullarını belirlemekte, yönetim kurulu da bir danışman atamaktadır. Gruplar kendi aralarında iki koordinatör aracılığıyla organize olarak ortak çalışmakta ve bilgi alışverişinde bulunmaktadırlar.

3.2.8.3. Trakya Bölgesi'nin Mekânsal Gelişim Açısından Güçlü, Zayıf, Fırsat, Tehdit Analizi ve Rekabet Gücü Değerlendirmesi

Mekansal Gelişme Özel İhtisas Komisyonu uygulamaları neticesinde Trakya Bölgesi'nin G-Z-F-T (Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit) analizi çıkarılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır (Dinçsoy, 2013: 18-22).

Tablo 31: Trakya Bölgesi'nin Güçlü, Zayıf, Fırsat ve Tehdit Analizi

Güçlü Yönler	
Sosyo-Ekonomik	• Bireysellik • Hoşgörü • Demokrasi Kültürünün Yerleşmesi • Suç Oranının Düşük Olması • İnsana Saygı • Eğitim Seviyesi • Güvenli Bölge Olması • Farklı Sektörlerin Var Olması • Ekonomik Güçlülük • Sektörel Çeşitlilik • Gelişime Açık Olması • Eğitim Seviyesi Yüksek Yerel Halkın Varlığı
Tarım ve Hayvancılık	• Tarımsal Verimlilik • Hayvanların Hastalıktan Ari Bölge İçinde Olması • Tarımsal Ürün Çeşitliliği
Doğal ve Kültürel Kaynaklar	• Kültürel Kimlik (UNESCO Listesine Kabul Edilmiş Değerlerimiz) • Yeraltı Zenginliği • Tarihi Miras • Kültürel Değerlerin Var Olması • Doğal Kaynakların Var Olması • Doğal Güzellikler (Saros, Longoz Ormanları, Lagünler,)
Coğrafya ve İklim	• Coğrafi Koşulların Uygun Olması • Avrupa'ya veİstanbul'a Yakın Olması • Üç Tarafının Denizlerle Çevrili Olması • Mikroklimatik Alanların Var Olması • Biyolojik Çeşitlilik ve Endemik Türlerin Var Olması • Üç Farkı Floristik Bölgenin Kesişme Noktasında Bulunması • Ulaşım Ağı
Zayıf Yönler	

Kentsel	• Altyapıda Eksiklik • Kentsel Donatıların Yeterli Olmaması • Çarpık Kentlileşme • Turizm Noktalarının Eksik Olması
Sosyal, Ekonomik ve Kültürel	• Planlı Olmayan Sanayileşme • ÇiftTaraflı Göç (Nüfus Artışı Yok) • Bölgelerarası Ekonomik Seviyenin Farklı Olması • Hizmet Sektörü Yetersizliği • İstem Dışı Kontrolsüz Göç • Sosyokültürel Mekân ve Etkinliklerin Eksik Olması • Aidiyetin Eksik Olması • Tarihi Değerlere İlginin Olmaması • Beyin Göçü • Girişimci Ruhun Eksik Olması
Ulaşım	• Transit Geçiş • Ulaşım Sisteminde Rekabetsizlik • Deniz Ulaşımından Yeterli Yararlanılmaması
Çevre	• Çevre Sorunları • İstanbul'a Yakın Olması • Doğal Afet Riski
Diğer	• Siyasi Güç • Örgütlenmenin Eksik Olması • Markalaşmış Bir Ürünün Eksik Olması • Tanıtım Eksikliği
Fırsatlar	
Coğrafik Konum	• Sınır Kapılarına Yakın Olma • İstanbul'a Yakın Olma • Kuzey Bölgesinin Depreme Dayanıklı Olması • 3 Denize de KıyınınBulunması
Doğal Kaynaklar	• 1. Sınıf Tarım Arazilerinin Mevcut Olması • Ormanlar • Ekolojik Çeşitlilik • Su Kaynakları • Doğal Zenginlik • Korunan Alanların Varlığı
Kültür ve Turizm	• Turizm Potansiyeli • Yerel Değerlerin Kaybolmaması • Kozmopolit Yapı • Kültürel Zenginlik • Trakya Mutfağı • Festival ve Şenlikler • Tematik Turizm Olanakları (Tarımsal, Kırsal, Kültürel, Doğal, Sağlık)
Diğer	• Ulaşım • Üniversitelerin Varlığı
Tehditler	
Coğrafi Konum ve İklim	• İstanbul'a Yakınlık

	• Küresel Isınma • Uluslararası Sınırlara Yakınlık
Çevre ve Doğal Kaynak	• Su Kaynaklarının Kirliliği • Su Baskınları ve Doğal Afetler • Çevre Kirliliği • Çevre Koruma Bilincinin Yetersiz Olması • Su Kaynaklarının İstanbul'a Akıtılması • Doğal ve Kültürel Değerlerin Tehdit Altında Olması
Tarım ve Sanayi	• Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanılması • Bilinçsiz Tarım (Aşırı Sulama ve Kimyasal İlaç Kullanımı) • Tarım ve Hayvancılığın İvme Kaybetmesi • Sanayi Sektörünün Artışta Olması • Altyapının Eksik Olması
Diğer	• Nüfusun Hızlı Artışı • Beyin Göçü

Kaynak: (Dinçsoy, 2013: 18-22).

3.2.9. Bölge Tarımının Güçlü ve Zayıf Yönleri

Trakya Bölgesi topraklarının %74,42'si, birinci, ikinci ve üçüncü sınıf arazilerden oluşmaktadır ve bu toprakların %53,22'si tarımsal alan ve %6,65'i ise çayır mera arazisi olarak kullanılmaktadır. Bölgede tarımsal ürün verimliliği, Türkiye ortalamasına göre oldukça yüksektir; buğday verimi ülke ortalamasının 1,51 katı, arpa verimi ise 1.68 katıdır. 2015 TÜİK verilerine göre, tarımın bölge istihdamına katkısı ise %19,6'dır. TÜİK 2018 verilerine göre ise Trakya Bölgesi tarımsal üretim değerinin %83,5'i bitkisel üretimden, %16,5'i hayvansal üretimden oluşmaktadır. Bölgede 2017 yılı haziran ayı itibariyle 433 bin sığır bulunmakta olup, bunların 178 bini sağmaldır. Süt üretimi ise, 2017 yılı itibariyle 670.833 tondur. Trakya Bölgesi, yüksek süt ve yem bitkisi verimleri, uygun iklim ve coğrafi koşulları, hastalıktan arî bölge olması, gelişmiş süt ve süt ürünleri sanayii gibi özellikleri ile süt sığırcılığı açısından öne çıkan bölgelerin üst sırasında gelmektedir. Süt verimi ortalaması bölge illerinde Türkiye çapının bir hayli üstündedir ve verimli süt ortalamaları sıralaması illere göre; Tekirdağ 4., Kırklareli 5., Edirne 7. sıradadır (Koç ve Uzmay, 2018: 204).

Trakya Bölgesi'nin tarıma elverişli arazi miktarı Türkiye ortalamasının yaklaşık 2.5 katıdır. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 2007 verilerine göre, elverişli tarım arazileri içinde topraktaki dağılıma bakıldığı zaman, toprakların önemli bir kısmının arazi kullanım marifetine göre ikinci grup arazilerde ağırlık olduğu görülmüştür. Ayrıca stratejik ürünlerin üretiminin uygunluğu ve iklim koşullarının elverişli olmasından dolayı, tarımsal sit alanı olarak değerlendirilmesi gerekli bölgelerin üst sırasında Trakya Bölgesi gelmektedir. Trakya Bölgesi'nde üretici ortaklığı bulunan çok miktarda kooperatif yer almaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri'nin tarımsal finansman ve girdi temininde büyük rolü vardır. Trakya Bölgesi'ndeki sulama işletmeciliğinin de ciddi bir kısmı tarımsal sulama kooperatifleri yoluyla sağlanmaktadır. Dinamik yönetildiği zaman tarımsal kooperatiflerin, tarım tarafındaki kişilerin gelir ve refah seviyesi üzerinde olumlu etki bırakması olasıdır. Trakya Bölgesi, hayvansal üretimin yanında bitkisel üretimde de ciddi potansiyeli vardır. Mevcut hayvan sayısının neredeyse %98'i kültür ve kültür melezi sığırlardan meydana gelmektedir. Verimi yüksek hayvan ırkının yoğun olması, bölgeyi et ve süt gibi hayvansal ürünler açısından da zengin hale getirmektedir. Trakya Bölgesi'nde sayıca çok tarımsal teşkilat ve ortaklığı olan üreticinin var olmasına rağmen bu teşkilatlar istenilen seviyede aktif değildir. Yönetim konularında kooperatif yöneticilerinin tecrübesiz olması ortakların kooperatifle olan ilişkilerinde sorun meydana getirmektedir. Kooperatifler, yönetimsel sorunlardan dolayı etkin hizmet edememektedir (Hurma, 2019: 58).

Trakya'daki kooperatifçiliğin güçlü ve zayıf yönlerinin konu alındığı 2016 yılındaki çalıştayda, kooperatifçilik anlamında Türkiye'nin sağlam bir alt yapısının bulunması ve köklü bir tecrübesinin olması güçlü yanlarından olduğuna değinilmiştir. Kooperatiflerin küçük ve az üyesi bulunan yapılarının olması da zayıf yan olarak belirtilmiştir. Ortak çalışma kültürünün eksik olması, bireylerin birbirine güvensizliği gibi yanlar da zayıf yanlara ayrıca eklenmiştir. Son yıllarda Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşların, kooperatifler yoluyla kalkınma modeline artan çizgide süren ilgileri ve proje bazında kaynak imkânı tanıması, uluslararası alanda birim kooperatifler arası iş birliğinin artışı, halkın eğitim seviyesinin

artmasının "sağlıklı ve bilinçli" kooperatifleşmeye katacağı ivme, üretim, haberleşme ve bilişim teknolojilerinin zamanla gelişimi de fırsatlar olarak sıralanmıştır. Tehditler sıralanmaktayken de kooperatiflere dair devlet desteğinin zamanla azalması, ilgili bakanlıklar dışında kalan kamu kurumlarında kooperatifçilik gelişimiyle alakalı çalışmaların yapılması yetersiz olarak öne çıkmıştır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2016).

Tarımsal üretimde Ergene havzasının kirliliği, değişik ekonomik sıkıntılara sebebiyet verebilmektedir. Üretim şeklindeki değişiklik ve verimdeki kayıplar bunların başında sayılabilir (Hurma, Demirkol ve Yılmaz, 2016: 58).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2019 yılı Edirne Tarımsal Yatırım Rehberi'ne göre, Edirne ilinde bulanan tarım alanlarının aşağıdaki tabloda yer aldığı şekilde dağılım gösterdiği görülmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

Tablo 32: Edirne Tarım Alanlarının Dağılımı (2019).

	2019	
	Üretim Alanı (ha)	**Üretim Miktarı (ton)**
Meyve	42.816	25.196
Sebze	55.842	138.741
Tarla	2.919.131	1.248.939

Kaynak: Yazar tarafından T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Edirne Tarımsal Yatırım Rehberi'nin 2019 yılı verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

NOT: *Tarla Bitkileri Toplamına Dahil Olmayanlar (Şeker Kamışı, Burçak (Yeşil Ot), Korunga (Yeşil Ot), Yonca (Yeşil Ot), Yulaf (Yeşil Ot), Üçgül (Yeşil Ot), Sorgum (Yeşil Ot), Mürdümük (Yeşil Ot), Tritikale (Yeşil Ot), Mısır (Hasıl), Mısır (Silajlık), Buğday (Yeşil Ot), Arpa (Yeşil Ot), Yem Şalgamı, Çavdar (Yeşil Ot), Fiğ (Diğer) (Yeşil Ot), Bezelye (Yemlik) (Yeşil Ot), İtalyan Çimi, Fiğ (Adi) (Yeşil Ot), Fiğ (Macar) (Yeşil Ot), Pamuk (Lif), Pamuk Tohumu (Çiğit)).*

2016 yılında Kırklareli ilinde TÜİK 2017 verilerine göre, işlenebilir arazinin ürün ve kullanım alanına göre dağılımı aşağıdaki tabloda oluşturulmuştur. Kırklareli ilinin işlenebilir arazisinin %98,02 Tarla Arazisi (Nadas Dahil), %0,94 Sebze

Arazisi, %0,85 Meyve Arazisi ve %0,19 Bağ Arazilerinden oluştuğu görülmektedir (T.C. Kırklareli Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018).

Tablo 33: Kırklareli Tarım Alanlarının Dağılımı (2017).

İşlenebilir Arazi Dağılımı	Alanı (da)	Payı (%)
Tarla Arazisi (Nadas Dahil)	2.306.609	98,02
Sebze Arazisi	22.057	0,94
Meyve Arazisi	20.108	0,85
Bağ Alanı	4.487	0,19
Toplam	**2.353.261**	**100**

Kaynak: Yazar tarafından T.C. Kırklareli Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2018 Yılı Brifing Raporu (4.Dönem) verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

2019 yılı TÜİK verilerine göre Tekirdağ ili arazi dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tekirdağ Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, 2019).

Tablo 34: Tekirdağ Tarım Alanlarının Dağılımı (2019).

Kullanılış Şekli	Alan (da)	Oranı (%)
Tarla Arazisi	3.793.930	96,11
Meyvelik Arazi (Diğer)	121.460	3,07
Sebze Arazisi	31.638	0,8
Örtüaltı Arazi	316	0,008
Süs Bitkileri	100	0,0025
Toplam	**3.947.444**	

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir (Tekirdağ Tarım ve Orman İl Müdürlüğü 2019 Yılı Tarım Raporu verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

Trakya Bölgesi'nde tarım ve sanayi haricinde turizmin potansiyelinin bulunmasına karşın; hala bölgede turizm, bir sektöre dönüşememiştir. Osmanlı Devleti'nin eski başkenti olarak Edirne, güzel doğası ve Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinde kullandığı toplarını döktürdüğü Demirköy'ün yer aldığı Kırklareli ve Macarların milli kahramanı Rakoczi'nin yaşamış olduğu evin yer aldığı, doğa güzellikleri mevcut ve doğa sporları faaliyetlerinin yapılabildiği Tekirdağ, bölgenin turizm sektöründe gelişme kaydedilebileceğinin belirtisidir. Turizmde kısmi olarak faal durumu bilinen Şarköy, İğneada, Kıyıköy, Enez ve Edirne Merkez gibi noktalardan; turizm altyapısının gerçek anlamıyla iyileştirilememesi, hizmet

kalitesinin düşük olması ve etkinlik eksikliği bulunması şeklinde nedenlerden dolayı gerekli verimin alınamadığı görülmektedir (Nergiz, 2017: 201).

3.2.10. Trakya Bölgesi'nde Kooperatiflerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi

Trakya Bölgesi'nde yer alan kooperatiflerin mevcut durumunun, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 17 hedefi ile karşılıklı ilişkilendirilmesi ve analizi ile genel bir çerçeve ortaya koymak gerekirse, istatistiki veriler ışığında, bölgenin pozitif yönleri ve geliştirilmeye açık yönleri aşağıdaki tabloda görülmektedir;

Tablo 35: Sürdürülebilir Kalkınmanın 17 Hedefi ile Trakya Bölgesi'nin Mevcut Durumunun Karşılaştırılması.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	Trakya Bölgesi'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Karşısındaki Mevcut Durumu
SKH 1 **Yoksulluğa Son**	TÜİK 2019 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları verilerine göre, her İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) 2. Düzey bölgesi için eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si temelinde hesaplanan yoksulluk sınırına göre, %13,3 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) gelire dayalı göreli yoksulluk oranının en yüksek olduğu bölgelerden biridir (TÜİK, 2020). ***Türkiye'de 2020 yılı Mart ayında başlayan Covid-19 salgınının da etkisiyle birlikte, göreli yoksulluk oranının en yüksek olduğu bölgelerden biri olan Trakya Bölgesi'nin daha nitelikli bir kooperatifleşme uygulaması, yalnızca ekonomik kazanç sağlamak dışında sosyal anlamda da yoksulluğun azaltılmasına ve bölgede sürdürülebilir bir kalkınma katkısı sağlamasıyla SKH 1 için önemli bir adım atmış olacaktır.**
SKH 2 **Açlığa Son**	Birleşik Metal-İş Sendikası Araştırma Merkezi, Açlık ve Yoksulluk Sınırı Kasım 2020 Dönem Raporu'na göre, TR21 Bölgesi olan (Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) illerin açlık sınırı 2 bin 554 TL olarak tespit edilmiştir. Açlık ve Yoksulluk Sınırı Kasım 2020 Dönem Raporu'na göre (Bisam, 2020); - Günlük beslenme maliyeti 81 TL'dir. - Asgari ücretli biri 1 aylık ücreti ile ancak 8 gün geçinebilmektedir. - Açlık sınırı 2 bin 439 TL'dir ve 17 yılda 5,25 kat artmıştır. - Açlık sınırı Kasım ayında 2 bin 439 TL, - Yoksulluk sınırı 8 bin 437 TL olarak görülmektedir. *** Bu veriler ışığında, Trakya Bölgesi çiftçisinin desteklenmesi, arazi, teknoloji ve piyasalara eşit erişimlerini destekleyecek bir şekilde sürdürülebilir tarım uygulamaları teşvik edilmelidir. Tarımda verim artırılmalı, altyapı ve teknoloji yatırımı yapılmalı ve uluslararası iş birlikleriyle birlikte SKH 2 için gelişim gösterilmesiyle, açlık ve yetersiz beslenmenin önüne geçilmelidir.**
SKH 3 **Sağlık ve Kaliteli Yaşam**	TÜİK İllerde Yaşam Endeksi Gösterge Değerleri 2015 verilerine göre, Kamunun Sağlık Hizmetlerinden Memnun Olanların Oranı; - Edirne ilinde %81,0 - Kırklareli ilinde %76,2 - Tekirdağ ilinde %75,1 Sosyal Hayat Memnuniyet Oranı ise; - Edirne ilinde %60,6

	- Kırklareli ilinde %58,2 - Tekirdağ ilinde %58,9 Yaşam memnuniyeti açısından, Mutluluk Düzeyi Oranı; - Edirne ilinde %54,1 - Kırklareli ilinde %53,2 - Tekirdağ ilinde %56,5 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2015). *** Bu veriler ışığında, Trakya Bölgesi illerinde kamu sağlık hizmetlerinden memnun olanların oranının yüksek düzeyde olduğu görünmektedir ancak sosyal hayat memnuniyeti ve mutluluk oranlarının düşük olması karşısında, kooperatiflerin sosyal yönüyle ön plana çıkması, ölüm oranlarının ve hastalıkların azaltılması konusunda iş birliği içerisinde davranış göstermesi, bölge halkının ihtiyaç duyduğu eksikliklerine olumlu destek olması faydalı olacaktır. Bu memnuniyet oranını artırıcı faaliyetler, bölgeye olumlu şekilde yansıyacak ve SKH 3 hedefi için katkı sağlanmış olacaktır.**
SKH 4 **Nitelikli Eğitim**	TÜİK İllerde Yaşam Endeksi Gösterge Değerleri 2015 verilerine göre, Okul Öncesi Eğitimde (3-5 Yaş) Net Okullaşma Oranı; - Edirne ilinde %42,5 - Kırklareli ilinde %43,9 - Tekirdağ ilinde %32,5 Fakülte veya Yüksekokul Mezunlarının Oranı; - Edirne ilinde %14,1 - Kırklareli ilinde %14,0 - Tekirdağ ilinde ise %13,3 Kamunun Eğitim Hizmetlerinden Memnuniyet Oranı; - Edirne ilinde %78,4 - Kırklareli ilinde %75,8 - Tekirdağ ilinde %76,9 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2015). *** Trakya Bölgesi'nde eğitim kooperatiflerinin yaygınlaşması ile; eğitim seferberliği uygulama, eğitimin niteliğini ve kalitesini artırıcı çalışmalarla okullaşma ve nitelikli eğitim görmüş insan kaynağını artırma, eğitim konusunda uluslararası alanda en iyi sistemleri de baz alarak, uluslararası etkileşim olması, kültür kaynaşması ve dil öğrenme açısından bölgede daha nitelikli insan kaynağı oluşacaktır. SKH 4 hedefinde gelişim gösterilmiş ve eğitimden yana memnuniyet oranının da artmasına katkı sağlanmış olacaktır.**

SKH 5 **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) öncülüğünde, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) iş birliğinde hazırlanan 2020 yılı, 81 İlde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi Raporu'nda, genel değerin tam eşitsizlikte 0,000 ve tam eşitlikte 1,000 olduğuna göre (Düşündere, Bilgiç ve Avşar, 2020: 104-149); - Edirne 0,510 ile 81 ilde 12. sırada, - Kırklareli 0,527 ile 81 ilde 5. sırada, - Tekirdağ 0,504 ile 81 ilde 17. sırada yer almaktadır. *** Trakya Bölgesi'nde, kooperatiflerde erkek egemen bir tablo görülmektedir. Bu veriler ışığında bölgede SKH 5'i gerçekleştirebilmek için, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda gelişim gösterilmeli ve kadınların daha aktif rol aldığı alanlar oluşturulmalıdır. Kadın kooperatifleri yaygınlaştırılmalı, kadının çalışma hayatına eşit koşullarda adapte olması ve üretmesi sağlanmalıdır. Bu konuda eğitimlerin verilmesine, kadın kooperatiflerinin geliştirilmesine, ürettiği ürünlerin pazarlanması, satışı, bölge halkının kazanması ve kadın işsizliğinin de önüne geçilerek kadınların iş hayatına kazandırılmasına ve kadın liderlerin artmasına destek olunmalıdır.**
SKH 6 **Temiz Su ve Sanitasyon**	Türkiye'de kullanılabilir mevcut su mevcudu neredeyse 112 km³'tür. TR 21 Trakya Bölgesi için 4,0 km³'tür. Bölgedeki bu suyun 2,9 km³'ü yerüstü, 0,7 km³'ü dış kaynaklı (Meriç Nehri) ve 0,4 km³'ü ise yeraltı suyundan oluşmaktadır. Türkiye'de kişi başına 1450 m³ su düşmektedir ve Trakya Bölgesi'nde bu sayı 500 m³'tür. Dünya'da 8000 m³'tür. Dünya su konseyine göre, su sıkıntısıyla karşı karşıya olan ülkelerin kişi başına düşen su 1000-2000 m³ miktarı arasındadır. Konu edilen istatistik verilerine göre, Trakya Bölgesi için suyun çok net bir şekilde kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Su, Trakya Bölgesi'nde refah seviyesinin, üretimin (tarım ve sanayi) ve yerleşimlerin gelişmesi yönünden belirleyici unsurların üst sırasında gelmektedir. Trakya Bölgesi'nde işlenen tarım arazilerinin oldukça ufak bir bölümünün sulandığı ve Trakya Bölgesi'nin kalkınması doğrultusunda sulu tarıma geçiş yapmanın bir hayli öneminin bulunması değerlendirildiğinde su rezervlerinin artırılması ve etkili kullanımı önemlidir (Trakya Kalkınma Ajansı, 2014: 52). Bölgede su kaynaklarının yönetimiyle alakalı birçok kurumun mevcut olmasına karşın, bu kurumlar arasındaki koordinasyonun yetersizliği, kurumlar içerisinde yapılan çalışmaların etkinliğini azaltmaktadır. Paydaşların ortak bir çatı altında, iş bölümü yaparak su kaynakları yönetiminde çalışmalar yapması daha etkin ve sürdürebilir yapının meydana gelmesini sağlanacaktır. Bölgedeki tarım, sanayi ve evsel kullanımlar için, gelecek zamanlarda su ihtiyacı saptanarak, su yapılarıyla ilgili proje gereksinimlerinin saptanması ve bölge planlamalarında bu durumun göz önünde

	bulundurulması gereklidir (Yüksel, 2013: 43). *** Saros Körfezi, balık çeşitliliği ve zenginliği, kendini yenileyebilen bir körfez olarak temizliği ve ekoturizme uygunluğu açısından güçlü bir konumdadır. Trakya Bölgesi için su büyük bir öneme sahiptir. Dünya'da su kıtlığı tehlikesi bulunmaktadır. Suyun verimli kullanılması çok önemlidir. Kooperatiflerin desteklenmesi, tarım arazilerinin teknoloji ve sulama sistemleriyle geliştirilmesi, en az su tüketilerek en fazla üretim yapma fikrinin benimsenmesi, üretimden sonraki atık suyun geri dönüştürülmesi ve tekrar kullanılması hem sürdürülebilir bir tarım için Trakya Bölgesi'ne hem de SKH 6 için etkili olacaktır.**
SKH 7 **Erişilebilir ve Temiz Enerji**	Trakya Bölgesi'nde rapor çerçevesinde yapılan uygulamaya göre, 2000 MW üzerinde kömür santrali inşa edilebilmesi olasıdır. Bu kömür rezervlerinin Türkiye ekonomisine kazandırılmasının özellikle elektrik arzına önemli fayda sağlayacaktır. Dahası, ithal edilen doğal gaz miktarının azalmasına ve cari açığa da olumlu etki yapacaktır. Trakya Bölgesi koşulları düşünüldüğünde, lisanssız üretim çerçevesinde uygun hidroelektrik potansiyeli olmadığı değerlendirilmektedir. Bölgede, lisanssız üretimin biyokütle ve rüzgâr olarak yapılabilmesi mümkündür (Trakya Kalkınma Ajansı, 2012: 64-65). *** Trakya Bölgesi, elektrik arzının artmasına, ithalatın ve cari açığın azalmasına katkı sağlayacak (Biyokütle, doğalgaz, kömür vb. gibi) yenilenebilir enerji kaynaklarına ve potansiyeline sahiptir. Hatta, Saros Körfezi etrafında rüzgâr enerjisi potansiyeli de bulunmaktadır. Trakya Bölgesi'nde yenilenebilir enerji kooperatifleri yetersizdir ve bölgedeki yenilenebilir enerji kaynakları mutlaka değerlendirilmelidir. Tarımsal üretimin yaygın olduğu Trakya Bölgesi'nde bitkisel ve hayvansal üretimden sonraki çıktıların dönüştürülmesi ve biyokütle enerjisinin, doğalgazın ve kömürün de bölgeye kazandırılması Trakya Bölgesi için çok faydalı olacaktır. SKH 7 konusunda etkili bir ilerleme kaydedilebilecektir.**
SKH 8 **İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme**	TÜİK İllerde Yaşam Endeksi Gösterge Değerleri 2015 verilerine göre, Çalışma yaşamı açısından, İstihdam Oranı; - Edirne ilinde %50,1 - Kırklareli ilinde %49,5 - Tekirdağ ilinde %52,6 İşsizlik Oranı; - Edirne ilinde %7,8 - Kırklareli ilinde %8,0

	- Tekirdağ ilinde %7,2 Ortalama Günlük Kazanç (TL) Oranı; - Edirne ilinde 53,1 TL - Kırklareli ilinde 63,0 TL - Tekirdağ ilinde 65,2 TL İşinden Memnuniyet Oranı; - Edirne ilinde %78,5 - Kırklareli ilinde %79,6 - Tekirdağ ilinde %82,4 olarak görülmektedir (TÜİK, 2015). *** Son birkaç yıldır ekonominin yavaşlamasıyla ve Covid-19 salgınının da etkisiyle, her sektörden işsizlik oranlarında artış görülmektedir. TÜİK 2015 verileri ışığında, Trakya Bölgesi'nde görülen düşük miktardaki istihdam ve ortalama kazanç, 2021 yılının yarısını geride bıraktığımız günlerde de devam etme eğilimindedir. Sadece tarımsal kooperatifleşme ile yetinmeyip tarım dışı teknolojiye dayalı bir kooperatifleşme de sağlanarak, bölgedeki sürdürülebilir kalkınmaya, istihdama ve ekonomiye olumlu olarak yansıması desteklenmelidir. Trakya Bölgesi'nde kadın kooperatiflerinde artış ve aktifleşme gözlemlenmektedir. Örneğin; Edirne'nin Havsa ilçesinde 8 girişimci kadının ev ekonomilerine katkı sağlamak amacıyla kurduğu, Havsa Kadın Girişimcileri Üretim ve İşletme Kooperatifi; turşu, erişte, tarhana ve kahvaltılık üreterek, ilk yılın sonunda üretimlerini 10 katına çıkarmayı başarmıştır. Kooperatifler, SKH 8'i gözeterek; Dünya'daki yenilikleri takip etmesi, üretimde teknolojik yeniliklerin artırılması, girişim ve iş imkanlarının geliştirilmesi, benzer fikirlere, ortak değerlere ve hedeflere sahip insanların kooperatifleşmesini sağlamalıdır.**
SKH 9 **Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı**	Tekirdağ ili, Trakya Bölgesi'nin sanayi merkezi haline gelmiştir. Bölgedeki sanayi işletmelerinin %68'i Tekirdağ ilinde bulunmaktadır. %16,4 oranıyla Kırklareli ili 2. sırada ve %15,6 ile Edirne ili 3. sırada gelmektedir. Trakya Bölgesi'ndeki sanayi işletmelerinin %34'ü tekstil ve konfeksiyon alanında çalışmaktadır. Ayrıca bölge süt hayvancılığı konusunda uzmanlaşmıştır. Bölgede süt, yoğurt, beyaz peynir ve kaşar peyniri üretimi de oldukça yaygındır. Bu yüzden Trakya Bölgesi'nde gıda alanında çalışan işletmelerin, bölgede bulunan toplam işletme sayısı içerisindeki payı %25 olarak üst seviyededir (Kubaş, 2012: 2). 2012 yılı TÜİK istatistiklerine göre; internet ve bilgisayar kullanım oranlarında, Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illerinin bulunduğu Batı Marmara Bölgesi'nin, Türkiye ortalaması altında yer aldığı görülmüştür. Türkiye çapında bilgisayar kullanım payı %48,7, internet kullanım payı %47,4 iken Trakya Bölgesi'ni de içine alan TR2 Batı Marmara Bölgesi'nde bilgisayar kullanım payının %44,4,

	internet kullanım payının %44 olduğu görülmektedir. Yenilikçilik ve bilimsel altyapı kavramları için en ciddi değişkenlerinden biri de üniversitelerin yaptığı uygulamalar ve nitelikli iş gücüdür. Bölgedeki üniversitelerin imzasını taşıyan yayın sayısında 2005 yılından itibaren sonraki yıllarda artış gösteren bir yönelim görülmüştür. Fakat bütün Türkiye çapında Trakya/Türkiye payı %1,64'tür. Bu prestijle üniversitelerin kurumsal becerilerinin artırılmasıyla bölge içerisinde bilgi üretip ve yayan kurumlara dönüşmesi amaçlanmaktadır. Trakya Bölgesi'nde 2005-2012 yılları arasında patent, yararlı model ve endüstriyel tasarım ile alakalı başvurulara bakıldığında bütün Türkiye'de bir artışın olduğu görülmüştür. Trakya Bölgesi illeri değerlendirmeye alındığında her üç göstergede de Tekirdağ ili bölgenin en ön sırada gelen ili durumundadır. Fakat Trakya Bölgesi çapındaki bu kısıtlı ilerleyişin artırılarak, bölgede yer alan üniversiteler ve araştırma kurumlarla birlikte özel sektörün AR&GE kapasitesine destek olunarak Trakya Bölgesi'nin yenilik ve bilgi üreten hale gelerek rekabet gücünün artırılması amaçlanmaktadır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2014: 66). *** Trakya Bölgesi, sanayi bölümünün Tekirdağ etrafında yoğun olduğu bir bölgedir. Bölgedeki sanayi ve altyapının geliştirilerek tüm Trakya geneline yayılması; üniversitelerin AR&GE kapasitelerinin artırılması, bilgi ve nitelikli iş gücünün artırılması, üniversitelerde alınan eğitimin niteliğinin artırılması ve teorik eğitimin yanında uygulamalı olması, bölgeye katkı sağlaması açısından önemlidir. Trakya Bölgesi'nde gençlerin kooperatifleşmesi ile işsizliğin azalması, üretimin artması, teknolojik, yenilikçi fikirler ve çıktılar elde edilmesi açısından oldukça değerlidir. Türkiye'de yüksek teknoloji üretimi yetersiz olduğundan dolayı Trakya Bölgesi'nin, Türkiye'nin teknoloji ve inovasyon bölgesi haline gelmesi, üretimin yenilikçi çalışmalarla veriminin artırılması desteklenmelidir. Kooperatiflerin yaygınlaşmasıyla, gençlerin istihdama kazandırılıp Trakya Bölgesi'nin teknoloji üreten bir merkez haline dönüşmesiyle, Avrupa'nın sınırı olan Trakya Bölgesi cazibe merkezi haline gelecektir ve bu durum turizm gibi farklı sektörler için de avantaj olacaktır. SKH 9'un benimsenmesi hem bölge hem de ülke ekonomisine ve istihdamına, kazanç sağlayacaktır.**
SKH 10 Eşitsizliklerin Azaltılması	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2018 yılı sonuçlarıyla ilgili gelir bilgileri, bir önceki takvim yılı olan 2017 yılını referans almaktadır. Gelir hesaplamalarında, haneleri karşılaştırılabilir hale getirmek için hanehalkı büyüklüğü ve kompozisyonu dikkate alınarak elde edilen eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri kullanılmaktadır. Araştırmanın neticesine göre, Türkiye'de 2018 yılında ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri 24 bin 199 TL iken, İBBS 2. Düzey bölgeleri itibarıyla en yüksek olan bölge, 34 bin 912 TL ile TR10 (İstanbul) Bölgesi olmuştur. Bu bölgeyi, 29 bin 952 TL ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) Bölgesi izlemektedir (TÜİK, 2018).

	*** Eşitliğin ve kapsayıcı ekonomik büyümenin desteklenmesinde insan ve değer odaklı kooperatifler, iyi konuma oturtulmuş araçlardır. Kooperatifler, üyelere ürün ve hizmetlere ulaşımını sağlama ve üyelerinin eşit oy hakkının olmasını da barındıran eşitlik ve eşitlikçilik gibi değerlere dayanmaktadır. Sosyal olarak avantajlı olmayan gruplara ulaşılabilir hizmetler sağlamakta ve onların topluluklarla iş birliği kurmasına destek olmaktadır. Trakya Bölgesi'ndeki kooperatiflerin gelirlerinde eşitliğin sağlanması, haksız kazancın önüne geçilmesi, kadınların daha fazla katılım göstermesi, bölge halkına kooperatiflere olan ön yargılarını ortadan kaldırmak, kooperatiflerin niteliğini de artırmak amacıyla eğitimler, sosyal etkinlikler düzenlenmesi ve kooperatiflerin faaliyetlerini dürüst, şeffaf ve adil bir şekilde sürdürmesi, SKH 10'un gözetilmesi Trakya Bölgesi için faydalı olacaktır.**
SKH 11 **Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar**	Küreselleşmenin meydana getirdiği homojen mekânlardan biri olmak istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak küreselde bulunmak isteyen şehirlerin ve kasabaların katılım gösterdiği bir birlik olarak Sakin Şehir (Cittaslow) hareketi ortaya çıkmıştır. Trakya Bölgesi'nde yer alan, 2 Haziran 2012 tarihinde Kırklareli'nin Vize ilçesinin Uluslararası Sakin Şehirler Birliği' ne üyeliği kabul edilmiştir ve Cittaslow Koordinasyon Komitesi tarafından ilan edilmiştir. Vize'nin Sakin Şehri olma süreci; 2011 yılı aralık ayında başlamıştır. Vize altyapı kriterleri, kültürü, tarihi dokusu, yavaş yemek başlıkları altında değerlendirilmiş ve %50 düzeyinde uygunlukla sürece dâhil edilmiştir. Trakya Kalkınma Ajansı, Vize'nin adaylık sürecinde dosyaların hazırlanmasından, Vize'nin projelerinin meydana getirilmesine önemli katkılar sağlamış ve Vize Belediyesi'ni bu noktada desteklemiştir (Akpınar, 2017: 5). *** Sakin Şehir felsefesi, yaşamaktan zevk alınacak bir hızda yaşamayı, büyük kentlerin hızlı yaşamlarının tersine daha yavaş ve kaliteli bir yaşamı benimser. Trakya Bölgesi; nüfusu, mutfağı, tarihi dokusu ve yaşayış tarzıyla bazı uygun kriterlere sahip olduğu söylenebilir. Sakin Şehir felsefesinin tüm Trakya Bölgesi'nde benimsenmesi SKH 11 için önemli bir adım olacaktır. Örneğin; Sakin Şehir aynı zamanda, yemek yemeyi yalnızca kilo almak olarak değil sosyal bir tercih olarak görmek "yavaş yemek" anlamına gelmektedir. Ayrıca tarladaki işçiyi, tohumu, doğaya verilen zararı, iyi, temiz ve adil gıdayı tercih etmektir. Kooperatifler, yenilikçi üretim tarzıyla faaliyetlerini geliştirerek, bölgenin Sakin Şehir olması yolunda önemli bir adım atılmasına katkı sağlamış olacaktır.**
SKH 12 **Sorumlu Üretim ve Tüketim**	Yapılan araştırmada Trakya Bölgesi'nde, tüketiciler yönünden gıda alışverişinde en çok belirleyici olan unsurlar üretim ve son kullanma tarihi, tat-lezzet, tazelik, gıdanın işlenmesi ve hijyeni olarak sıralanabilir. Ailelerin önem verdikleri diğer bir konu ise ilgili gıdanın fiyatı olmaktadır. Kentsel ve kırsal alandaki tüketicileri en fazla deli dana ve kuş gribi hastalıkların endişelendirdiği görülmektedir. En az endişelendiren konular ise dondurarak ışınlama yöntemi, saklama ve gıda

	katkı maddelerinin koruyucu içermesidir (Yılmaz, Oraman ve İnan, 2009: 9). *** Trakya Bölgesi'nde; plansız üretim, belli tarım ürünlerinin daha fazla üretilip diğer tarım ürünlerinin daha az üretilmesi, ürün fiyatlarının belirlenmesi vb. gibi konularda iyileştirmeler yapılmalı ve planlı bir üretim benimsenmelidir. Tarım ürünleri arasında miktar ve fiyat dengesini sağlamak amacıyla planlı üretim yapılmalı ve teknolojik altyapı yatırımlarıyla verim artırılmalıdır. Su tüketicilerinin ciddi bir bölümü tarım ve tarımsal sulama gibi tüketicilerdir. Daha verimli sulama, üretim ve tedarik zincirinin oluşturulmasında kooperatiflerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Üretim safhasındaki tüketimin azaltılması ve az tüketim ile daha çok verim elde edilmesi benimsenmelidir. Trakya Bölgesi'ndeki kooperatiflerce üretilen ürünlere, yerel halk tarafından satın alma yaparken öncelik verilmesi de bölge üreticisine ve bölgeye katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda düşük tüketimi olan ihtiyaç sahiplerinin göz önünde bulundurulması ve kaynakların adaletli kullanılması SKH 12 için önemli bir adım olacaktır.**
SKH 13 İklim Eylemi	Marmara Havzası ve Meriç-Ergene Havzası sınırı yer alan Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerini içine alan TR 21 bölgesindeki var oland urum meteorolojik şartlar tahlil edilmiş ve gelecek dönemin iklim projeksiyonları göz önünde bulundurularak Trakya Bölgesi'ni değişik ihtimaller altında bekleyen değişiklikler sunulmuştur. Yapılan tahliller neticesinde faaliyet alanında ortalama sıcaklık değeri 13,6 °C olarak, yaz aylarında en üst sıcaklık değerlerine ulaşan il Edirne iken, uzun dönem ortalama verilere göre kış aylarında en düşük sıcaklığa Kırklareli ve Edirne illerinde denk gelindiği belirlenmiştir. Faaliyet alanında sıcaklık değeri en yüksek 32 °C'ye ulaşırken, minimum sıcaklık değeri ise -0,5 °C'ye kadar inmektedir. Uzun dönem verilerine göre Toplam yağış değerleri 11.6 mm-100 mm arasında değişen, yağışların en düşük ağustos ayında, yağışların en yüksek olduğu ay ise Edirne ve Kırklareli 'de Kasım ayında, Tekirdağ ilinde ve aralık ayında gözlendiği belirlenmiştir. Açık yüzey buharlaşma değerleri en yüksek 260 mm ile Lüleburgaz ilinde gerçekleşirken bağıl nem değerleri Aralık ve Ocak aylarında %80'in üstüne ulaşmaktadır. Aylık ortalama güneşlenme gücü 530 cal/cm2 değeri dolaylarında olurken, en yüksek güneşlenme gücünün belirlendiği istasyonlar Tekirdağ ve İpsala meteoroloji istasyonlarıdır. Yapılan değerlendirmeye göre ortalama rüzgâr hızı bazı aylarda 3 m/sn'nin üzerinde kaydedilmektedir (Hanedar, Çağlar, Görgün, Konukcu, Altürk ve Albut, 2019: 20-21). *** Trakya Bölgesi'nde iklim konusu dikkate alınmalıdır. Dünya'da; hava kirliliği, su kıtlığı ve kuraklık tehlikesi bulunduğundan tarımsal kooperatiflerin; bölgede tarımsal üretim için sulama yetersizliği, zirai kayıplar ve gıdaya ulaşım sorunu yaşanabilmesi ihtimalini göz önünde bulundurması ve Trakya Bölgesi'nde sürdürülebilir bir kalkınma için faaliyetlerini**

	SKH 13'ü gözeterek değerlendirmesi faydalı olacaktır.
SKH 14 **Sudaki Yaşam**	Trakya'da bulunan Ergene Nehri, 25 yıl öncesine kadar (yaklaşık 1986 yılları) tarım için can damarı anlamını taşımaktaydı. 2011 yılına gelindiğinde, sanayi tesisleri, kentsel ve evsel atıklar ile tarımda kullanılan suni gübre ve ilaçlardan ötürü fazlasıyla kirlenmiş haledir. Başta canlı yaşamı olumsuz etkilemekle birlikte bu kirlilik, nehirden sulanan tarım arazilerini de fazlasıyla kirletmektedir. Dahası, ekilen ürünlerde verim kayıplarına ve arazilerin çoraklaşmasına neden olmaktadır. Bu zincirleme etkinin bir diğer adımı olarak, kirliliğin yörede yaşayan bireylerin sosyal-ekonomik hayatları üzerine olumsuz etkiler bırakmasıdır (Kocaman, Akın ve Oğuzhan, 2011: 89). Edirne'de üç adet sulak alan bulunmaktadır. Bunlar; 1. sınıf nitelikte sulak yer çerçevesine giren "Meriç Deltası" ve 2. sınıf nitelikte sulak yer çerçevesindeki "Saros Körfezi" ve "Ergene Havzası" sulak alanlarından oluşmaktadır. Meriç Deltası, Gala Gölü ve Çevre Göller: Teke, Harmanlı, Bücürmene, Pamuklu, Sığırcı, Dalyan, Gala Gölleri genel olarak birbirleriyle Meriç Nehri ve deniz ile bir biçimde bağı olan göller olduğundan bu bölge Meriç Deltası ismiyle de bilinmektedir. Deltada, Meriç nehrinin yatak değiştirmesi, alüvyon birikmesi ve deniz hareketleri neticesinde denizden ayrılarak meydana gelmiş büyüklü küçüklü göl ve lagün mevcuttur. Gala Gölü Milli Parkı Türkiye'de Manyas Kuş Cenneti'nin arkasından ikinci büyük kuş cennetidir. Göl, "Uluslararası Sulak Alan" konumundadır. Ekosistem dahilinde Gala, Çeltik, Dalyan, Bücürmene, Taşaltı ve Küçük Tuzla gölleri yer almaktadır. Bu alan göl ve orman ekosistemine ait pek çok canlı türünü içinde bulundurmaktadır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2012: 13). *** Trakya Bölgesi'nde kooperatifler, Saros Körfezi, nehir ve kıyılardaki ekosistemlerin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi ve kirlenmeden korunması için birlik olmalıdır. Sanayi, evsel ve kentsel atıklar ile tarımda kullanılan suni gübre ve ilaçlardan ötürü fazlasıyla kirlenmiş durumda olan bölgede, su kirliliğini önleyici davranış sergileyerek SKH 14 için gelişim gösterme gayreti içerisinde olmalıdır.**
SKH 15 **Karasal Yaşam**	Trakya Bölgesi, klimatik bakımdan ve yerküre şekli açısından farklılık gösteren faktörleri içinde bulundurduğu için çeşitli hayvan türlerine ev sahipliği yapmaktadır. Biyoçeşitlilik ve ekosistem zenginliğiyle diğer bölgeler arasında ön planda olan bölgede, endemik birçok hayvan türüne rastlanılabilmektedir. Bilhassa bölgedeki ormanların önemli kısmının yer aldığı Kırklareli ve çevresindeki coğrafyada göreceli manada farklılığın daha fazla olduğu belirtilebilir. 2012 yılına kadar, bölgede yabancı ve yerli bilim adamları tarafından uygulanmış faunistik faaliyetlerin değerlendirilmesiyle varılan bilgiler, bölgenin fauna açısından zengin olduğunu göstermektedir. Bilhassa Trakya Üniversitesi en başta olarak, pek çok araştırmacının Kırklareli ve etrafında (Longoz Ormanları Faunası) yaptığı bilimsel çalışmalar neticesinde memeliler, kuşlar, sürüngenler, iki

	yaşamlılar ve balıklara ait toplam 326 omurgalı türünün ve 311 omurgasız (kız bakireleri/tayyare böcekleri ve kelebekler) çeşidinin bölgede var olduğu belirlenmiştir (Trakya Kalkınma Ajansı, 2012: 6). *** Trakya Birlik, sıfır atık ve yüksek çevre bilinci ile doğayı koruma konusunda örnek bir davranış sergilemektedir. En yeni teknolojilerle ve en hijyenik koşullarda üretim yaparak, daha düşük baca gazı, daha yüksek verimli buhar kazanları ve atık arıtma birimlerinde iyileştirme projeleriyle örnek bir kooperatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Trakya Bölgesi'nde genelinde de kooperatiflerin sosyal yönüyle ön plana çıkarak bölgenin ağaçlandırılmasına, tarım alanlarının verimli ve etkin korunmasına, karasal yaşamın ve canlılığın korunmasına katkıda bulunmalı ve SKH 15'te ilerleme kaydetmelidir.**
SKH 16 **Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar**	Trakya Bölgesi'nin ancak güçlü iş birliği mekanizmaları ve sosyal dayanışma ortamı içerisinde sürdürülebilir kalkınması sağlanabilecektir. Belirlenen hedeflere ve vizyona güçlü kurumlar ve bu kurumların geliştirecekleri iş birlikleriyle varılması hedeflenmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı, 2014: 69). *** Trakya Bölgesi'nde üniversite – sanayi iş birliğinin artırılması ve kooperatiflerin de bu iş birliğinde rol alması önemlidir. Kooperatiflerin insan hakları, istikrar, barış ve hukukun üstünlüğüne dayanan etkin bir yönetim sergilemesi gereklidir, aksi halde sürdürülebilir bir kalkınma olmasını bekleyemeyiz Sosyal dayanışma içerisinde adaletli bir yapıda faaliyetlerini yürütmeleri SKH 16'ya ulaşmak için önemli bir kriterdir.**
SKH 17 **Amaçlar İçin Ortaklıklar**	Trakya Bölgesi'nde istenilen ölçüde iş birliği düzeneklerinin kurulması için bölgesel güven sağlayıcı çevrenin meydana getirilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle kurumlar arası güvenilirlik atmosferinin iyileştirici sosyo-kültürel faaliyetleriyle beraber iş birliğine dair bilinç uygulamaları faaliyete konacaktır. Toplumsal bütünleşme ve dayanışma adımlarının çoğaltılması amacında, ortaklık kültürünü ve toplumsal diyalogu geliştirici faaliyetlere öncelik tanınacaktır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2014: 69). *** Trakya Bölgesi'nde kooperatiflerin neredeyse tamamı yalnızca kar etme fikri ile faaliyet göstermektedir. SKH 17'ye ulaşabilmek için, kooperatiflerin bu konuda iyileştirici bir tutum sergilemesi gereklidir. Trakya Bölgesi'nde kooperatiflerin, küresel iş birlikleri ile geliştirilmesi, Dünya'daki kooperatif uygulamalarını takip etmesi ve geri kalmaması, teknoloji, bilgi birikimi, ihracatını artırıcı adımlar atması ve üniversiteler ile iş birliği halinde olması SKH 17'yi gerçekleştirmek için önemlidir.**

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir

3.3. TARIM DIŞI ALTERNATİF KAYNAKLARIN BÖLGENİN KALKINMASINA KATKISI

3.3.1. Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri

Kooperatif modeli, yenilenebilir enerji kaynaklarıyla hem ısı hem elektrik üretimi için toplumsal esaslı üretim aygıtlarını kullanmanın gerekli olduğu zaman bu model ile karşılaşmaktayız. Toplumsal üretim, bireysel üretimin bir alternatifidir. Türkiye'de yenilenebilir enerji kooperatiflerinin meydana getirilmesi ise oldukça güncel bir tarihte oluşmaktadır. İlk defa bu kooperatif türünden 2012'de hazırlığı yapılan Ulusal Kooperatifçilik Eylem Planı çerçevesinde değinilmektedir. 2014 yılı içerisinde yayınlanan "Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı" özellikle Türkiye'de yenilenebilir kaynaklardan enerjinin üretimini ortaya koyabilmek üzere enerji kooperatifleri oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu iki esas metinle 2013 yılı içinde yayınlanan "Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik" ile kişisel tüketicilerin birleşip elektrik üretmesine olanak tanınmıştır. Bu yönetmelik iyileştirilmesi kapsamında Türkiye'deki ilk yenilenebilir enerji kooperatifi 2014 yılında Denizli'nin Tavas ilçesi içinde kurulmuştur. İlk defa Türk Hukuku'nda yenilenebilir enerji kooperatifleri 2016 yılında aynı yönetmeliğe yapılan değişiklikle yasal mevzuatımızda yer almıştır (Kaya, 2017: 5-15).

Yerel düzeyde sürdürülebilir üretim ve ülke enerjisi konusunda dışa bağımlı olma durumu, enerji kooperatiflerinin katkısıyla düşürülmektedir. Rasyonel ve doğru yatırımların yapılmasıyla daha verimli kullanılan enerji kaynaklarıdır. Sürdürülebilir ve yerel kalkınma mümkün olmaktadır. Yatırım modellerinde farklı alternatifler oluşmaktadır. Enerji üretim ve tüketiminin aynı yerde bulunması, o bölgede katma değerin meydana gelmesine fayda sağlamaktadır.

Kooperatifler yoluyla enerji üretimi, İngiltere'de 1990'lı yıllardan sonra meydana gelmiştir. Cumbria kentinde çalışmaya başlayan Baywind Enerji

Kooperatifi rüzgâr tribünleri yoluyla kendine ait elektriği üretmiştir. 2002 yılında Baywind tarafından kurulan Energy4All firması, yeni oluşturulacak kooperatiflere uzmanlık hizmeti imkânı tanımış ve yenilenebilir enerjiden faydalanmayı geniş topluluklara ulaştırmayı hedefine koymuştur.

Almanya'da kooperatiflerle enerjinin bir araya geldiği önemli bir yerel tecrübe edinilmiştir. Bu sayede ülke elektrik piyasasında büyük paylara sahip diğer firma türlerinin tekelciliğinin sona ermesi ve eşit koşullarda uygun fiyatlı enerji arzının meydana getirilebilmesi amacıyla yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi teşvik edilmeye başlanmıştır. 2011 yılında bu teşviklerin neticesinde 170 enerji kooperatifi oluşturulmuştur. Toplam neredeyse 80.000 bireyin kooperatif üyesi olduğu ve 500'ün üzerinde enerji kooperatifin oluşturulduğu bir seviyeye varmıştır. Bu süreçte yenilenebilir enerjiye toplam 800 milyon Euro yatırım yapılmıştır (Ayanoğlu, 2014: 5).

2008 yılında Türkiye'de rüzgâr ve güneş enerjisinin toplam elektrik üretimi içindeki payı %0,51 iken 2017 yılında bu oran %9,18 olmuştur. Bu kapsamda geçen süre içerisinde Türkiye'nin yenilenebilir kaynaklardan daha çok faydalandığı görülmüştür. Bu şekilde Türkiye'de son yıllarda kooperatif, enerji başlıklarının ele alınışı öne çıkmaktadır ve enerji kooperatiflerinin kurulma girişimlerinde bir artış olduğu gözlenmiştir (Kanlı ve Kaplan, 2018: 34-35).

3.3.2. Kooperatifler Bankası

Türkiye'de Kooperatifler Bankası'na gerek var mıdır sorusunun tartışılması ile tartışmaya katılan tüm uzmanlar bu konuda olumlu kanaat belirtmişlerdir. Hatta bu konuda geç bile kalındığını dile getirmişlerdir. Uzmanların kooperatifler bankasının neden gerekli olduğu hakkındaki görüşleri ise;

Bir kooperatifler bankası genel olarak, birim kooperatiflere ve üst örgütlerine kredi imkânı tanıyan bir bankadır. Kooperatifler, katılımcı demokrasinin

en iyi örneğini veren sivil kuruluşlardan oluşmaktadır. Burada en çok insan kaynağı ile karşılaşılmaktadır. İnsan kaynakları kendi içerisinde geliştirilmeli ve meydana gelen sürece uyarlanmalıdır. Bu yüzden birtakım örgütlenmelere ihtiyaç vardır. Kooperatifler, insan kaynaklarının en iyi şekilde gözden geçirildiği, o derecede de aktif olduğu örgütlenme biçimidir. Türkiye'de ve Trakya'da insan kaynaklarının değerlendirilmesinde ve geliştirilmesinde kooperatiflere ihtiyaç vardır. Ayrıca kooperatifler insanlara toplumsal sorumluluk yüklemekte ve onları benimsetmekte olan nadir kuruluşlardır. Bireyler arası olduğu kadar da ulusal düzeyde sektörler arası ve uluslararası düzeyde iş birliği duygularını ve koşullarını geliştirmektedir. Türkiye'de kooperatifçiliğe hem devlet hem de özel sektör tarafından bilinçli ya da bilinçsiz, yanlış ya da eksik bakılmaktadır. Gelişigüzel bir özelleştirme yerine kooperatiflere rol verilmeli ve özelleştirmenin birinci ayağı kooperatifler olmalıdır. Nitekim SEK'e talip olan Kırklareli Köy-Koop yöneticilerinin kurduğu yan şirketle ayda 30-40 milyar TL'lik süt toplanmakta ve devlete ayda 5 milyar TL civarında katma değer vergisi (KDV) aktarmaktadır. Sadece Tariş'in iş hacmi onlarca trilyonu aşmakta, Tarım Kredi Kooperatifleri'nin dağıttığı kredilerde 10 trilyonun (1993) üstünde seyretmektedir. Bu kadar büyük iş hacmine ulaşan kooperatiflerin bankacılık hizmetleri için bir bankaya ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Kooperatifler birer gelişme ve kalkınma aracıysa, kendi finansmanını temin edecek bir uzman banka kuruluşuna gerek duyuyor demektir. Bankasız kooperatifçilik eksik demektir. Türkiye'nin temel sorunlarından biri de kayıt dışı ekonomidir. Türkiye gibi kayıt dışı ekonominin önemli boyutlarda olduğu ekonomilerde kooperatiflerin sistemin verilerini üretmesi ve kayda geçirmesi açısından önemsenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, Kooperatifler Bankası'nın da önemsenmesi gereklidir. Türkiye'de bir diğer üzerinde durulması gereken önemli sorun ise ulusal gelirin bölüşümü sorunudur. Türkiye, gelir dağılımı açısından en çarpık 10 ülke arasında gösterilmektedir.

2019 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması neticelerine dair gelir bilgisi, önceki takvimin yılı olan 2018 yılını referans almaktadır. Son yapılan araştırma neticesine göre; en yüksek eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri sahibi olan %20'lik grubun toplam gelirden elde ettiği pay bir önceki yıla göre 1,3

puan azalarak %46,3'e düşerken, en düşük gelir sahibi olan %20'lik grubun aldığı pay 0,1 puan artarak %6,2'ye yükselmiştir (TÜİK, 2020).

Kooperatifler, ortaklarının emeklerini, ürettikleri mal ve hizmetleri piyasa sistemi içerisinde değerlendirerek, onların pazarlık güçlerini artırarak, gelir paylaşımının daha dengeli olmasını sağlayan önemli araçlardır. Bu nedenle, kooperatiflerin ve onların rekabet güçlerinin artması için bir banka sistemi ile desteklenmesi önemsenmelidir (Çıkın, 1996: 14-15).

3.3.3. Başka Bir Okul Mümkün: Yenilikçi Bir Eğitim Kooperatifi

Başka Bir Okul Mümkün (BBOM) girişimi; Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirlenen çocuk haklarının hayata geçirilmesine katkı sunan, çocukların kendilerini gerçekleştirmelerine olanak veren, kâr amacı gütmeyen ve katılımcı demokrasiyle yönetilen okullar kurmayı amaçlamaktadır. BBOM Derneği, bu amaçla Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde eğitim kooperatifleri yapısına sahip okullar kurmaktadır. BBOM Ankara Eğitim Kooperatifi bünyesinde ise Meraklı Kedi İlkokulu faaliyet göstermektedir. BBOM girişimi, Türkiye'nin eğitim sistemindeki sorunlarını çözümü için yola çıkmıştır. Bir yandan hiyerarşik/doktriner eğitim anlayışı, devlet okulları sınıflarda çok öğrenci olması ve öğrencilerin bireysel özelliklerinin göz önünde bulundurulmaması, diğer yandan özel okul işletmelerinin kâr amaçlı yönetilmesi temel sorunlar olarak değerlendirilmekte ve bu sorunları aşmak üzere özgün eğitim, yönetim, finansman modelleri olan bir ilköğretim okulu tasarlanmaktadır. Mevcut eğitim sistemindeki rekabetçi yapı karşısında çocukların bireysel gelişim hızlarına uygun eğitim alamamaları, okul yetkilileri ve ortakları tarafından en önemli sorun olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda ilkokul seviyesinde sosyo-duygusal müfredat daha yoğun uygulanırken akademik başarı ikinci planda ele alınmaktadır (http://www.guclukooperatifler.com/, (Erişim: 14.12.2020)).

Kooperatifin müşterileri ve paydaşları, BBOM modelini benimseyen veliler ile bağlı bulunan kamu kurumlarıdır. Kooperatif, geniş iletişim ağına sahip ortakları kanalıyla bu ilişkilerini yürütmektedir. BBOM modelinin eğitim, yönetim ve finansman modelini içeren tüm bileşenleri ile başarılı bir şekilde uygulanmasının sürdürülebilirliği sağlayacağı düşünülmektedir. Kooperatif bünyesindeki dayanışma kültürü hem kooperatif hem de okul yönetimindeki demokratik anlayış ve sunulan alternatif eğitim modeli, kooperatifin güçlü yönleri olarak öne çıkmaktadır. Kooperatifin zayıf yönü ise ölçeğinin büyütülmesi ile BBOM modeli sadık kalınması arasında paralel bir ilişki bulunmamasıdır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2017).

Bu kooperatif modeli, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yer almakta olan "Nitelikli Eğitim" konusunda hem Türkiye'de hem de Trakya'da örnek bir model olarak uygulanabilmesi mümkündür.

3.3.4. Alman Kooperatif Raiffeisen Konfederasyonu (DGRV)

Alman kooperatif alanının tarım, tasarruf ve kredi, bölgesel ve ulusal kooperatif kuruluşları, küçük ölçekli endüstri ürünleri ve hizmetleri, federasyonlar ve birlikler ve ihtisaslaşmış kooperatif işletmeleri gibi bütün kooperatif kuruluşlarını içine alan ulusal konfederasyondur. Üç alanda (tarım, bankacılık, küçük ölçekli endüstriyel ve hizmetler) neredeyse 5300 birim kooperatif ortağı bulunmaktadır. İçinde denetim kooperatifleri federasyonu da yer almaktadır (Yercan, 2007: 26).

Alman Kooperatifleri Raiffeisen Konfederasyonu (DGRV), Türkiye'de 2004 yılından beri faaliyet göstermektedir. 2004-2009 yılları arası yalnızca T.C. Tarım Bakanlığı; 2009 yılından günümüze (2017 yılına kadar) iki bakanlık olan T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve T.C. Tarım Bakanlığı ile beraber çalışmaktadır. Enerjinin herkes için vazgeçilmeyen bir kaynak olması ve bu kaynağı değerlendirebilmek için bazı sorulara cevap aramaktayız. Hangi yatırım kooperatifler için daha doğrudur? Doğru yatırımı nasıl bulabiliriz? Enerji, ama kimin açısından enerji ihtiyacı? Bu pastayı bölüşmek isteyenler olur mu? 106 milyar dolarlık bir pasta

bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, kamu açısından bedeli 106 milyar ABD Doları olan bir yatırımdan veya bir açıktan bahsedilmektedir. Devletimiz, dolayısıyla bir biçimde karşılamasını sağlayacak yatırımlara destek olmak ve bunları yerine getirmekle yükümlüdür. Çiftçi,yani üretici ve çiftçi örgütü olan kooperatifler tarafından durumun ne olduğuna bakıldığında, son zamanlarda en önemli gider kalemlerinden biri olarak enerji karşımıza çıkmaktadır. Üretici öncelikli olarak; bize gerekli olan enerjiyi en ucuz biçimde nasıl sağlarız diye düşünmek olmalıdır. Teknik yönden ne çeşit teknik altyapıya gereksinim mevcut, üretilen enerjiyi hangi pazara, kimin hizmetine sunacağız ve lojistik ne olacak? İşletme ve yatırım büyüklüğü, tesis büyüklüğü ne olacak? Kooperatif yapısı ve felsefesiyle uyumu nedir? Çevreye nasıl bir etkisi var? Çiftçinin sosyo-ekonomik durumla alakası nedir? Hammadde temini nedir? Kamunun bu duruma bakışı nasıldır? İlk olarak yeteri kadar hammadde bulunuyor mu, hangi hammadde var, bunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Eğer yeteri kadar hammadde yoksa böyle bir yatırımı yapmak gereksizdir. İkinci olarak; yine ölçütlerden biri, eğer mevzuat kamu politikalarıyla uyumsuzsa ve tatmin edici bir pazar bulunmuyorsa tekrar bu uygulamadan vazgeçmek gerekmektedir. Üzerinde durmamız gerek bir diğer düşünce ise; birim kooperatifler üstünden mi yatırım yapmak gerekir, yoksa onların üst birlikleri, bölge birlikleri üstünden mi? Yine yatırım kapsamı belirlendikten sonra en kritik nokta da ekonomik ve teknik yönden uygulanma durumu var mı? Yenilenebilir enerji formlarıyla alakalı, ısı, elektrik ve yakıt üretmek mümkündür. Kullanacağımız hammaddeler hangileridir?

Tahıldan yağlı bitkilere, orman ürünlerinden ağaç ve diğer maddelerden, hayvan gübrelerine, saman ve diğer bitkisel atıklara doğru çeşitli kaynaklara, güneş, rüzgâr ve suya sahip durumdayız. Ayrıca, Türkiye'de yatırım yapmayı düşünürsek, hangisini seçeriz, hangisinden ne kadar bulunmakta, hangisini içimiz rahat kullanabiliriz? Teknik yönden bakıldığında örneğin; biyogaz, biyodizel gibi ürünler daha çok üst bir teknik altyapı gerekliliği bulunan, solar aralarındaki en ucuz seçenektir. Çiftçinin sosyo-ekonomik hali ve çevreye etkisi açısından bakıldığında yine solar enerji önlerde yer almaktadır. Kime satacağız? Pazar yönünden bakıldığında ise ülkelerin neredeyse birçoğunda bulunmakta olan etanol biyodizel

üretilmekteyse bu yakıtları rafineriye satmak gerekmektedir. Dolayısıyla, en başında kapasitelerinin bilinmesi çok önemlidir. Genel dağıtım şebekesine aktarılamıyorsa zordur ancak kendi ihtiyaçlarımıza yönelik üretim yapabilmekteyiz. Kooperatifçilik açısından bakıldığında tekrar güneş enerjisiyle karşılaşmaktayız. Biyogaz, küçük kapsamlı olursa mümkündür. Daha geniş tesisler için ise ulusal veya çok güçlü bölge birliklerini düşünmek gerekmektedir (Kumlu, 2017: 27-28).

Dolayısıyla, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin "Erişilebilir ve Temiz Enerji" hedefi için örnek oluşturabilecek bir uygulama olduğunu, bölgeye üretim, istihdam ve sürdürülebilir bir tüketim anlayışı katkısı sağlayacağını belirtmek mümkündür.

3.3.5. Dünyanın En Büyük İşçi Kooperatifi: Mondragon

1950'li yıllara kadar uzanan Mondragon Kooperatifi'nin kuruluşu ve ismini aldığı Mondragon, İspanya'nın kuzeyindeki Bask Bölgesi'nde bulunan ufak bir kasabadır. Mondragon da o yıllarda bütün Bask Bölgesi gibi sosyo-ekonomik açıdan geride kalmış bir haldedir. Bu durumun nedenini İspanyol İç Savaşı'ndan itibaren Diktatör Franco yönetimiyle Bask Bölgesi'nin ayrılığa düşmesine bağlamakta olan birçok kaynak bulunmaktadır. Bu yüzden, muhalif Bask Bölgesi'ne kamu hizmetleri iç savaştan sonra yeteri kadar ulaştırılmamıştır.

1940'lı yıllarda bir Cizvit papazının Mondragon'a yerleşmesiyle, yoksulluk ve ortaya çıkardığı diğer sıkıntılarla mücadele eden halkın kaderi değişmiştir. Papaz Jose Maria Arizmendiarrieta1941'de Mondragon'a dini hizmetler için gelmiş ve eğitim konusunu bölge için çok önemli görmüştür. Devletin imkânları ile bölgede bir gelişme sağlanamayacağının farkında olan papaz, 1943 yılında bölge halkının destekleriyle bir teknik okul kurdu. Günümüzdeki kooperatifin temellerini atan bu teknik okulda yetişen öğrenciler, başka yerel üreticiler için çalışmıştır. Aralarından beş yetenekli öğrenci seçilerek büyük şehirlere mühendislik eğitimi için gönderilmiştir ve bu beş öğrenci Mondragon'a geri dönerek Arizmendiarrieta ile

birlikte 24 işçinin katılmasıyla oluşturulan Ulgor Kooperatifi (bugünkü adıyla Fagor Eletrodomesticos)'ni1956 yılında kurmuştur. Ulgor'un ilk olarak soba ve parafin ısıtıcılar üretmiştir. Birkaç sene içerisinde inanılması zor bir gelişim kaydeden kooperatif yalnızca cirosunu ve işçi sayısını artırmakla kalmamış, faaliyet gösterdiği iş kollarında da çeşitlenmeyi başarmıştır. Kooperatifin bankası olarak çalışmaya devam etmekte olan Emekçi Halkın Bankası (CajaLaboral Popular), kuruluşundan üç sene sonra, 1966'da kooperatifin sigorta ve sosyal güvenlik işleriyle ilgilenen LagunAro kurulmuştur. Sanayi kısmında işsizlik oranının yüksek olması bu dönemde CajaLaboral'a bağlı kooperatifler gerileme bir tarafa istihdam tarafında artış göstermiştir. Bask ülkesindeki küçük dükkânların 1969 yılında birleştirilmesiyle kurulan Eroski ile birlikte kooperatif, perakendecilik-dağıtım sektöründe de kendine yer bulmuş ve ihracatlarının ilklerini bu dönemde gerçekleştirmiştir. 1960'lardaki atılımıyla kooperatif, kuruluş içi yönetim sistemi ve kendi sahip oldukları işlerde çalışan işçilerin motivasyonu ile yakından ilgilidir. Dahası kooperatifin gelişmesi İspanya'nın aynı dönemde izlediği kalkınma ve büyüme odaklı politikalarla da örtüşmektedir. Kooperatif, çalıştığı sektörlere (sanayi, finans, perakendecilik-dağıtım ve eğitim-bilişim) yayılmış,2016 yılı itibarıyla toplam 289 kooperatif ve 75 bin dolaylarında çalışana sahiptir. Çalışanların önemli bir bölümü üye işçi konumunda, yani kooperatife katılım payı ile dâhil olarak kendi işinin sahipliğini elde etmiş işçiler ve idari işlerde çalışanlardır. Bünyesinde 15 araştırma ve geliştirme (AR-GE) merkezi ve bir de üniversite (Mondragon Üniversitesi) bulunduran kooperatifin bütün iş dallarından sahip olduğu2015 yılında toplam gelir 11.871 Milyon Euro'dur. İspanya'nın 10. en büyük şirketi konumuna gelmiştir. 1989'da Meksika'da kurulan fabrikası ile üretim/çalışma alanı olarak Mondragon Kooperatifi, İspanya dışında da faaliyete başlamıştır. Kooperatifin beş kıtaya yayılmış ve yurtdışında çok sayıda fabrikası da mevcuttur. Türkiye'de Gebze'deki çamaşırhane sistemleri ve entegre mutfak üreten fabrika bunlardan biridir (Çatalkaya, 2019: 7-11).

3.3.6. İnternet ile Gelişen Yeni Bir Kooperatif Türü: Platform Kooperatifçiliği

Platform kooperatifçiliği, amacı daha adil bir iş geleceği meydana getirmek olan ve giderek gelişim gösteren bir küresel faaliyettir. Bu, sosyal adalet anlamına gelmektedir ve sözün bittiği noktadır. Demokratik hak konusunda köküne inmiş olan kooperatif ortakları, serbest çalışanlar, sendikacılar ve teknokratlar, bu tatmin edici paylaşım ekonomisine yakın gelecekte somut bir seçenek oluşturacaktır. Web'in, önceki vaat ettiklerini, protokolleri ve web sitelerinin merkezi olması manasında belirttiklerini iyi kavrayan platform kooperatifleri, sınırlı ve düşük geliri olan hanelerin emek piyasalarının internete geçiş yapmasından katkı sağlamalarına imkân tanımayı amaçlamaktadır. İnsan merkezli yeniliği, toplumsal sıkıntıların bir tıklamalı iyileştirmelerine olan inancından uzakta bir modeli gelişimde olan internet teknolojileri ile zengin mirasa ve co-op değerlerine dahil ederek hareketlendirmeye hazırlanmaktadır.

Çalışanlarının ortak haklarının bulunduğu, katılım gösterdiği, bağlı olduğu ve ondan geçimini sağladığı dijital platformlar olan platform kooperatifleri; üretimi, dijital emek aracılığını, topluca elde edilen ve demokratik olarak kontrol edilen web tabanlı market alanlarını ve bu ekonomik modelle alakalı diğer uygulamaları destekleyen çevrimiçi uygulamalar kanalıyla var olan teknolojileri düzenlemektedir. İşçi mülkiyetli platform kooperatifleri kendisinin ne şekilde yönetildiğine ve organize edildiğiyle ilgili karar alma süreçlerine katılmaktayken bir yandan da kooperatiflerde çıkarlar ve tehlikeler paylaşılmakta ve daha iyi sözleşmeler için tartışılmaktadır. Gelişimlerinin erken safhalarında bulunmalarına ve birbiriyle alakalı bir dizi finansal, örgütsel ve yasal sıkıntılarla başa çıkmaları gerekmesine karşın platform kooperatifleri, önceden bu işletme modeliyle karşı karşıya kalmamış olan toplum kesimlerinin dikkatini çekmektedirler. Gittikçe artış olan sayıda taksi sürücüleri kooperatifleri, sürücülerin menfaatlerine ve haklarına el koyan aracı taksi firmalarını yok etmek için kendi çevrimiçi uygulamalarını meydana getirmişlerdir. ABD Denver'deki Yeşil Taksi Kooperatifi, üyeleri tarafından ortak sahip olunan bir

akıllı telefon taksi çağırma hizmetini başarılı biçimde kullanarak yerel pazara egemen olan sendikalı işçi kooperatifidir (Eşim, Katajamaki ve Tchami, 2016: 5).

3.3.6.1. Platform Kooperatifçiliği Ekosistemi

Son iki yılda, bu girişime destek olan sayısız platform kooperatifleri ve girişimler hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu ekosistem, paylaşım ekonomisinin uygulamalarına karşıyken ve Silikon Vadisi'nin "her ne pahasına olursa olsun kazan" iklimine karşı çıkmaktadır. Kooperatif platformu ekosistemi, alternatif finansman modelleri, masaj terapisti, hemşire ve temizlik işçileri için emek brokerliğinden, kooperatiflerin elinde bulunan çevrimiçi pazarlara ve hastalar için veri koruma platformlarına doğru uzanmaktadır.

Spekülatif yatırımcılara ait modeli hızlıca mağlup etmeyi netice olarak ortaya koymanın dışında, mevcut başarılı platform kooperatifçiliğini bu örgütlere katılanların hayatlarında anlamı olan bir fark meydana getirmeye dönüştürmektedir. Bu, insanların hayatları süresince üstünde çalışabilecekleri bir projedir. Uber sürücüleri kendi taksi uygulamalarını tasarlayarak iş birliği yapmaktadır. Fotoğrafçılar, çalışmalarını sorumlu olduğu platformda uygun fiyatlarla sunmakta ve gazeteciler okuyucularının elinde bulundurduğu haber portallarını zenginleştirmektedir. Yeni âdem-i merkezileştirilmiş şebekeler, bireylerin firma bulutuna (internet ağına) dayanmadan bilgilerini birbirleriyle paylaşmalarına imkân tanımaktadır (Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, 2018).

3.3.6.2. Platform Kooperatifçiliği Örnekleri

Up&Go, yerel işçi kooperatiflerinin emekçileri için destek talep edenler tarafından ev temizliği (yanında köpek gezdirme ve çocuk bakımı ve gibi) gibi profesyonel ev hizmetleri imkânı vermektedir. Up&Go, çalışanların gelirlerinin %30'una denk gelen türlü ev hizmetleri platformlarının tersine platformu muhafaza etmek için sadece %5 ücret talebinde bulunmaktadır.

MiData, İsviçre "sağlık veri kooperatifi", güvenli bir şekilde ortak kullanıcıların tıbbi kayıtlarını bulunduracak bir veri alışverişi meydana getirdi. Geleneksel olan bu sağlık verilerini FitBit cihazlarından ve bireysel genomik servislerden alınan veri akışlarıyla bir araya getirerek MiData, kâr amacı gütmeyen özel veri brokerleri ile rekabet etmeyi ve sonucunda bireysel verilerin kontrolünü ve parasallaşmasıyla, üretenlere geri dönmesini amaçlamaktadır (Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, 2018).

SONUÇ VE ÖNERİLER

"Trakya Bölgesi'nde Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Kooperatiflerin Rolü" nü incelemek amacıyla gerçekleştirilen çalışmanın birinci bölümünde kalkınma kavramı, kapsamı, ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme, Dünya'da ve Türkiye'de kalkınma politikaları ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Sürdürülebilir Kalkınma, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Kooperatifçilik kavramı detaylı olarak açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, Trakya Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınma açısından kooperatifler ve Trakya'nın mevcut potansiyeli ele alınmıştır.

Tarım sektörünün Türkiye'de (2019 yılı) GSYH içinde (%7) ve istihdam içerisindeki (%20) payının reddedilemeyecek seviyelerde olması sektörün ekonomik ve sosyal yönden önemini muhafaza ettiğini göstermektedir. Tarım sektörünün nüfusun yaşamsal nitelikte gereksinim duyduğu ürün talebini karşılaması, sanayi sektöründe pek çok alt sektöre girdi sağlaması ve nüfus artışıyla beraber artmakta olan gıda gereksiniminin karşılanmasının zorunlu olması sektörün önemini daha çok artırmaktadır. Tarım sektörünün bütün bu özellikleri devletler yönünden sektöre dair koruyucu ve destekleyici politikaların uygulanmasını gerekli kılmaktadır (Sağdıç ve Yıldız, 2019: 153).

Tarım sektörünün GSYH içindeki payının giderek azalması ile birlikte tarımla uğraşan nüfus azalmıştır. Birey olarak tek başlarına yapamayacakları faaliyetleri kooperatif çatısı altında maliyetleri en aza indirerek gerçekleştirmiş olmalarından dolayı kooperatifçilik köylü için vazgeçilmez olmuştur. Topraktan kopuşun yoğun olarak yaşandığı bu dönemde köylünün kooperatifçiliğe sahip çıkarak köyünde kalmasının kendi çıkarına olduğu gibi ülke çıkarı açısından da çok büyük önemi vardır. Ayrıca Türkiye, tarım ürünleri olarak kendi kendine yetebilen ender ülkelerden biri iken son yıllarda bazı tarım ürünlerini ithal eder duruma gelmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, Trakya Bölgesi'ndeki kooperatiflerin ve kooperatif ortaklarının sayısında her geçen yıl düşüş yaşanmakta olduğu gözlemlenmiştir. Kooperatifleşme sayılarındaki azalmaya; ekonomik olarak geçimsizliğin yaşanması, tarımsal maliyetlerdeki artış ve üreticinin toprağa küserek tarımdan el çekmesinin neden olduğu söylenebilir. Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinin Tarım ve Ticaret İl Müdürlükleri ile yapılan görüşmeler neticesinde, 3 ildeki kooperatiflerin tümünde, sürdürülebilir kalkınma konusunda faaliyetlerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Trakya Bölgesi'nde kooperatiflerin sağladığı istihdam ve kadınların kooperatiflere ilgi göstermesi hatta kadınların kooperatif kurarak iyi bir çalışma tablosu çizdiği görülmüştür.

Trakya Birlik ise Trakya Bölgesi'nde olumlu olan bir diğer örnektir. Trakya Birlik; çevre yönetim sistemi ve enerji yönetim sistemi kullanımı, sıfır atık belgesine sahip olma, eğitimler verme, planlı bakım programı kullanımı, su ve enerjinin gereksiz tüketimine karşı hedeflerinin bulunması ve takibinin yapılması, kirlilik kontrolü, üretim süreçleri ve genel düzeyde tüketim sistemi kullanımı, atık su arıtma bölümünde kötü kokulu emisyon oluşumu ve zararlarının azaltılmasına yönelik çalışmaları, atık su arıtmada harcanan elektriğin %50'sinin hibe desteği teşvikinden yararlanma, hava kalitesi ve gürültü iyileştirilmesi için gerekli ölçümlerin yapılması, üretimde çevreye zarar vermeyen ürünlerin tercih edilmesi, atık geri dönüşümüyle yeniden kullanım, çevre performans takibi, çevresel açıdan yayınlanan yasa, yönetmelik ve tebliğ takibi yapılması, su, hava ve toprağın korunmasına odaklanma gibi faaliyetleriyle örnek teşkil etmektedir.

2021 yılının yarısını geride bıraktığımız günlerde, Dünya'nın en büyük kooperatiflerinin bankacılık, sigortacılık ve perakende ticaret alanında faaliyet gösteren kooperatifler olduğu görülmektedir.

Trakya Bölgesi'nde okur-yazar seviyesinin yüksek olması insanların kitle iletişim araçlarına, çevreyle alakalı makale, dergi, gazete ve yayınlara ilgi gösterdiğini bu kanalla bilginin aktarıldığını ortaya koymaktadır. Bilgi ve eğitimin, toplumları çevre konusunda daha çok bilgili olmasını sağlayarak, çevresel duyarlılığın artmasında sorunların neticeye ulaşmasında olumlu etki meydana getirerek, tarafsız bir değerlendirmeyle karar verilmesini sağlayacaktır. Çevre konusunda önemin ve bilincin artmasında hem idarecilerin hem de sivil toplum kuruluşlarının, yerel halk ve bütün bireylerin bilgi ve eğitim seviyesinin yüksek olması sürdürülebilir bir çevrenin meydana gelmesinde son derece önemlidir.

Kooperatiflerde; gelir adaletsizliği, yöneticilerin yüksek maaşlar alması, kooperatiflerin esas amacı dışında kötüye kullanılması ve haksız faaliyetlerde bulunması, kooperatiflerin ağırlıklı olarak kar elde etme düşüncesi ve sürdürülebilir kalkınmanın 17 hedefine yönelik çalışmalarının yetersiz olması, kooperatifleşmenin önünde ciddi bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Birleşmiş Milletler liderliğinde gerçekleştirilen katılımı geniş olan süreçler sayesinde geliştirilmiştir. Yerel yönetimleri yakından ilgilendiren bu süreç çerçevesinde birçok ülke sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin benimsenmesi amacıyla projeler yürütmeye başlamışlardır. Sürdürülebilir kalkınmanın geniş sorunu ve kentsel sorunların farklı yönleriyle ilişkisi nedeniyle, konunun çeşitli açılarına dikkat edilmelidir. Bilim insanlarının görüşüne göre, şehirlerin istikrarlı bir şekline ulaşmak önemli çözümlerden biri olmuştur ve sınırlı yönlere odaklanan araştırmalar enerji verimliliği, ulaşım vb. gibi daha istikrarlı bir biçim meselesine güvenli yanıtlar vermemiştir. Dolayısıyla hiçbir şehir, desteklediği bölgenin kaynaklarına ve bu kaynakların atıkların kabulü için gösterdiği kapasiteye güvenmeden istikrarlı olamaz. Şehrin de karşılığında bu destek ve gelişimi çerçevesinde mallar, hizmetler ve ayrıca inovasyon üretimi ve ihracatı, şehir ve bölge arasında organik bir ilişki kurulana kadar daha yüksek bilgi ve teknoloji sağlamaktadır. Yöneticiler, vatandaşlık haklarını eğiterek ve vatandaşları haklarını sormaya teşvik ederek, vatandaş yanlısı yaklaşımla ve diyalog ortamı

yaratarak katkı sağlayabilir. Vatandaşların ihtiyaçlarının ve sorunların çözümü için şehirlerin yerel kaynaklarının belirlenmesi, farkındalık, yerel değer ve yeteneklerin kullanılması, istikrara ulaşmak için ana faktörlerdir. Bunun için de toplumdaki tüm bireyler doğrudan ve sürekli olarak dahil olmalıdırlar.

Öneriler

Genel nitelikli eğitim düzeyinin artması ve bölgede tarımsal eğitim programlarının yaygınlaştırılması kooperatifçilik bilincine olumlu faydalar oluşturacaktır. Bölgedeki kooperatif yöneticilerinin kooperatif ilkeleriyle alakalı eğitim çalışmalarına gereksinimi bulunmaktadır. Tarımsal örgütlenme anlamında eğitimlerin düzenlenmesinde kooperatifçiliğin esaslarını açıklayan kooperatifçilik ilkelerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Yayım çalışmalarında her bir kooperatifçilik ilkesi ayrı bir şekilde değerlendirilmelidir. Çiftçiler tarafından anlaşılması en az kooperatifçilik ilkesine yoğunlaşılmalı ve öncelik tanınmalıdır. Kooperatiflerin temel sıkıntılarının çözülmesi için yapılması gereken yeni yasal düzenlemeler; sosyal, ekonomik ve kültürel beklentileri yansıtmalı, kooperatiflerin kuruluş, örgütlenme ve işletmecilik faaliyetlerindeki istemlerini karşılayabilmeli, kurucu, yönetici ile denetçilerde aranan özellikler bakımından, nitel düzey yükseltilmelidir. Devletin, kooperatifleşme ve işleyişi konusunda denetiminin ve güvencesinin kooperatifler üzerinde hâkim kılınması, vatandaşın kooperatiflere daha güvenilir ve sıcak bakmasını sağlayacaktır.

Dünya çapında iklim değişikliğine karşı hassaslığı azaltmak için Trakya tarımının su kaynakları üst sırada olmak üzere mevcut tarımsal arazisinin de muhafaza edilmesi gereklidir. Bu yüzden bölge üreticisine beraber çalışma yeteneği kazandırarak, ulusal tarım politikalarını yönlendirecek tarımsal örgütlenmenin özendirilmesi ve desteklenmesi gereklidir. Tarımsal üretime ait yapısal sıkıntıların ortadan kaldırılarak genç nüfusu tarımsal üretimde durmasını sağlayacak şekilde kırsal kalkınmanın neticelenmesi Trakya tarımının geleceği için bir hayli önem arz etmektedir. Bu amaçla üreticilere ek gelir olanağı tanıyabilecek, tarımsal ve tarım

dışı faaliyetlere yönelik buna ek olarak kırsal turizm yatırımlarının zaman kaybetmeden hayata geçirilmesi önemlidir. Küçük üreticilerin desteklenmesi (doğrudan gelir desteği ile değil) kooperatiflerin özendirilmesi, kooperatif kuruluşlarında ekonomik anlamda da yardımcı olunması, yalnızca tarıma bağlı kalmayıp gelişen teknoloji ve kaynaklar açısından alternatif kooperatif faaliyetlerine de yoğunlaşılması bölgeye kazanç sağlamak için önemli bir adım olacaktır.

Trakya Bölgesi'nde kooperatiflerin daha da yaygınlaşması ve tarım ile birlikte diğer kooperatifçilik alanlarının da gelişim göstermesi, Türkiye için de ekonomik, istihdam ve kalkınma açısından çok önemlidir. Son zamanlarda yaşanan doğal afetler, kuraklık, kıtlık ve Covid-19 salgını nedeniyle, ülkeler arasında oluşan sınırların da kapatılmasına bağlı olarak yaşanan ekonomik ve sosyal olumsuzluklar ile gıda temini sorunu yaşanmıştır. Bu neden de dahil olarak, gerek duyulan gıda temini ve gıda güvenliği için tarıma destek verme ve kaynakların etkili kullanılması çok önemli bir hale gelmiştir. Trakya Bölgesi'nin tarıma elverişli arazileri, bulunduğu konumu ve nitelikli genç nüfusu ile bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacağı potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyelin çok verimli bir şekilde değerlendirilmesi, bölgenin ekonomisine katkı sağlayacak, istihdamı artıracak, bölgeyi bir cazibe merkezi haline getirerek turizme de yarar sağlayacaktır.

Trakya Bölgesi'nde, sürdürülebilir kalkınma için yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal açıdan kooperatifleşme gereklidir. Bölgede; kadınların daha aktif rol alması, eğitim, farkındalık, yardımlaşma, eşitlik vb. konularda gelişim gösterilmesi, uluslararası alanda en iyi kooperatifleri ve uygulamaları baz alarak bölgenin ve dolayısıyla Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunulmalıdır.

Ayrıca, kooperatifçiliğin ilkeleri tüm kooperatifler ve kooperatifçiler için temel ve sürdürülebilir yaklaşım olarak benimsenmeli, ilgili bakanlık ve kuruluş sayılarının çoğaltması yerine, rasyonel düzenlemelerin yapılması ve yeni örgütsel yapılanmaya gidilmesi gerekmektedir.

Sanayileşme ve kentleşmenin hızla devam ettiği ülkelerde sürdürülebilir kalkınma bilincinin oluşması büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma hedefine ulaşmak üzere çalışmanın işletmelere sağlayacağı bazı avantajlar bulunmaktadır. Bunlar (Nemli, 1998: 292-293):

- Ekolojik açıdan verimliliğin sağlanması üretim maliyetlerini azaltacaktır.
- İşletmelere rekabet avantajı sağlamaktadır.
- İşletmeler kendilerine özgü çevre stratejilerini geliştirdikleri kadar lider haline geleceklerdir.
- Çevre dostu olmak şirketin halkla ilişkiler ve imajı açısından da önemlidir.
- Çevreye bilinçli yaklaşım ile kaynakların tüketimi, kirlilik, maliyetlerdeki dalgalanmalar gibi konularda riskleri azaltma imkânı sağlar.

Böylece çevresel performanslarını iyileştiren işletmeler, önemli yararlar sağlayacaklardır. Aynı zamanda rekabet avantajından yararlanabilmek için işletmeler çevresel performanslarını iyileştirecek yönetim sistemleri geliştirmelidirler. Özellikle yüksek öğretim kurumları, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmede ve bir gelecek geliştirmede kritik bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik sorumluluk duygusunu sürdüren işgücü, bir sonraki nesiller, konfor ve güvenliğe elverişli bir ortamda kaliteli bir yaşam sürebilecektir. Ayrıca;

- Kooperatif Bakanlığı'nın kurulması ve üç ayrı bakanlığa bağlı olan (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, T.C. Ticaret Bakanlığı ve T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) kooperatiflerin, Kooperatif Bakanlığı çatısı altında birleştirilmesi,
- Kooperatiflerin denetiminin, Kooperatif Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapan müfettişler ve kooperatif kontrolörleri tarafından adil ve şeffaf bir şekilde yapılması,

- Kooperatif sisteminin yeniden yapılandırılması ve halkın kooperatifçilik konusuna olan güvensizlik ve tutumunun yeniden olumlu yönde değiştirilmesi için televizyon kanalı kurulması, yapılan yayınlarla halkın bilinçlendirilmesi,
- Kooperatif yöneticilerinin maaşlarının yeniden düzenlenmesi ve kamu personeli gibi maaşlarının sabitlenmesi,
- Kooperatiflerin bölge veya ülke çapında bir havuz oluşturması ve bu havuzda toplanan maddi kaynağın sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirilmesi,
- Kooperatif Bankası'nın kurulması ve tüm kooperatif gelirlerinin bu bankacılık sistemi ile faaliyet göstermesi,
- Kooperatiflerin her birinin ihtiyacı olan malzemeleri ve imkânları (araç-gereç, gübre, tohum, traktör, lojistik destek, kiralama hizmeti vb.) üreticinin hizmetine sunarak yardımcı olma,
- Örnek olarak, Trakya Bölgesi'ndeki tüm gübre, tohum, ilaç vb. malzemelerin teminini ve halka arzını sağlayacak tesisi oluşturarak, üreticiyi mağdur etmeme ve üretime teşvik etme,
- Kooperatif Bakanlığı'na bağlı olarak Ar-Ge birimi kurulması ve kooperatiflerin gelişimini sağlama, üretim planlaması oluşturma, böylece nereye ne kadar üretim gerektiği gibi çeşitliliğe gidilmesi ve bir ürünün fazla diğerinin ise eksik kalmaması için planlı çalışma gerçekleştirme,
- Yerli tohum teşviki ve Ar-Ge tarafından yerli tohumun iyileştirilmesi,
- Üreticiye direkt ulaşma, ürünü yerinde ve değerinden alarak tüketicinin hizmetine ulaştırma, bölge ve ülke genelinde halkın kazanmasına katkı sağlama,
- Her şehre kooperatif marketlerin açılması ve fiyatlarının tüketicinin yüzünü güldürecek seviyede tutulması,
- Açılan kooperatif marketlerden elde edilen kazancın kooperatif bankasına aktarılarak sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede daha etkili bir rol oynanması,

- Bahsedilen birimlerde istihdam sağlanması da dâhil olmak üzere, tüm bu süreçler, sürdürülebilir kalkınmanın 17 hedefine başarılı bir şekilde ulaşabilmesi için önemli bir fayda sağlamış olacaktır.

Türkiye'de ve tüm ülkelerde olduğu gibi sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda korunması, geliştirilmesi ve yönetimi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çevre politikalarının oluşturulmasında, doğal kaynakların kullanılması, çevrenin korunması ve geliştirilmesinde bireysel katkı ve katılımın ile çevresel değerler ulusal ve uluslararası boyutta ele alınmalıdır. Gelecek kuşaklara sağlıklı, huzurlu bir çevre bırakılmasında hem yöneticilere hem de topluma büyük görevler düşmektedir.

"Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi, zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir…"

Mustafa Kemal ATATÜRK

1 Şubat 1931, İzmir

KAYNAKÇA

Adshead, F., Thorpe, A. &Rutter, J. (2006). Sustainable Development andPublicHealth. *PublicHealth. 11*(9), 120.

Akçiçek, A. (2015). İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı. *Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Raporu*. 2-5.

Akenji, L. &Bengtsson, M. (2014). Making Sustainable Consumption and Production the Core of Sustainable Development Goals. *Sustainability, 6*(2), 513-529.

Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,* 134-164.

Akpınar, İ. E. (2017). Sürdürülebilir Kalkınmanın Şehirlere Etkisi Trakya'da Bir İnci: Sakin Şehir Vize. *iç. Uğur Ömürgönülşen, M. Kemal Öktem & Uğur Sadioğlu (ed.), Sürdürülebilir Kent ve Çevre Yönetimi Üzerine Yazılar-I. Hacettepe Üniversitesi Yayınları*.

Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. *Güney Ege Kalkınma Ajansı*, 1.

Aktan, O. (1998). Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *15*.

Aktaş, E. (2019). Sorumlu Turizm Yaklaşımı ile Turistik Destinasyonların Gelişimi: Foça Örneği. *Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Aktuğ, D. S. (2010). Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri. *www.sosyalpolitika.info*. 11-26.

Alagöz, M. (2004). Sürdürülebilir Kalkınmanın Paradigması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4*(8), 1-23.

Altınok, S., Fırat, E. & Soyu, E. (2015). Küresel İklim Değişikliği Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı. *A New Approachto Sustainable Development Solution for Global Climate Change Problem.* 623.

Ankara Kalkınma Ajansı. (2017). Başka Bir Okul Mümkün: Yenilikçi Bir Eğitim Kooperatifi. *Güçlü Eğiticiler Güçlü Kooperatifler Projesi Kooperatifçilikte İyi Uygulamalar Kitabı*. http://www.guclukooperatifler.com/share/kooperatifcilik-iyi-uygulamalar-kitabi.pdf. (Erişim: 14.12.2020).

Ar, H. & Çelik Uğuz, S. (2017). Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde Turizmin Rolü: Türkiye Örneği. *Journal of International SocialResearch, 10*(49).

Arat, G., Türkeş, M. & Saner, E. (2002). Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi-Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli-Uluslararası Sözleşmeler Ön Raporu. *TÜBİTAK, Ankara*.

Arslanhan, S. &Kurtsal, Y. (2010). Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar. *TEPAV Politika Notu*, 1-15.

Asiliskender, B. (2009). Cumhuriyet Sonrası Kalkınma Hareketi Olarak Sanayileşme ve Mekansal Değişim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13), 153-170.

Ayanoğlu, G. G. D. (2014), Dünya Örnekleri ile Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri, *Enerji Uzmanları Derneği Enerji Piyasası Bülteni, 31.* https://ticaret.gov.tr/data/5d41e48b13b87639ac9e02df/477d0ccd086fd881451d344775848dd8.pdf. (Erişim: 15.01.2021).

Aydemir, C. & Kaya, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(20), 260-282.

Aydın, H. İ. & Yıldırım, H. (2013). Kırsal Kalkınmanın Yeniden Yapılanması Sürecinde Yerel Aktörler: Bölgesel Kalkınma Ajansları–Tarım ve Kırsal

Kalkınmayı Destekleme Kurumu. *Global Journal of Economicsand Business Studies*, *2*(4), 28-42.

Aydoğan, P. (2018). Yunus Nadi ve Köycülük Düşüncesi. Ankara *Üniversitesi SBF Dergisi,73*(2), 419 – 452.

Bal, M. D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, *1*(1), 15-28.

Bal, O. (2018). Gelişmekte Olan Ekonomilerde Altyapı Yatırımının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi. *Social Sciences Studies Journal*, *4*(21), 3100-3102.

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, *32*, 25-34.

Bayram, S. & Altuntaş, M. (2016). OECD Ülkelerinin "Kapsayıcı Büyüme" Sorunu ve Katılımcılık ile Sürdürülebilirlik Dengesini Sağlamaya Yönelik Politika Önerileri. *Turkish Economic Association International Conference on Economics Ice-Tea 2016.* 660-697.

Beşen, T. (2017). Sinop İli Sarıkum Gölü Havzasında Tarımsal Sürdürülebilirliğin Değerlendirilmesi. *Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı.*

Bilgili, E. (1998). Dış Ticaret, Ekonomik Kalkınma ve Sanayi Devrimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13), 35-50.

Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 1307-9581. *10*(49). 559-569.

Birchall, J. (2004). Cooperativesandthe Millennium Development Goals. *International Labour Office, Geneva.*https://community-

wealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/book-birchall.pdf. (Erişim: 02.03.2021).

Birleşik Metal-İş Sendikası (BİSAM). (2020). Açlık ve Yoksulluk Sınırı Kasım 2020 Dönem Raporu. https://www.birlesikmetalis.org/index.php/tr/guncel/basin-aciklamasi/1630-bisam-11-20. (Erişim: 08.01.2021).

Boran, Ş. & Pınar, Ö. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinde İki Sektör: Yenilenebilir Enerji ve Organik Tarım. *AR&GE Bülten*, 24-38.

Boylu, A. A. &Paçacıoğlu, B. (2016). Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 8*(15), 137-150.

Böge, Z. E. (2018). Kooperatif İşletmeler ve İlişkisel Pazarlama: Bir Model Yaklaşımı. *Akademik Hassasiyetler, 5*(10), 361-379.

Campbell, S. (1996). GreenCities, GrowingCities, JustCities?: Urban Planning andTheContradictions of Sustainable Development. *Journal of theAmerican Planning Association, 62*(3), 296-312.

Can, B. A., Engindeniz, S. & Can, O. (2017). Kırsal Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü ve Önemi; SS Çavuşlu Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, *52*(4), 120-139.

Can, M. F. & Sakarya, E. (2012). Dünya ve Türkiye'de Tarım ve Hayvancılık Kooperatiflerinin Tarihsel Gelişimi, İktisadi Önemi ve Mevcut Durumu. *Veteriner Hekim Derneği Dergisi*. *83*(1). 27-36.

Castilla-Polo, F. &Sánchez-Hernández, M. I. (2020). CooperativesandSustainable Development: A MultilevelApproachBased on IntangibleAssets. *Sustainability*, *12*(10), 4099. 1-14. https://www.mdpi.com/2071-1050/12/10/4099/htm. (Erişim: 03.03.2021).

Caymaz, E., Saran, S. &Erenel, F. (2014). TheRelationship in BetweenCorporateSustainabilityandCorporateSocialResponsibility in

Business: Global Compact Turkey. *Journal of Management Marketing andLogistics*, *1*(3), 208-217.

Chichilnisky, G. (1997). What Is SustainableDevelopment?.*Land Economics.* *73*(4), 467-491.

Coşkun, M. B. (2018). Yerel Yönetimlerde Sosyal ve Dayanışmacı Bir Hizmet Fonksiyonu Olarak Kooperatif Hizmetler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(ICEESS'18), 311-319

Çatalkaya, I. S. (2019). Dünyanın En Büyük İşçi Kooperatifi: Mondragon. *KA Dergisi. 5.* https://medium.com/platformkoop/dünyanın-en-büyük-işçi-kooperatifi-mondragon-24dcb58edeaa. (Erişim: 15.12.2020).

Çavuş, A. (2014). Alt ve Üst Ölçekli Planların Nehir Havza Yönetim Planları ile Entegrasyonu. *Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, Türkiye*.

Çetin, M. (2006). Teori ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *7*(1), 1-20.

Çevik, M. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Uygulamalarının Çevresel ve Toplumsal-Mekânsal Etkileri Kapsamında Yerel "Sürdürülebilir" Kalkınma Stratejileri için İlke ve Yöntemler Üzerine bir Tartışma. *13. Ulusal Bölge Bilimi-Bölge Planlama Kongresi.* 1-17.

Çıkın, A. (1996). Türkiye'de Bir Kooperatifler Bankasının Kurulması İhtiyacı: Nedenleri ve Hedefleri. *Ekonomi Forumu*. *Conrad Hotel, İstanbul*, 11 Kasım 1995. 14-15.

Dalkıran, G. B. (2017). Bir Sağlık Turizmi Destinasyonu Olarak Trakya Bölgesi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, *6*(4), 162-178.

Dama, N. (2017). Dünya Yoksullukla Mücadele Günü'nün 25. Yılında Türkiye'nin Yoksulluk Karnesi. *Seta Perspektif, Ekim, 182,* 1-7.

https://setav.org/assets/uploads/2017/10/182_YoksullukKarnesi.pdf. (Erişim: 16.04.2021).

Deller, S., Hoyt, A., Hueth, B. &Sundaram-Stukel, R. (2009). Research on theEconomicİmpact of Cooperatives. *University of Wisconsin Center forCooperatives*, *231*, 232-3. https://community-wealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/report-deller-et-al.pdf. (Erişim: 02.03.2021).

Dinçsoy, E. E. (2013). Mekânsal Gelişme. *Özel İhtisas Komisyonu Raporu.* 18-22. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Domain/trakyaka/28062013ZcazfB.pdf. (Erişim: 13.01.2021).

Doğan, B. B. (2011). Kalkınma İktisadının 20. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (22). 41-83.

Doğan, S. & Akşahin, S. B. (2011). Türkiye ve AB'de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi. *T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*, *Ankara*. 17.

Dulupçu, M. A., Sungur, O. & Keskin, H. (2010). Bölgesel Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de Kalkınma Planlarına Yansımaları: Kalkınma Planlarının Yeni Teoriler Açısından Değerlendirilmesi. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara*. 239-248.

Düşündere, A. T., Bilgiç, A. K. & Avşar, İ. (2020). 81 İlde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi. *TOBB Yayın No: 2020/333, ISBN: 978-605-137-768-1.*http://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/tobb_tskb_tepav_81_ilde_turkiyenin_toplumsal_cinsiyet_esitligi_karnesi.pdf. (Erişim: 09.01.2021).

Egeli, H. A. (2001). Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisat Bölümü*, 149-150.

Eğinli, A. T. & Çakır, S. Y. (2011). Toplum Kültürünün Kurum Kültürüne Yansıması. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 3*(2), 37-50.

Eker, A. A., Türkdoğan, F. İ., İskender, F. G., Tüfekçi, N. &Övez, S. (2018). Çevre Bilim ve Teknoloji. *Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları, İstanbul.* 127.

Erdem, E. & Çelik, B. (2019). İnsani Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bazı Afrika Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Journal of SocialSciencesInstitute/Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(17). 13-36.

Ergün, T. & Çobanoğlu, N. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(1), 97-123.

Eşim, S., Katajamaki, W. &Tchami, G. (2016). Değişen Çalışma Dünyasında İşbirliği: Kooperatif Bir Geleceğe Doğru. *Çalışma Dünyasının Geleceği Notları Dizisi (6). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).* 1-10.

Eşkinat, R. (2016). Binyıl Kalkınma Hedeflerinden Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2*(3), 267-282.

Fırat, E. & Aydın, A. (2015). İnsani Kalkınma Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Endeks Göstergelerinin OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *15*(29), 62-87.

Fırat, S. Ü., Yurtsever, Ö., İleri, Ç. & Kıvılcım, İ. (2017). Sürdürülebilir Bir Dünyaya Doğru: Küresel Gündem ve Türkiye. *İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı No 294*. 14-15.

Furat, M. (2013). Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma. *Gaziantep UniversityJournal of SocialSciences*, *12*(3), 589-610.

Güler, Ç. & Çobanoğlu, Z. (1994). Su Kirliliği. *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi*, *12*. https://sbu.saglik.gov.tr/ekutuphane/kitaplar/css12.pdf. (Erişim: 14.04.2021).

Günaydın, D. (2015). İnsana Yakışır İş: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *International Journal of SocialScience, 37*, 123-148. Doinumber:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3023.

Güney, S. (2009). Yapı Kooperatifleri ve Katma Değer Vergisi Kanunu. *Journal of Graduate School of Social Sciences, 3*(1). 403-412.

Günkör, C. (2017). Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, *3*(1), 14-32.

Gürlük, S. (2001). Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 19*(4), 2-7.

Güven, A. & Dülger, B. (2016). Kırsal Turizmin Yerel Kalkınmadaki Rolü ve Yerel Yönetimlerle Olan İlişkisi. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives, 4*(2), 58–66.

Hacısüleyman, D. & Gülbahar, B. Ş. (2019). Sürdürülebilir Bölgesel Ekonomik Kalkınmada Kooperatifçiliğin Rolü: İzmir Tire Süt Modeli Örneği. *Doktora Tezi*. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24*(4), 949-967.

Hanedar, A., Çağlar, F., Görgün, E., Konukcu, F., Altürk, B. &Albut, S. (2019). TR21 Bölgesi İklim Değerlendirmesi: Mevcut Durum ve Projeksiyonlar. *TR21 Trakya Bölgesinde İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum Stratejileri. Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ*. 1-22.

Harding, R. (2005). EcologicallySustainable Development: Origins, ImplementationandChallenges.Desalination, *187*(1), 229-239.

Harris, J. M. &Özmete, E. (2000). Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri. *Çeviri Emine Özmete.* (Erişim 28.06.2020).

Hurma, H. (2007). Çevre Kalitesinin Tarımsal Arazi Değeri Üzerine Etkilerinin Analizi: Trakya Örneği. *Doktora Tezi. T. C. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*. 36.

Hurma, H. (2019). Trakya Bölgesi'nin Tarımsal Yapısının Mevcut Durumu. *TR21 Trakya Bölgesinde İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum Stratejileri. Namık Kemal Üniversitesi,* Tekirdağ. 46-60. http://iklimdegisikligi.tekirdag.bel.tr/file/iklim_degisikligi_kitabi.pdf. (Erişim: 14.12.2020).

Hurma, H., Demirkol, C. & Yılmaz, F. (2016). Ergene Nehrindeki Kirliliğin Bölge Tarımına Verdiği Ekonomik Zararların İncelenmesi. *Proje No: NKUBAP.00.24.AR.10.04. T.C. Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi*. 58.

İnan, Ç. (2015). Trakya Bölgesinde Kırsal Kooperatiflerin Katılımı ile Ekoturizmi Geliştirme Olanakları. *Doktora Tezi. T.C. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.* 40.

İnan, İ. H., Kumkale, İ. &Gaytancıoğlu, O. (1999). Trakya'da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü. *Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, 91*. https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/12617. (Erişim: 14.04.2021).

İslatince, H. (1998). Güney Kore'de Uygulanan Sanayileşme Stratejisinin Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(1), 349-362.

Kabadayı, R. (2015). Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim. Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran'a Armağan. (Eds). *İ. Aydın & Ş. Çınkır.Anı Yayıncılık, Ankara*. 165-179.

Kalaycı, İ. (2009). Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar. *Maliye Dergisi*, (156), 152-176.

Kanlı, İ. B. (2016). Sürdürülebilir Gelişmeyi Sağlamada Stratejik Bir Araç: Mahalle Kooperatifleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, *25*(3), 1-34.

Kanlı, İ. B. & Kaplan, B. (2018). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Etkin Kullanımı İçin Bir Model Önerisi: Şehir Enerji Kooperatifleri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *6*(4). 31-42.

Kara, M., Yücel, R. & Dinçer, P. K. (2016). Sürdürülebilir Kalkınmaya Tarım Kooperatiflerinin Etkileri ve Ortaklarının Beklentileri: Bolu ve Düzce İllerinde Bir Uygulama. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(4), 47-62.

Karabıçak, M. & Özdemir, B. M. (2015). Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri. *Vizyoner Dergisi, 6*(13), 44-49.

Karacan, S., Karacan, E. & Güngör, Y. (2015). Türkiye Turizmine Yeni Bakışlar: Sürdürülebilir Turizm Ekseninde Çevre Sorunları. *In I. Eurasia International TourismCongress: CurrentIssues, TrendsandIndicators (EITOC-2015)*. 28-30.

Karaman, B. (2019). Tarım Satış Kooperatiflerinin İş Gücü Piyasası ve Sosyal Politika Üzerine Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11857/1260/553562.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Karataş, M. & Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşerî Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(3), 29-55.

Kaştan, Y. (2003). Atatürk Döneminde Sanayileşme ve Karabük Demir Çelik İşletmeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *11*(2), 487-502.

Kaya, M. F. (2013). Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi, İstanbul. Issn:1303-2429. E-ISSN 2147-7825*, 175-193.

Kaya, O. (2017), Enerji Kooperatifleri El Kitabı. https://www.yenkoop.com/wp-content/uploads/2020/01/enerji-kooperatifleri-el-kitabi.pdf. (Erişim: 14.12.2020).

Kayadibi, F. (2001). Eğitim Kalitesine Etki Eden Faktörler ve Kaliteli Eğitimin Üretime Katkısı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3). 71-94.

Kayaduvar, M. & Ergun, İ. (2018). Küresel Kapitalizmin Sosyalleştirilen Yüzü: Birleşmiş Milletler 2015 Sonrası Kalkınma Gündemi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *33*(1), 163-195.

Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 1309-9132. 13(20). 19-33.*

Kocaman, H., Akın, Y. K. & Oğuzhan, A. (2011). Trakya'da Ergene Nehri Kirliliğinin Tarım Üretimine Olan Etkisi: Edirne Örneği. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi, 2*(3), 89-104.

Koç, G. &Uzmay, A. (2018). Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Üreticilerin Kooperatif Kanalıyla Süt Pazarlama Olasılığını Etkileyen Faktörler: Trakya Bölgesi Örneği. *TurkishJournal Of AgriculturalEconomics, 24*(2). 203-214.

Koç, V. & Yakışık, H. (2017). 1995 Sonrası Kalkınma Sürecinde Ekonomik Büyüme ve Liberalizasyon: Türkiye ve Latin Amerika Ülkeleri Karşılaştırması. *TurkishEconomicAssociation International Conference on EconomicsIce-Tea*. 198-222.

Koç, Y. M. & Garip, M. (2008). Türkiye ve Avrupa'da Sürdürülebilir Enerji ve Çevre İlişkisi. *VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu*. 151-160.

Koçtürk, O. M. & Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 45*(2), 48-65.

Köktaş, A. M. &Gölçek, A. G. (2016). Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(4), 95-105.

Kubar, Y. (2016). Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010). *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.*4,* 65-99.

Kubaş, A. (2012). Trakya Bölgesinde Sınai Yapı ve Sanayileşme. *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2012/15*.

Kumlu, S. (2017). Geleceğe Yatırımın Yeni Alternatifi: Yerelde Enerji Üretimi ve Kooperatifçilik. Tarım ve Enerji Kooperatifleri ile Yerel Kalkınma. *Enerji Kooperatifleri Sonuç Kitabı,* 27-28. https://www.troyacevre.org/wp-content/uploads/2020/01/sonuc-kitabi.pdf. (Erişim: 12.08.2020).

Küçükkalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2). 51-68.

Lasley, P. &Baumel, C. P. (1996). *A Matter of Trust: Sound Co-op Business Ethics Can EnhanceMemberLoyalty*. *RuralCooperatives.* May/June, 4-7. le-arntfromcase 3 BWS experiments, Market &SocialResearch | Vol:21.

Mamedov, S. (2019). Bilgi Ekonomisi'nin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(4), 140-148.

Mcleod, A. (2006). Types of Cooperatives. *Cooperative Starter Series, December*. https://nobawc.org/wp-content/uploads/2011/08/Types-of-Coops.pdf. (Erişim: 03.03.2021).

Mercan, Ş. O. (2010). Turizmde Bölgesel Planlama ve Sürdürülebilirlik: Altınoluk Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 35-47.

Mercan, Ş. O. (2010). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Bölgesel Planlama ve Turistik Ürün Oluşumu: Altınoluk Örneği Üzerine Bir Araştırma. *Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü*.

Metin, B. (2013). Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine Dünya Bankası'nın Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı. *Çalışma ve Toplum*, *37*(2), 215.

Nemli, E. (1998). Sürdürülebilir Kalkınma ve İşletmelerin Rolü. *Öneri Dergisi, 2*(9), 287-294.

Nergiz, H. G. (2017). Trakya Turizm Rotası. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *28*(1), 200-202.

Oğuz, H. & Mete, O. (2017). Kooperatiflerde Markalaşma ve Tüketici-Kooperatif Ürünleri İlişkisi: TORKU Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, *52*, 386-424.

Okur, T. (2013). Marmara Bölgesi Özelinde Tarım Kooperatifçiliğinin Değerlemesi ve Geleceği. *Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.* 91-96.

Örki, A. (2016). Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(2). 13-22.

Öz, C. S. & Yiğit, Y. (2018). Binyıl Kalkınma Hedeflerinden Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Seçme Yazılar,* 93-118. https://ceko.sakarya.edu.tr/sites/ceko.sakarya.edu.tr/file/15.01_.2020_.pdf#page=105. (Erişim: 14.04.2021).

Özçelik, Ö. & Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 253.

Özen, S. (2013). Kooperatifçilik, Kalkınma Kooperatiflerinin Yerel Yönetimlerin Kalkınma Çabaları İçerisindeki Yeri, Edirne-Meriç-Karayusuflu Köyü Örneği, *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Özer, Ö. (2015). Türkiye Sağlık Sisteminde Finansal Sürdürülebilirlik: Paydaş Görüşleri ve Değerlendirmeleri. *Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*

Özmehmet, D. E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, *3*(12), 1853-1876.

Özmete, E. (2010). Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *22*(22), 79-90.

Pakdemirli, B. (2019). Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye'de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, *29*(2), 177-187.

Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik). (2017). Genel Bilgi ve Tarihçe. http://www.pankobirlik.com.tr/AnaSayfa/Genel_Bilgi_ve_Tarihce. (Erişim: 12.08.2020).

Peşkircioğlu, N. (2016). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru1. 4-8.

Polat, E. K. (2010). Kooperatif Birliklerinin Küreyerelleşme Sürecindeki Önemi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 45*(2). 15-33.

Rogers, P. P., Jalal, K. F. &Boyd, J. A. (2008). An Introduction to Sustainable Development. *Earthscan.* 26.

Sachs, J. D. (2015). The Age of Sustainable Development. *Columbia University Press,* 3.

Sadioğlu, U., Baykoç, A. F. & Bingöl, M. (2019). Sürdürülebilir Yerel Kalkınmada Kooperatifçilik Sorunsalı: Aydın-Çine Örneği. *Kırsal Kalkınma ve Kooperatifçilik. Ankara Üniversitesi Yayınları No: 658*. 605-643.

Sağdıç, E. N. & Yıldız, F. Türkiye'de Tarım Sektörüne Yönelik Uygulanan Mali Teşviklere Genel Bir Bakış. https://www.researchgate.net/publication/333749004_TURKIYE%27DE_TARIM_SEKTORUNE_YONELIK_UYGULANAN_MALI_TESVIKLERE_GENEL_BIR_BAKIS. (Erişim: 02.03.2021).

Sağlam, C., Özdemir, G. & Çinkılıç, L. (2015). TR21 Trakya Bölgesi Tarımsal Üretiminde Yer Alabilecek Tıbbi–Aromatik Bitkiler ve Süs Bitkileri. *Trakya Kalkınma Ajansı Yayınları, Tekirdağ.* 6-13.

Sarıkaya, M. ve Kara, Z. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi,* 14-2, 221-233.

Serinikli, N. (2017). Kooperatifçilik ve Ahi Birlikleri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(2), 680-689.

Sevkal, M. N. (2007). Kalkınma Politikalarındaki Değişim ve Kamu Yönetimine Etkisi. *Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, *A*(2), 4-127.

Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yenilenebilir Enerji. *Planlama Dergisi*, *23*(1), 19-25.

Sezer, Ö. (2007). Küresel Konferanslar ve Çevre Sorunları: Çevre Kalkınma ve Etik Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (ICANAS 38)*, 10-15. 764.

Soyak, A. & Eroğlu, N. (2008). Türkiye'nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü. *Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü*, *A*(2), 116-127.

Strange, T. &Bayley, A. (2008). OECD InsightsSustainable Development LinkingEconomy, Society, Environment: LinkingEconomy, Society, Environment. *OECD Publishing*. https://www.oecd.org/insights/41774515.pdf. (Erişim: 15.02.2021).

Şahin, İ. & Kutlu, S. Z. (2014). Cittaslow: Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Bir Değerlendirme. Cittaslow: An. *An. Journal of TourismandGastronomyStudies*, 55-63.

Şaşmaz, M. Ü. & Yayla, Y. E. (2018). Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler. *International Journal of Public Finance*, *3*(2), 249-268.

Şeker, S. D. (2011). Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi. *T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayını*, (2828).

Şen, H., Kaya, A. & Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, *29*(107), 1-47.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf. (Erişim: 25.02.2021).

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2013). Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları. http://koop.gtb.gov.tr/. http://koop.gtb.gov.tr/data/53f446f5f2937070ec108368/GUKU-SON.pdf. (Erişim: 26.07.2020).

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2012). Kooperatifçilik ve 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı. *Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, 96,* 26-27. http://koop.gtb.gov.tr/data/5326f7b9487c8e498418aa36/2012%20UKY%20Kooperatifler.pdf. (Erişim: 05.12.2020).

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2012). Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016. *Ankara: Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü*.

T.C. Kırklareli Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2018). Brifing Raporu (4.Dönem). https://kirklareli.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Koordinasyon/BR%C4%B0F%C4%B0NGLER/2018%20Brifingi.pdf. (Erişim: 05.01.2021).

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). Muhasebe ve Finansman. *Kooperatifler*. Http://Koop.Gtb.Gov.Tr/Data/539a9f45487c8e06f4401cb5/Kooperatifler,Koop-Gep%20meb%20kitap.Pdf. (Erişim: 15.12.2020).

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017. *Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Ankara.*

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf. (Erişim: 27.02.2021).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). Tarım Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarı. Edirne Yatırım Rehberi. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/edirne.pdf. (Erişim: 05.01.2021).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2021). Tarımsal Örgütlenme Tablosu. https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu. (Erişim: 03.03.2021).

T.C. Tekirdağ İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2019). 2019 Yılı Tarım Raporu. https://tekirdag.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=47. (Erişim: 05.01.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019). İllere Göre Kooperatif ve Birlik Sayıları. https://ticaret.gov.tr/data/5d43dac913b876433065529e/illereGoreKooperatifDagilimi.pdf. (Erişim: 28.02.2021).

Terzi, S. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Uygulanan Çevre Politikası Araçlarının Değerlendirilmesi. *Uzmanlık Tezi, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.* http://Webdosya.Csb.Gov.Tr/Db/Strateji/İcerikler/Sumeyra_Terz--Tez-20180323112614.pdf. (Erişim: 12.08.2020).

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 57-73.

Tire Süt Kooperatifi. (2018). Tire Süt Kooperatifi Kurumsal Tanıtım Kitapçığı, İzmir. https://www.tiresutkoop.org/projeler/sut-kuzusu-projesi/102//. (Erişim: 12.08.2020).

Tiryakioğlu, M. (2011). Teknoloji Transferi, Teknoloji Yoksulluğu Mu?, *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi, 66*(2), 169-199.

Toprak, D. (2005). Sürdürülebilir Kalkınma Çevresinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2)*, 146-169. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/215665. (Erişim: 16.04.2021).

Tortia, E. C., Valentinov, V. L. &Iliopoulos, C. (2013). AgriculturalCooperatives. *Journal of EntrepreneurialandOrganizationalDiversity*, *2*(1), 23-36. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2273527. (Erişim: 03.03.2021).

Trakya Kalkınma Ajansı. (2016). Kooperatifçilik Çalıştayı. https://www.trakyaka.org.tr/tr/33818/Calistayda-Trakya-Kooperatifciligi-Ele-Alindi?&mbaopn=1. (Erişim: 19.12.2020).

Trakya Kalkınma Ajansı. (2012). Trakya Bölgesi Mevcut Durum Raporu 2012. *Turizm Master Planı.*https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33088/xfiles/Ek_1_Trakyaka_Turizm_master_Plani_Mevcut_Durum_raporu.pdf. (Erişim: 14.01.2021).

Trakya Kalkınma Ajansı. (2020). Trakya Ekonomik Göstergeler Bülteni, Eylül 2020. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/42763/xfiles/Eylul_Ayi_Ekonomik_Bulteni_2020.pdf. (Erişim: 08.12.2020).

Trakya Kalkınma Ajansı. (2012). TR21 Trakya Bölgesi Enerji Raporu. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33092/xfiles/enerji_raporu.pdf. Erişim: 17.12.2020).

Trakya Kalkınma Ajansı. (2014). TR21 Trakya Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı. https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/tr21-trakya-bolge-plan.pdf. (Erişim: 12.01.2021).

Trakya Kalkınma Ajansı. (2013). 2013-2023 Trakya Bölgesi Turizm Master Planı. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33089/xfiles/Trakya_Bolgesi_Turizm_Master_Plani.pdf. https://tuygar.boun.edu.tr/sites/tuygar.boun.edu.tr/files/15%20Eylul%20Trakya%20strateji%20ve%20Eylem%20Plan%C4%B1%20Taslak%20Raporu.pdf. (Erişim: 01.03.2021).

Tunalı, H. & Yılmaz, A. (2016). Büyüme, Beşerî Sermaye ve Kalkınma İlişkisi: OECD Ülkeleri'nin Ekonometrik Bir İncelemesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *14*(4), 295-318.

Tutulmaz, O. (2012). Sürdürülebilir Kalkınmanın Modellenmesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(2), 603-643.

TÜİK. (2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr. (Erişim: 03.04.2021).

TÜİK. (2015). İllerde Yaşam Endeksi Gösterge Değerleri. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1106. (Erişim: 08.01.2021).

TÜİK. (2020). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019. *Sayı: 33820*. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820. (Erişim: 14.12.2020).

TÜİK. (2018).Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2018. https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=30756. (Erişim: 12.01.2021).

Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği. (2020). Eczacı Kooperatifleri. https://www.tekb.org.tr/biz-kimiz. (Erişim: 15.12.2020).

Türkeş, M. (2006). Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik, 29,* 99-107.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği. (2018). İnternet ile Gelişen Yeni Bir Kooperatif Türü: Platform Kooperatifçiliği.http://www.turkey.coop/haberdetay/Internet-ile-gelisen-yeni-bir-kooperatif-turu-/285. (Erişim: 12.08.2020).

Uçak, S. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Alternatif Enerji ve Enerji Üretimi Büyüme İlişkisi: Panel-Veri Analizi. *Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 5-8.

UNDP. (2020). GDP Per Capita (2017 PPP $). *Human Development Reports.* http://hdr.undp.org/en/indicators/194906. (Erişim: 03.01.2021).

UNDP. (2019). GenderInequality Index (GII). *Human Development Reports.* *http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii*. (Erişim: 03.01.2021).

UNDP. (2020). Human Devlopment Index. *Human Development Reports.*http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking. (Erişim: 27.12.2020).

United Nations. (2020). World EconomicSituationandProspects 2020. *Statistical Annex. Country Classifications*. 164-200. https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2020_Annex.pdf. (Erişim: 14.11.2020).

UNDP Türkiye. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html. (Erişim: 28.06.2020).

Unur, K., Atçı, D., Kale, A. & Şeker, F. (2017). Kızkalesi'ndeki Otel İşletmecilerinin Sürdürülebilirlik Tanımları. *The First International Congress on Future of Tourism: Innovation, EntrepreneurshipandSustainability*. 361-366.

Uzunkaya, S. Ş. (2020). Türkiye Ekonomisi'nde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*, 14-30.

Üner, S. (2017). Yeşil İşlerin İstihdam Yaratabilme Potansiyeli Seçilmiş Ülke Uygulamaları ve Türkiye İş Kurumu İçin Öneriler. *Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.*

World Bank. (2020). GNI Per Capita, Atlas Method (Current US$) – Turkey. *World Development Indicators.* https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=TUR. (Erişim: 12.02.2021).

World Bank. (2020). New World Bank Country ClassificationsByIncome Level: 2020-2021. https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2020-2021. (Erişim: 03.01.2021).

Yalçın, A. & Yalçın, S. (2016). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Model Önerisi: Kağızman İlçesi. *Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti*. (40). 2.

Yalçınkaya, A., Durmaz, V. & Adiller, L. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İçin Yeni Ölçümleme: Üçlü Performans. *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri. Saraybosna-Bosna Hersek*. 3320-3332.

Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3*(1).

Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,7*(14), 63-86.

Yavuz, V. (2014). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri/Concept of SustainabilityandSustainableProductionStrategiesfor Business Practices. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(14), 63-86.

Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(3), 181-208.

Yeni, O. (2015). Çevre ve Uluslararası Ticaret İlişkisi: Tüketim Kaynaklı Sınıraşan Kirlilik ve Asimetrik Kirlilik Algısı. *Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, Ankara.

Yercan, M. (2007). Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifler. *TurkishJournal of AgriculturalEconomics*, *13*(1), 19-29.

Yıkmaz, R. F. (2011). Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi. *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT), Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Y.*2820, 11-24.

Yıldırım, C. (2011). Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *7*(2). 1-23.

Yıldız, N. & Yıldız, E. (2012). Mübadele Meselesi ve Cumhuriyet Dönemi Tarımsal Kalkınma Politikası. *Trakya UniversityJournal of SocialScience*, *14*(1), 349-370.

Yılmaz, E., Oraman, Y. & İnan, İ. H. (2009). Gıda Ürünlerine İlişkin Tüketici Davranışı Dinamiklerinin Belirlenmesi: "Trakya Örneği". http://acikerisim.nku.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11776/1443/w1.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Erişim: 13.01.2021). 9.

Yılmaz, M. (2019). Trakya 'Birlik' Oldu, Başarısı Sınırları Aştı. *Anadolu Ajansı*, Ankara. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/trakya-birlik-oldu-basarisi-sinirlari-asti/1525327. (Erişim: 12.08.2020).

Yılmazer, M. (2002). İnsani Kalkınma Politikaları ve Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Doktora Tezi*, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Yüksel, F. (2018). Lisanssız Elektrik Üretimi ve Muhasebeye Yansımaları. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, *4*(3), 274-283. https://jafas.org/articles/2018-4-3/14_Elektrik_Muhasebe_FULL_TEXT.pdf. (Erişim: 14.04.2021).

Yüksel, N. (2013). Orman ve Su Kaynakları. Komisyon Raporu. 1-66.

Zadil, E. (2011). Kooperatifçilik ve Raiffeisen. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (20), 115-150.

Zeuli, K. A., Cropp, R. &Schaars, M. A. (2004). Cooperatives: PrinciplesandPractices in the 21st Century. http://socialeconomyaz.org/wp-content/uploads/2011/06/Zeuli-Cropp-Cooperatives1.pdf. (Erişim: 02.03.2021).

Zor, A. (2020). İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 38-52.

İnternet Kaynakları

https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/trakya-birlik-oldu-basarisi-sinirlari-asti/1525327. (Erişim: 03.03.2021).

https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#selectedDimension_WDI_Ctry. (Erişim: 21.11.2020).

https://www.globalcompactturkiye.org/sanayiyenilikcilik-ve-altyapi/. (Erişim: 14.04.2021).

http://www.guclukooperatifler.com/share/kooperatifcilik-iyi-uygulamalar-kitabi.pdf. Güçlü Eğiticiler, Güçlü Kooperatifler Projesi, *İyi Uygulamalar Kitabı.* (Erişim: 14.12.2020).

https://www.investintrakya.org.tr/tr/trakya-bolgesine-genel-bakis. (Erişim: 03.12.2020).

http://www.iso500.org.tr/marka-detay/birinci500/2019/SS-Trakya-Yagli-Tohumlar-Tarim-Satis-Kooperatifleri-Birligi_137/1. (Erişim: 28.02.2021).

http://www.koopkur.org.tr/hakkimizda/tarihcemiz. (Erişim: 02.12.2020).

http://konyaseker.com.tr/. (Erişim: 13.12.2020).

http://ksszirvesi.org/goal-10-reduced-inequality/. (Erişim: 14.04.2021).

https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2020web-final-1083463041.pdf. (Erişim: 12.04.2021).

https://www.trakyabirlik.com.tr/tr/duyurular/haber-detay/Yonetim-Kurulu-Baskanimiz-Ahmet-AKGUNun-Uluslararasi-Kooperatifler-Gunu-Mesaji/72/1304/0. (Erişim: 12.04.2021).

http://www.turkey.coop/haberdetay/Dunya-Kooperatif-Izlencesi-dunyanin-en-buyuk-300-kooperatifinin-2018-yili-yeni-siralamasini-yapti/338. (Erişim: 02.12.2020).

https://walescooperative.wordpress.com/2014/06/20/modern-pioneers-campaign-launched-for-co-operatives-fortnight/. (Erişim: 19.12.2020).